

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE DARBE DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇ VE TÜRK
SİNEMASINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Hande PUSAT

Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Televizyon ve Sinema Bilim Dalı

EYLÜL, 2021

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE DARBE DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇ VE TÜRK
SİNEMASINA ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Hande PUSAT

(Y1712.380005)

Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Televizyon ve Sinema Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Selin KIRAZ DEMİR

EYLÜL, 2021

ONAYFORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Darbe Döneminde Yaşanan Göç ve Türk Sinemasına Etkileri” adlı tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (22/09/2021)

Elif Hande PUSAT

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, fikir ve önerileriyle bana daima destek ve yönlendirmede bulunan, çalışmama ışık tutan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Selin KİRAZ DEMİR'e, değerli anabilim dalı başkanı Prof. Dr. Okan ORMANLI'ya, İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesindeki tüm değerli hocalarıma, çalışmalarım süresince yanımda olan babam Ömer PUSAT ve annem Yurdağül PUSAT'a sonsuz teşekkür ederim.

Eylül, 2021

Elif Hande PUSAT

TÜRKİYE’DE DARBE DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇ VE TÜRK SİNEMASINA ETKİLERİ

ÖZET

Göç, insanların bireysel ya da toplu şekilde; ekonomik, siyasi, sosyal v.b nedenlerle yer değiştirmesidir. Bu çalışmada, darbe döneminde kırsaldan kente ve farklı ülkelere göçün Türk sinemasındaki temsili; göç kavramına yönelik kuramsal yaklaşımlar, darbe dönemleri ve günümüz göç politikaları bağlamında ele alınmıştır.

Türkiye’de gerçekleşen darbe olayları, göçün bir sebebi ya da sonucu olmamakla birlikte, darbe gibi göç olgusunun da; ekonomik, sosyal, siyasal istikrarsızlıktan beslendiği söylenebilmektedir. Darbe dönemlerinde; terör, koalisyon süreci ve ekonomik istikrar tedbirleri gibi Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar Türk sinemasına da yansımış; göç edilen bölgelerde karşılaşılan ırkçı yaklaşımlar, ayrıştırıcı hareketler ve kültür çatışmaları göç filmlerinde işlenmiştir.

Kırsal bölgelerde geçim kaynaklarının azalmasıyla birlikte ekonomik problemler yaşayan insanların, kentlerin sahip olduğu imkanlar sebebiyle göçe yöneldikleri ve büyük şehirlerin çevresinde oluşturulan alt yapısız, derme çatma gecekondulu mahallelerine yerleştikleri görülmektedir. Geleneksel aile yapılarını göç ettikleri bölgelere taşıyan insanlar, kentlerde umut ettikleri maddi imkanlara ulaşamayınca karamsarlık, umutsuzluk gibi ruh hallerini yansıttıkları bir kültür oluşturmuşlar, bu sosyokültürel yapı ve koşullar filmlerin hikayelerine yansımıştır. Göçün sosyokültürel ve ekonomi politik nedenleri ele alınarak Zübük filmi, ana incelenen film olarak Güneş Motel 11’ler Olayı bağlamında içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Türkiye’de Göç Politikaları, Zübük Film, Göç ve Türk Sineması

MIGRATION IN TURKEY DURING THE COUP PERIOD AND ITS EFFECTS ON TURKISH CINEMA

ABSTRACT

Migration, people individually or collectively; displacement due to economic, political, social, etc. reasons. In this study, the representation of migration from rural to urban and different countries in Turkish cinema during the coup period; Theoretical approaches to the concept of migration are discussed in the context of coup periods and today's migration policies.

Although the coup events that took place in Turkey are not a cause or a result of migration, the phenomenon of migration such as a coup; It can be said that it is fed by economic, social and political instability. During the coup periods; Turkey's socio-economic conditions, such as terrorism, the coalition process and economic stability measures, are also reflected in Turkish cinema; Racist approaches, separatist movements and cultural conflicts encountered in the migrated regions are covered in migration films.

It is seen that people experiencing economic problems with the decrease in their livelihoods in rural areas tend to migrate due to the opportunities the cities have and settle in makeshift shantytowns without infrastructure created around big cities. When people who moved their traditional family structures to the regions they migrated to, could not reach the financial opportunities they hoped for in the cities, they created a culture in which they reflected their moods such as pessimism and hopelessness, and this socio-cultural structure and conditions were reflected in the stories of the films. Considering the socio-cultural and political economy reasons of migration, the movie *Zübük* was analyzed by content analysis method in the context of Güneş Motel 11's Incident as the main movie.

Keywords: Migration, Migration Policies in Turkey, *Zübük* Movie, Migration and Turkish Cinema

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
I. GİRİŞ	1
II. GÖÇ KAVRAMI	6
A. Göçün Tanımı	6
B. Göçün Nedenleri	8
1. Ekonomi Politik Nedenler.....	9
2. Sosyokültürel Nedenler.....	11
C. Göç Kavramına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	14
1. Temel Göç Kuramları:	16
a. Ravenstein Göç Kanunları - 1885	16
b. Everett Lee Göç Kuramı - 1966	18
c. Petersen'in Göç Tipleri – 1958.....	19
d. Ekonomik Temelli Göç Kuramları	20
D. Sosyokültürel Göç Kuramları	24
1. Denge Kuramı	24
2. Merkez-Çevre/Dünya Sistemi Kuramı	24
3. Göçmen İlişkiler Ağı-Network Kuramı	25

4. Göç Sistemleri Kuramı	26
E. Göç Kavramı Bağlamında Türkiye.....	28
F. Günümüz Göç Politikaları	30
III. TÜRKİYE’DE DARBE DÖNEMİ VE TOPLUMSAL YAŞAM.....	34
A. Darbe Öncesi Dönemde Kentleşme Süreci ve Toplum	34
B. 1960 Darbe Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hareketler.....	36
C. 1980 Darbe Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hareketler.....	40
D. Darbe Sonrası Dönemde Türkiye’de Darbe ve Göç İlişkisi.....	45
IV. TÜRKİYE’DE ÇEKİLEN GÖÇ FİMLERİNİN ANALİZİ.....	49
A. Türk Sinema Tarihine Kronolojik Bir Bakış (1896-1950)	49
B. 1950-1960 Dönemi Türk Filmleri	52
C. 1960 Darbesi ve Filmlerde Göç Olgusu	55
D. 1970 Dönemi ve Filmlerde Göç Olgusu	59
E. 1980 Darbesi ve Filmlerde Göç Olgusu	66
F. Zübük Filminin Güneş Motel 11’ler Olayı Bağlamında Değerlendirilmesi.....	71
G. Güneş Motel (11’ler) Olayı	74
H. Göç ve Türk Sineması İlişkisi.....	76
V. SONUÇ.....	81
VI. KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	95

I. GİRİŞ

Sosyoloji, psikoloji, siyaset, ekonomi, antropoloji, uluslararası ilişkiler gibi birçok bilim dalının alanına giren ve disiplinler arası tanımlanabilen bir kavram olan göç, kişi ya da toplulukların yer değiştirmesi olarak ifade edilebilir. Göç kavramı, eşya ya da bazı hayvan türlerinin açlık, kuraklık, iklim, mevsim değişikliği ve coğrafi koşullar nedeniyle yer değiştirmeleri olarak da tanımlanabilmektedir. Göç, geçici, daimi ya da mevsimlik olabilmektedir. Canlıların coğrafya üzerindeki hareketi olarak da ifade edilebilen göç kavramına; yer değiştiren eşya, para, altın, döviz ve hisse senedi gibi taşınabilir nitelikteki varlıklar da dahil olmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde göçün tanımı yapılarak göçün nedenlerinin araştırılması amaçlanmış olup göçün nedenleri sosyokültürel ve ekonomi politik nedenler olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Göç kavramına yönelik kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türkiye’de darbe dönemlerinde yaşanan toplumsal ve siyasal hareketler üzerinden, darbe ve göç arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde ise, Türk sinema tarihi kronolojik olarak ele alınmış, darbe dönemlerinde filmlerde göç olgusu incelenmiş, Zübük filmi, Güneş Motel 11’ler Olayı bağlamında değerlendirilmiştir. Lütfi Akad’ın Gelin, Düğün, Diyet filmleri, Orhan Aksoy’un Taşı Toprağı Altın Şehir filmi, Nesli Çölgeçen’in Züğürt Ağa filmi, Yılmaz Güney’in Umut filmi, Erden Kıral’ın Bereketli Topraklar Üzerinde filmi, Muammer Özer’in Bir Avuç Cennet filmi, Halit Refiğ’in Fatma Bacı filmi, Duygu Sağıroğlu’nun Bitmeyen Yol filmleri içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Göç konusunun darbe dönemlerinde çevrilen filmlerde hangi sıklık, içerik ve bağlamda işlendiğini anlamak amacıyla dönemin filmleri incelenmiş ve içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Bu çalışma sonucunda göç ve darbe arasında bir nedensellik ilişkisi kurulamamış, ancak göç ve darbenin sonuçlarının benzerlik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Göçün neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. İnsanoğlunun doğumdan itibaren büyüme ve uyum sağlama süreci hayat boyu devam etmektedir. Göçler insanın yaratılışı ile başlamış, tarihe yön vermiş, Kavimler Göçü, çağ açıp çağ kapatmıştır. (Biçer, 2018: 35)

Çalışmanın ilk bölümünde; göçün nedenleri, kronolojik sıralamaya bağlı kalınarak ekonomi politik nedenler ve sosyokültürel nedenler diye iki ana başlık altında ele alınmış, göç kuramları göç kavramı bağlamında Türkiye ve günümüz göç politikaları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bölümde ele alınan Ravenstein kuramına göre, şehirlerin sanayi ve ticaret alanındaki başarısının ekonomik büyümeyle sonuçlandığı, istihdam ve iş gücü piyasasının, göçün en önemli ekonomi politik nedenleri arasında yer aldığı belirlenmiştir. Göç edilen bölgede elde edilecek fayda ve üstünlükler göçe yönlendiren etkenlerdir. Neoklasik ekonomi görüşüne göre göçlerin ana nedeninin bölgeler arası farklılıklar ve iş gücü arzı ve talebi olduğu, bölgeler arası ekonomik farklılıkların dengelenmesi halinde göç etme oranının azalacağı savunulmaktadır. Neoklasik mikro göç kuramında kişisel nedenler ön plandayken neoklasik makro göç kuramında iş gücü arz ve talebi, ücret farklılıkları gibi nedenler geçerlidir. Everett Lee göç kuramına göre, bireyleri göç etmeye teşvik eden olumlu nedenlerin çekici, olumsuz sebeplerinde itici faktörler olduğu, bu faktörlerin, göç edecek kişinin kişisel özelliklerine göre değişkenlik gösterebileceği söylenmektedir. Petersen'in göç tipleri kuramında ise, Petersen göçe yönlendiren faktörlerin tarihsel döngüye göre dönüşeceğini ifade etmektedir.

Yeni ekonomi kuramında, göç kararının alınmasındaki etkin amaç, ailenin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve geçim şartlarının bölgede yaşayan diğer ailelerle aynı düzeye getirilmesidir. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramına göre, ülkeler arası işçi göçünün ana sebebi emek ve arz talebini belirleyen nedenlerdir. Modernleşme okulu düşünürlerinin denge kuramına göre göçün; ekonomisi ve sanayisi gelişmiş uluslarla, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ulusların arasındaki nüfus hareketi ve emek naklinin meydana gelmesi sonucu denge kurulmasına neden olduğu ifade edilmektedir.

Merkez-çevre (dünya sistemi) kuramına göre, dünyanın iki parçalı merkez ve çevreden oluştuğu; gelişmiş, az gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin çevreyi; sanayileşmiş ülkelerin de merkezi oluşturduğu söylenmektedir. Göçmen ilişkiler

ağı-network kuramında, göç veren yerden göç alan yere giden öncü göçmenlerin meydana getirdikleri ağların ilişki zinciri oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Göç sistemleri kuramına göre, uluslararası göç ve iç göçün, bölgeler arası iş gücü arzı ve talebe göre bölgesel farklılıklardan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Türkiye’de köyden kente göçlerin ve Avrupa’da sanayileşme sonucu meydana gelen göçlerin ana nedeninin ekonomi olduğu, nüfus artışı ve azalışının sosyokültürel değişime neden olduğu söylenebilmektedir. Göç veren bölgelerdeki işsizlik, savaş, doğal afetler gibi nedenler göçün itme unsurlarını, göç edilen bölgelerdeki istihdam olanakları, kişinin güvenliğinin sağlanması, yüksek ücretler gibi faktörler göçün çekme unsurlarını oluşturmaktadır. Göçlerin, sanayileşmemiş bölgelerden sanayileşmiş ve gelişmiş merkez bölge ve ülkelere doğru gerçekleştiği; dış göçlerin kolonyal, dini, etnik, savaş gibi nedenlere dayalı göç ağının kurulmasından sonra sürekli hale gelerek gittikçe büyüyen göç dalgaları oluşturduğu görülmektedir. Tarım ürünlerinin ithalatıyla birlikte ekim-dikim alanlarının azalması köylerdeki nüfusun kentlere taşınmasına neden olmuş, bu durum konut açığı yaratması sebebiyle gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. Gecekondulaşmanın çarpık yapılaşmaya, köy ve kent kültürünün çatışmasından kaynaklanan sosyokültürel problemlere ve sağlık, eğitim, işsizlik gibi sorunlara neden olduğu gözlemlenmektedir. Kentlerde gecekondularla iç içe geçen çok katlı apartmanlar ve siteler; fiziksel olarak bir arada olsalar dahi ekonomik ve sosyokültürel özellikleri farklılaşan kompleks yapılanmalar oluşturmaktadır. Göçle mücadelede başarılı olabilmek için; küresel çapta, etkin ve sürdürülebilir bir göçmen politikası önem taşımaktadır. Günümüz göç politikaları bağlamında, göç konusunda yapılan kanuni düzenlemelerin hukuka entegrasyonunda, kamu kurum ve kuruluşlarının işlerliğinin önemlilik gösterdiği, küresel bir sorun haline gelen göçle dünya devletlerinin kolektif mücadelesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, gecekondulaşmanın köyden kente göçün bir sonucu olduğu bilgisinden hareketle, askeri darbelerden önceki dönemlerde gerçekleşen toplumsal, sosyal, siyasal ve ekonomik olayların darbelere zemin hazırladığı gibi göçe de neden olduğu aktarılmıştır. 1960 yılı itibariyle darbe ve askeri muhtıra süreçleri yaşanan Türkiye Cumhuriyeti’nde, darbe dönemleri aynı zamanda darbe sonrası dönem özelliği de taşımaktadır. Darbe olaylarından sonra

sıkıyönetim ilanı nedeniyle sosyal ve ekonomik hayatın duraksama sürecine girdiği, siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın büyük kentlerdeki yaşamı zorlaştırdığı; bu nedenle halkın her darbe öncesinde ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlarla karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın 3. bölümünde, Zübük filmi, Güneş Motel 11'ler Olayı bağlamında incelenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Adalet Partisi'nden istifa eden milletvekillerini transfer etmek için Güneş Motel'de Türk siyasi hayatına 11'ler olayı olarak geçen bir görüşme yaptığı, bu konunun yıllar sonra Zübük filmiyle Türk sinemasına da yansıdığı ifade edilmiştir. Bozulan ekonomik ve siyasal sistemi düzeltme, ülkenin güvenliğini sağlama, toplum düzenini yeniden inşa etme gibi amaçları olan askeri darbelerin, anti demokratik uygulamalar nedeniyle kendi mağdurlarını yarattığı görülmektedir. Bölgearası gelir dengesizliği, istihdam olanaklarının bazı ülkelerde kısıtlı olması, çatışmalar ve terör dış göçü artıran nedenler arasındadır. Türkiye'den, Almanya başta olmak üzere, Belçika, Hollanda, Avustralya gibi ülkelere göç edenler bu bölgelerin yaşam kültürlerine uyum sağlamak isterken kendi kültürlerine de yabancılaşmışlardır. Göç ettikleri bölgelerde evlenen, çocukları doğup büyüyen, o ülkelerin dilini öğrenen insanların yabancılarla ilişkileri daha kompleks hale gelmiş, bu kültür farklılığı ve etkileşiminin neden olduğu sorunları işleyen filmler üretilmeye başlanmıştır. Göçmenlerin yaşadığı sorunlar, dış göç sonucunda ailelerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları yaşam koşulları, etnik kökenleri farklı olan göçmen işçi ve ailelerine karşı yapılan ayrıştırıcı hareketler de göç filmlerine konu olmuştur.

Türk sinemasında 1910 yılında başlayan ilk dönemin ardından 1922-1939 tarihleri arasında tiyatrocular dönemi başlamış, (Özön, 1985: 333) dini inanışlar nedeniyle filmlerde Müslüman kadınların oynaması uygun bulunmamış, ancak Atatürk devrimleriyle birlikte Müslüman Türk kadınlarda filmlerde oynamaya başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, savaşın bıraktığı izlerin canlandırıldığı Vurun Kahpeye filmi çekilmiş, göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondulaşmanın konu edildiği, Akad'ın yönetmenliğini yaptığı Kanun Namına filminde, şehir hayatındaki yozlaşma anlatılmıştır. Bu dönemde Türk sinemasında dram ve melodram filmleri öne çıkmış; göçün bir sonucu olarak işsizlik, emek sömürsü, sınıf atlama çabası, sosyal güvenlik sorunları, köy ve kent ayrımı, işçi

hakları konularını işleyen gerçekçi ve politik sinema özelliği taşıyan filmler de üretilmiştir.

TV ve video oynatıcıların evlere girmesi sonucu sinema salonlarından çekilen kadın seyirciler için dram ve melodram tarzı aşk filmlerinin yanı sıra gecekondü kültürünün hakim olduğu arabesk filmler çekilmiştir. Erkek seyircilerin sinema salonlarına çekilmesi için de seks ve macera filmlerinin yapıldığı, darbe döneminin getirdiği yasaklara rağmen Yılmaz Güney ve Şerif Gören'in yönetmenliğini yaptığı Umut gibi devrimci ve gerçekçi sinema ürünlerinin de üretildiği görülmektedir. Türkiye'de TL'nin değerinin düşmesi, dış ödemelerdeki açıklar, asgari yaşam koşullarının giderek pahalı hale gelmesi sebebiyle köyden kente göç ve gecekondulaşma yoğunlaşmıştır.

II. GÖÇ KAVRAMI

A. Göçün Tanımı

Göç, sosyoloji, psikoloji, siyaset, ekonomi, antropoloji, uluslararası ilişkiler gibi pek çok bilim dalının alanına girdiğinden disiplinler arası tanımlanabilen bir kavramdır. Göç kavramı insan ya da insan topluluklarının güvenlik, savaş, politik, ekonomik, dini, sosyal, doğal afetler v.b. gibi itici nedenlerle ikamet ettikleri yerlerden başka yerlerde yaşamak maksadıyla mekan değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir. Taşıdığı özellikler ve kaynağı ne olursa olsun insanların yer değişikliği sonucu ortaya çıkan nüfus hareketlerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımın içinde yer alan, eşya ya da bazı hayvan türlerinin açlık, kuraklık, iklim değişiklikleri, coğrafi koşullar nedeniyle mevsimsel hareket ve yer değiştirmesi için de kullanılır. Göç, geçici, daimi ya da mevsimlik olabilmektedir. Göç insan varlığının coğrafya üzerindeki hareketidir. Göç kavramına, yer değiştiren eşya, para, altın, döviz, hisse senedi gibi taşınabilir nitelikteki servet unsuru varlıklar da dahildir.

Nüfusun bir bölgeden başka bir bölgeye gitmesi olarak tanımlanan göç, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanmaktadır. İnsanoğlunun doğumdan itibaren büyüme ve uyum sağlama süreci hayat boyu devam etmektedir. Göçler insanın yaratılışı ile başlamış, tarihe yön vermiş, Kavimler Göçü çağ açıp çağ kapatmıştır. (Biçer, 2018: 35) Göç toplumsal nedenlerle olabildiği gibi tamamen kişisel nedenlere bağlı olarak da meydana gelebilir.

Birleşmiş Milletler, bir yer değişikliği hareketinin göç olarak tanımlanabilmesi için bazı koşullar belirlemiştir. Bir birey ya da bireylerin oluşturduğu topluluğun göç etmiş olabilmesi için, bu nüfus hareketliliğinin bir yıl veya daha çok süreyi kapsaması, katedilen mesafenin uzun olması, ülkenin fiziki sınırlarını aşması, böylece göçün ülkelerarası nitelik kazanması gerekmektedir. (Perruchoud ve Redpath, 2020: 88)

Göç hareketi genellikle yerleşme, çalışma gibi amaçlarla yapılmaktadır. Aile ziyaretleri, turistik, sosyal ve kültürel amaçlı geziler göç kapsamına alınmamaktadır. Birey veya topluluklar tarafından yapılan, kısa mesafeler arası yer değişiklikleri değil, fiziki ve sosyal çevrenin değiştiği nüfus hareketleri göç olarak tanımlanabilir. İnsan ve mekan, göçün temel unsurlarındandır. Göç, biri kaynak diğeri hedef noktası olan iki mekan arasındaki hareketle ivme kazanır. Göçün merkezinde bulunan insan, iki temel unsur arasında hareket etmektedir. Kaynak noktasında göçe neden olan faktörler arasında; işsizlik, asgari geçim şartlarından yoksunluk, sosyal ve siyasi baskılar, terör, sermaye ve toprağın yetersizliği, sağlık, eğitim, su, elektrik, kanalizasyon vb. alt yapı eksiklikleri, kıtlık, savaş, kan davası gibi nedenler bulunmaktadır.

Hedef noktasında göçe sebep olan hususlar da, barınma, beslenme, giyim gibi yaşamsal gerekliliklerin kolay ve düşük fiyatla temin edilebilmesi, can güvenliği, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere ucuz ve kolay bir şekilde ulaşabilme sayılabilmektedir. Kısaca, göç; insanların yaşadıkları yere ve insanlara yabancılaşması, yoksulluk ve birtakım imkanlardan yoksunluk sebebiyle, yaşam koşullarının zorlaşması durumunda, sınıf ya da statülerini iyileştirebileceklerine, daha rahat, daha özgür, daha refah bir yaşama kavuşabileceklerini umut ettikleri yerlere gitmeleri eyleminin genel adıdır.

Sermayeden sonra üretimin temel faktörlerinden olan emeğin serbest dolaşımını kabul eden Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı kitabında, fakirlik, iş bulamama ve düşük seviyede oluşan ücretlerin itme etkisiyle göçe neden olduğunu, iş gücü talebine bağlı olarak yükselen ücretlerin de insanları göçe ittiğini ileri sürmüştür. Söz konusu farklılıklar devam ettikçe de göçün süreklilik kazanacağını iddia etmiştir. Göçteki bu devinim, ancak göç veren yerlerle göç alan yerlerdeki şartların eşitlenmesiyle dengelenebilecektir. Castles ve Miller küreselleşen ve gelişen dünyada, göçü hem göç veren hem de göç alan yeri etkileyen toplumsal eylem olarak tanımlarlar. (Akt. Adıgüzel, 2015: 39)

İşsizlik ve yoksulluk göçün temel nedenlerinden sayılmakla birlikte, düşük ücretlerin göçe neden olabilmesi için o ülkede alım gücünün de düşük olması gerekmektedir. Yüksek enflasyona sahip ülkelerde, ücretler ne kadar yükseltirise yükseltilsin, toplumsal refah sağlanamayacağı için düşük ücretlerden çok istikrarsızlığın göçe neden olduğu düşünülmelidir. Göç nedeniyle insanlar

gittikleri yerlere gelenek görenekleri, inanışları, davranış biçimlerini de götürmektedirler. Göç, bireysel ya da toplumsal hangi nedenle olursa olsun, gidilen yerin istikrarını etkilemektedir. Bu etkileşim her zaman olumlu sonuçlar vermemektedir. Göç veren yerdeki itme nedenleri göç alan yerdeki çekme nedenleriyle çelişebilir ya da çekme nedeni, itme nedenine dönüşebilir. Belirtilen bu durumlar, gidilen yerdeki istikrarın bozulmasına neden olabilmektedir.

Globalleşmenin getirdiği hızlı devinim ve değişim içerisinde, toplulukların homojen, tamamen içe dönük, yerel ve ulusal bir model oluşturması mümkün olamayabilmektedir. Sanayi toplumu olmanın bir gereği olarak, iş gücünün serbest dolaşımı ile, ülkeler arasındaki siyasal hareketlilik, iç ve dış güvenlik sorunları, göçü desteklemektedir.

Literatürde genel olarak, göçün niteliğine göre göç edenlerin, düzensiz göçmen, geçici göçmen işçiler, mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı, şehirden şehre giden göçmenler, şehirden kırsala giden göçmenler şeklinde adlandırılabilir. Niteliğine göre göç ise; iç göç, uluslararası göç, bireysel göç, toplu göç, düzenli göç, düzensiz göç, zorla göç, beyin göçü, işgücü göçü, döngüsel göç, dönüş göçü diye sınıflandırılabilir. (Perruchoud ve Redpath, 2020: 14-103) Süreli, süresiz, tersine, kalıcı, devamlı göç gibi birçok göç türü olduğu gibi bazen göçler, taşıdıkları özellikler itibariyle de, birden fazla göç kategorisine girebilir. Örneğin, siyasi baskı ve savaş nedeniyle toplu olarak yapılan göçü zorla göç ve toplu göç olmak üzere her iki kategoride değerlendirmek mümkün olmaktadır.

B. Göçün Nedenleri

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, dünya nüfusunun hızla artışı, küreselleşme ile birlikte artan dijitalleşme, Ortadoğu ve dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen savaşlar, terör, ekonomik krizler, doğal afetler gibi birçok nedenden dolayı birey ve toplulukların bir yerden bir yere gitmeleri nedeniyle, nüfus hareketleri meydana gelmiştir.

Sosyoloji, antropoloji, coğrafya, ekonomi ve siyaset bilimlerinin dinamikleri içerisinde yer alan göçler; siyasal, ekonomik, savaş, kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması v.b. birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Tarihsel

derinliği olan göç nedenleri ekonomi politik nedenler ve sosyokültürel nedenler diye iki ana başlık altında incelenebilir.

1. Ekonomi Politik Nedenler

Göç, ekonomik, sosyokültürel, kişisel, toplumsal, tarihsel açılardan irdelenebilir. Ancak göçün öncelikli sebeplerinden birinin daha fazla alım gücüne ulaşmak olması, göçün ekonomik açıdan değerlendirilmesini ön plana çıkarmaktadır. İkincil sebebi ne olursa olsun göçlerin birincil nedeni ekonomiye dayanmaktadır. Türkiye’de köyden kente göçlerin de, Avrupa’da sanayileşme sonucu meydana gelen göçlerin de ana nedenlerinden birinin ekonomik olduğu söylenebilir.

Literatürde political economy olarak yer alan kavram; Türkçede siyasal iktisat ya da politik ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Ekonomi politik ise, toplam ekonomik büyüklük içerisinde sektörler arası kaynak dağılımını ve toplam ekonomik etkinliği inceleyen bilim dalıdır. (Başkaya, 2008: 12) Bu kavram ekonomi politikası şeklinde algılanabilmektedir. Ekonominin bir siyasi niteliği olduğu göz önünde bulundurulduğunda, siyasal iktisat ve ekonomi politik kavramlarını ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

1600’lü yıllarda ekonomi politik kavramı klasik iktisat dönemini ifade etmek için kullanılmıştır. İlk kez Mayern Tourguet tarafından kullanılmış, 1776’da Adam Smith’in Ulusların Zenginliği kitabında ele alınmıştır. Söz konusu dönemde ekonomi bilimi, ekonomi politik olarak adlandırılmıştır. (Smith, 2016: 10-11-13)

Göçün nedenleri irdelendiğinde, sosyokültürel nedenlerin sebebinde ve sonucunda ekonomi politik nedenlerin yattığı görülebilir. Her iki kategoride de, değerlendirilen nedenler iç içe geçmiş durumda bulunmaktadır. Göçün ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok sonucu olabilmekle birlikte emek göçü de üzerinde en çok durulan konulardan biridir.

Ravenstein kuramına göre, şehirlerin sanayi ve ticaret alanındaki başarısı ekonomik büyümeyle sonuçlanmaktadır. Ulaşım ve iletişimin gelişmesi de bu büyümeyi desteklemektedir. Şehirdeki bu gelişme köyden kente göçü tetikleyecektir. (Akt. Aktaş, 2015: 5) Göçün ekonomi politik nedenlerinin en önemlilerinden birinin istihdam ve iş gücü piyasası olduğu söylenebilir. Emek

göçüne yönlendiren en önemli etkenler arasında, göç edilen yerden elde edilecek fayda ve üstünlükler bulunmaktadır.

Neoklasik ekonomi görüşüne göre, 1950 yılından önce göçlerin ana nedeni bölgelerarası farklılıklar ve işgücü arzı ve talebi olduğundan, bölgelerarası farklılıkların giderilerek arz ve talebin dengelenmesi halinde göçlerin önünün kesileceği savunulmuştur. 1970 yılından sonra bu görüş, yerini merkez ülkelerin göçü kendi ekonomik çıkarlarına göre uyguladıkları dünya sistemine bırakmaya başlamıştır. (Bozdağ ve Atan, 2009: 164)

Küreselleşme ile birlikte ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi, etnisite, ekonomik, sosyal, siyasal ilişkiler, savaş ve ülkelerdeki iç karışıklıklar, göçü sanayileşen ülkelerin emek talebine bağlı olarak artırmaktadır. İsteğe bağlı, zorunlu, bireysel ya da toplumsal hangi sebebe bağlı olursa olsun, insanlar, yaşadıkları yerlerden istihdam olanaklarının ve ücretlerin iyi olduğunu ve yaşam düzeylerini yükseltebileceklerini düşündükleri bölge ya da ülkelere göç etmekte; bu bağlamda göç kavramıyla ekonomi politik kavram arasında sıkı bir bağ oluşmaktadır.

Uluslararası göç literatürüne göre göçün nedenlerinin, ülkelerin farklı demografik özellikleri, ekonomik ve siyasal krizler, uluslararası ve ülke içi bölgelerarası gelir farklılıkları, iktisadi krizlerle karşı karşıya kalan ekonomilerin yeniden yapılanma süreçleri olduğu söylenebilmektedir. (Güllüpnar, 2012: 4) Birey ya da topluluklar, kendi ülkelerinde karşı karşıya kaldıkları siyasi baskılar, savaş, terör, adaletsizlik, etnik köken veya din tabanlı çatışmalar, kişisel hak ve özgürlüklerden yoksunluklar gibi nedenlerle, kanuni ya da kanun dışı yollarla sığınmacı olabilmektedir.

Sel, deprem, yangın, kuraklık, heyelan gibi doğal afetler, tarımda makineleşme sebebiyle insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması, tarım arazilerinin miras, satış gibi yollarla bölünmesi gibi etkenler de göçe neden olabilmektedir. Ailevi ve kişisel nedenlerin yanında toplumsal problemler de göçe yönlendirebilmektedir. Ekonomi politik kavramı kapsamında göçü değerlendirdiğimizde, göçün fayda ve zararları aynı zamanda göçün itme ve çekme nedenlerini de oluşturmaktadır. Yaşanılan yerdeki göçe neden olan ekonomi politik nedenler göçün itme, göç edilen yerdeki ekonomi politik

nedenler de göçün çekme faktörleri olmaktadır. Eğitimini alarak bir alanda uzmanlaşmış ve nitelikli kişiler, ülkelerinde uygun istihdam koşullarının olmaması, talep ettiği ücret ve statüye erişememe gibi nedenlerle göçe yönelmekte ve göç ettikleri ülkelerin ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda göç veren ülkedeki istihdam ve ücret durumu göçün itme nedeni, göç alan yerin sahip olduğu imkanlar da göçün çekme nedeni olmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devlet ülkenin kalkınmasını ve halkın refahını sağlamak için politik tercihler doğrultusunda ekonomi alanında kararlar alabilmektedir. Alınan bu kararlar göçün de ekonomi politiğini oluşturmaktadır. Serbest piyasa şartlarının hakim olduğu liberal ekonominin uygulandığı küreselleşen dünyada uygulanan ekonomi politikaları; halkı açlık sınırının dahi altında ücretlerle, sağlık, eğitim gibi sosyal güvencelerden yoksun koşullarda çalışmak durumunda bırakabilmektedir. Bu durum ülkeler arasındaki eşitsizliklerin artmasına neden olurken halkı göçe zorlamaktadır. Savaşlar, siyasi ve etnik çatışmalar ilticaya, yeni ticaret ve sanayi bölgelerinin ortaya çıkması ile de emek hareketlerine neden olmaktadır.

Ekonomi politiğın enstrümanlarından olan vergi ve maliye politikası nedeniyle oluşan vergi yükünün ağırlığı, istihdamdaki imkansızlıklar, iş gücü fazlalığı ve düşük ücretler göçün itme nedenleri, göç edilen bölgedeki vergi yükünün hafifliği, çalışma şartlarının iyi oluşu göçün çekme nedenlerindedir. Göç veren ülke hem bireyin eğitim maliyetini yüklenip hem de ülkenin yetişmiş ve vasıflı emek kaynağını kaybederken göç alan ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan kazanımları olmaktadır.

2. Sosyokültürel Nedenler

Ekonomi, demografi, antropoloji, tarih, coğrafya, siyaset gibi birçok bilim dalıyla ilişkisi bulunan göç, sosyoloji biliminin ana konuları arasındadır. Bir yerleşim biriminde nüfusun azalması ya da artması bütüncül bir toplumsal etki bırakabilmekte, göçün sonucunda sosyokültürel değişim gerçekleşebilmektedir.

Sosyoloji biliminde göç, Comte'un kırsaldan kente göç eden insanların proletarya sınıfına dahil olmalarını irdelemesiyle başlamış, Sanayi Devrimi'nden önce ekonomik boyutu tartışılan göç kavramı sosyokültürel açıdan da incelenip tartışılmaya başlanmıştır. Ravenstein 1889 yılında göç sosyolojisinin temeli kabul

edilen kanunlarını, İngiltere nüfus verilerini kullanarak hazırlamıştır. (Yalçın, 2004: 25) Tarım faaliyetlerine bağlı ve dar ekonomik imkanlar içerisinde oluşan kırsal yaşam kültürü ile, sanayileşen toplumun ekonomik imkanlarından yararlanmaya başlayan göçmen köylünün arasında oluşan çatışma, sosyoloji bilimi için de araştırma konusu oluşturmaktadır.

Göç, kültürel etkileşim sonucu farklı sosyokültürel yapıları ortaya çıkarmıştır. Göçler, dini, dili, gelenek görenek ve kültürü farklı insan topluluklarının bir arada yaşamasına neden olmuştur. Bu durumun, toplumların farklı ülkelerin teknolojilerini de öğrenmesini sağladığı ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlayan toplumların daha hızlı ve sağlıklı gelişim gösterdiği söylenebilmektedir.

Dış göçlerin etkisiyle melez ırklar, sosyokültürel etmenlerin senteziyle de, yeni kültürler ve yeni hayat biçimleri ortaya çıkmaktadır. Almanya'ya göç eden Türklerin 1980 yılından sonra Almanlarla kültürel etkileşim halinde olmaları sonucu, bu sosyokültürel değişimin temsilcileri olarak kendini ne Alman ne de Türk hissedenden bir toplum oluşmuştur. (Şahin, 2012: 5) Göç eden toplulukların, farklı kültür ve inanışlara sahip topluluklarla bir arada yaşaması yönüyle göçün sosyokültürel açıdan toplumun gelişimini etkilediği söylenebilmektedir.

Last, sosyal iyilik durumu kuramını, sağlıklı olma durumunun, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı ile kazanılmadığını; sağlıklı olmak için bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden de sağlıklı olmanın gerekli olduğunu, ancak o zaman sosyal iyilikten söz edilebileceğini ifade etmiştir. (Akt. Fidan, 2002: 3)

Eğitim, sağlık, iç-dış güvenlik, adalet, bayındırlık, imar, ulaşım gibi hizmetlerin düzenleyicisi ve denetleyicisi konumunda devlet bulunmaktadır. İç ya da dış etkenler sebebiyle devletin verdiği hizmetlerdeki aksamalar, toplumda huzursuzluk, yoksulluk, yoksunluk yaratabilecektir. Bu durumun oluşması o ülkedeki sosyal iyilik halinin bozulmasına da neden olabilmektedir.

Göç edilen yerdeki itici-olumsuz faktörler ve göç alan yerdeki çekici-olumlu faktörlerin oluşturduğu itme çekme kuramı, 1966 yılında Everett Lee tarafından ortaya atılmıştır. Lee itme çekme kuramında göçü; yaşanan bölge, göç etmek istenen bölge, karşı karşıya kalınan engeller ve kişisel faktörler olmak üzere dört başlıkta incelemiştir. (Akt. Yalçın, 2004: 30) Göçün sosyokültürel

nedenlerinin en önemlileri arasında, vatandaşın devlete karşı güven duygusunun azalması, devletle vatandaş arasındaki ilişkinin zarar görmesi sonucu sosyal iyilik halinin bozulması yer almaktadır. Bu bozulma, kişisel ve toplumsal olarak stres seviyesinin artmasına da neden olabilmektedir. Terörle mücadele politikalarının başarısız oluşu, sağlık, eğitim, din hizmetlerinin yetersiz olması, etnik ve dini ayrımcılık gibi nedenler, birey ve devlet arasında yönetsel açıdan sağlıklı bir ilişki kurulamamasına yol açabilmektedir.

Haçlı Seferleri'nin, din kaynaklı en büyük göç hareketi olduğu söylenmektedir. 10, 11 ve 12. yüzyıllarda Anadolu'ya beş adet Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Haçlı Seferleri'nin, Hıristiyanlığı yaymak, doğuda yaşayan Hıristiyanları kurtarmak ve korumak için yapıldığı öne sürülmektedir. Avrupa'da yoksulluk ve hastalıkların artması, bunlarla baş edemeyen İmparator ve kralların hükümdarlığının tehlikeye girmesi asıl nedenleri oluşturmuştur. (Altan, 2010: 274-275) Avrupa'nın doğunun zenginliklerini elde etmek için düzenlediği Haçlı Seferleri'nin, Avrupa'nın kendi halklarının yaşam standartlarını artırma hedefini de barındırdığı söylenebilmektedir.

Haçlı Seferleri, sadece dini amaçlarla gerçekleşmiş, batıdan doğuya doğru bir askeri akım olarak değerlendirilmemelidir. Uzun yıllar sürmesi, ülkelerin sınırlarını aşması, batının sosyoekonomik koşullarının itici, doğunun zenginliklerinin ise çekici faktörleri sebebiyle Haçlı Seferleri'nin küresel bir nitelik kazandığı ifade edilebilir.

Haçlı Seferleri sonucunda Anadolu'daki çeşitli sosyokültürel unsurlar batıya taşınarak batıda birçok yeni meslek ve çalışma alanı oluşmuştur. 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı ve 1945 yılında başlayan II. Dünya Savaşları'nın yıkıcı etkisiyle genç ve çalışabilir nüfusta büyük kayıplar yaşanmıştır. Öte yandan sanayileşme sürecine girilmiş, bu sebeple oluşan iş gücü açığının dış ülkelere karşılanması, göçlere ivme kazandırmıştır. (Yılmaz, 2014: 1688) Ekonomik gelişim ve sanayileşme sürecinde işçi göçü alan Avrupa, iş gücü ihtiyacını karşıladıktan sonra kapılarını göçe kapatma yolu izlemiştir. Ancak buna rağmen, hayat şartları nedeniyle Avrupa, özellikle Ortadoğu ve Asya ülkeleri için göç merkezi olmuş, legal ve illegal yollardan göç almaya devam etmiştir.

Türkiye'nin bireysel ve toplumsal göç hareketleri açısından tarihi incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin 1453 yılından sonraki parlak döneminde, İspanya'da yaşayan Yahudilerin bir kısmının Osmanlı Devleti'ne getirildiği görülmüştür. İstanbul ve Selanik'e yerleştirilen Sefaret Yahudileri adı verilen bu göçmenler Osmanlı idaresinde görev alabilmişlerdir. (Sharon, 1992: 39)

Türkiye'nin yaşadığı göçlerden biri de, 1900 yılının ilk çeyreğinde dini baskılar sonucu Drama, Nevrekob ve Ropçoz'da yaşayan Müslümanların Kavala'ya göçü olmuştur. Bu baskılar sırasında Müslümanlar isimlerinin Hıristiyan isimlerle değiştirilmesi için zorlanmış, ibadet etmeleri engellenmiştir. (Blagoevgrad Devlet Arşivi, 2003: 34-35) Din kaynaklı itici faktörlerin artışı, göçü de hızlandırmaktadır. Yolsuzlukların artışı, gelenek ve göreneklerin engellenmesi, sağlık, eğitim ve iş imkanlarına ulaşamaması, toplum baskısı, altyapı sorunu olan konutlar, suç oranının yüksek olması gibi göç veren yerdeki itici nedenlerin yanında, göç alan bölgelerin güvenli ve özgür yaşamaya olanak vermesi, kolay ulaşılabilir yaşam koşullarına sahip olması, yüksek suç oranlarının ve etnik ayrımcılığın olmaması göçün çekici nedenleri arasında yer almaktadır.

Göç etmeye yönelten en önemli sosyokültürel nedenlerden biri, bireyin kendini geliştirme olanaklarına ulaşarak toplumda saygın bir yer edinme arayışı, huzurlu bir hayat standardına erişmek, iyileştirilmiş yaşam koşullarına ulaşmak ve statü kazanmak olmaktadır.

C. Göç Kavramına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Küresel alandaki göç hareketleri incelendiğinde; doğudan batıya, köyden kente, sanayileşmiş bölgelere ve dış ülkelere doğru göç edildiği görülmektedir. Ülkeler ve bölgeler arasında kişi başına düşen gelir, refah içinde yaşama, insan hakları, eğitim, sağlık gibi olanaklar, konut ve mülk edinme şartları gibi daha birçok konuda eşitsizliklerin varlığı toplumları göçe yöneltmektedir. Özgür bir yaşama kavuşma isteği ile, topluluklar düzensiz ve illegal yolları dahi tercih ederek göç edebilmektedir. Gelişmemiş ülkelerde anne ve bebek ölümlerinin fazla olmasına rağmen nüfusun hızla artması sonucunda imkanların daha da yetersiz hale gelmesinin göçü tetiklediği ifade edilebilir.

1960'lı yıllarda ortaya atılan neoklasik göç kuramına göre bir coğrafi bölgede ücretler düşük, diğer bir bölgede yüksekse, ücretlerin düşük olduğu bölgede işgücü talebi de düşük olacak, ücretlerin yüksek olduğu bölgeye doğru göçün önü açılacaktır. Ücretlerin yüksek olduğu bölgedeki işgücü talebinin tamamı karşılandığında ise iş gücüne ait arz talep dengesi kurulacağından göçler de nötr hale gelecektir. (Castles ve Miller, 1998: 20–21-24) Göçün kişisel dinamiklere bağlı olarak başlayıp geliştiği varsayımına dayanan neoklasik göç kuramları, coğrafi bölgeler arasındaki eşitsizliklerin iş gücü arzı ve talebine bağlı olarak ortadan kaldırılabilir geçici farklılıklar olduğu görüşüne dayanmaktadır.

1970'li yıllarda, gelişmek için emek gücüne ihtiyaç duyan ülkeler güvencesiz ve ucuz emek gücüne eğilimli olmuştur. 1970'li yıllarda sanayileşme sürecindeki ülkeler, iç ve dış güvenlikle ilgili savunma harcamalarına da bütçe ayırmak durumunda kalmışlardır. Savunma harcamalarının öne çıkması ve üretimin yetersiz olması sebebiyle toplumun refah düzeyi düşmüştür. Bu nedenle, sanayileşme sürecine giren ülkeler gelişmemiş ülkelere güvencesiz ve ucuz emek gücü temini yoluna gitmiştir. (Vural, 2007: 15)

Göç kavramına yönelik kuramsal yaklaşımlar, kuramları geliştiren toplum bilimcilerin adlarıyla anılmakta ve temel göç kuramları üçe ayrılmaktadır. Bunlar, Ravenstein'in göç kanunları, Everett Lee'nin göç kuramı ve Petersen'in göç tipleridir. Göç kuramları ayrıca ekonomik temelli kuramlar ve sosyokültürel kuramlar diye de sınıflandırılmıştır. Ekonomi tabanlı kuramlar; neoklasik ekonomi kuramı, neoklasik ekonominin makro göç kuramı, neoklasik ekonominin mikro göç kuramı, yeni ekonomi kuramı ve ikiye bölünmüş emek piyasası kuramıdır. Sosyokültürel kuramlar da; dünya sistemi/merkez-çevre göç kuramı, göçmen ilişkiler ağı-network kuramı, göç sistemleri kuramıdır. (Castles ve Miller, 2008: 14)

Zorunlu ya da bireyin kararıyla gerçekleşen uluslararası demografik hareketlerin artmasıyla birlikte göç küresel nitelik kazanmıştır. Göçün küreselleşmesindeki en önemli nedenlerden biri savaşlar ve ülkelerin iç karışıklıkları olmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerindeki kültürlerin göç sonucu diğer bölgelere yayılması, kültürel etkileşimi sağlamış ve kültürlerin zenginleşmesine etki etmiştir. Sosyal hayattaki kısıtlama ve baskılar, otokrasiye dayalı yönetim anlayışı, terör, gelecek kaygısı gibi çeşitli nedenlerle göç

kavramının inceleme alanına; mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı, kaçak gibi birçok aktör dahil olmuştur. Bu kavramlar farklı göç tiplerini ortaya çıkarmıştır. Göç hacminin büyümesiyle birlikte ülkeler kendi siyasal ve ekonomik yapılarına uygun göç politikaları geliştirmeye başlamıştır. Bu durumun, göç hareketlerinin zaman içinde siyasallaşarak iç ve dış siyasetin konusu olmasına yol açtığı sonucuna ulaşılabilir.

1. Temel Göç Kuramları

a. Ravenstein Göç Kanunları - 1885

Ravenstein, Göç Kanunları-The Laws of Migration başlıklı, aynı isme sahip iki makalesinde de,⁷ maddelik bir göç kanunu oluşturmuştur. Ravenstein kanunlarının ana omurgasını sanayileşme ve şehirleşme oluşturmaktadır. Bu çalışmalara göre ortaya konulan kavram ve kurallar şöyle özetlenebilir:

Madde-1) Göç ve uzaklık: Yakın bölgelere basamaklı şekilde yapılan göçler göç dalgaları yaratmaktadır. Bu göç dalgaları giderek büyüebilir. Göç büyük ölçüde sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşir. Göç edilen merkezlerin iş olanaklarının çeşitliliği göçün boyutunu belirlemektedir. Göç alan merkezi konumdaki bölgenin istihdam olanaklarının yoğunluğunun o bölgede yaşayan nüfusa oranı, göçün kapsam ve niteliğini belirlemektedir.

Madde-2) Göç ve basamakları: Sanayi ve ticaretin geliştiği bölgelerde gerçekleşen ekonomik büyüme, kentin yakın bölgelerinden göç alınmasına neden olabilmektedir. Kentin çevresindeki kırsal alanlarda nüfus azalsa da, göçmenler tarafından bu açık kapatılmaktadır. Basamaklar halinde kente yaklaşan ve kentte yaşamanın avantajlarını fark eden göçmenler, ülkenin tüm bölgelerinde yerleşim bölgeleri kuracağı için, göç tüm ülkeyi etkileyebilecektir.

Madde-3)Yayıma ve emme süreci: Bu süreçlerin ortak bir amaca hizmet ettiği için iç içe olduğu ve birlikte ilerleme sağladığı söylenebilir. Göçmenlerin amacı daha iyi yaşam düzeyine kavuşmak ve kentin gelir getiren kaynaklarından pay alabilmektir. İş gücü açığı olan ve ücretlerin iyi düzeyde olduğu yerlere doğru dalga şeklinde yayılan göçle birlikte insanları kendine doğru çeken kentin emek yoğun sanayi kesimlerince emilme süreci birlikte meydana gelmektedir.

Madde-4) Göç zincirleri: Ravenstein, itici ve çekici faktörlerin etkisiyle başlayan göç dalgasının devamlılık kazanarak büyüyen göç dalgalarına dönüştüğünü kuramsallaştırmıştır. Bu kurama göre her bir göç dalgası, zincirleme şekilde göç dalgaları yaratmaktadır. Ravenstein, göç alan yerin aynı zamanda göç de verdiğini belirtmektedir.

Madde-5) Doğrudan göç: Ravenstein; göç ve uzaklık, göç ve basamakları, yayılma, emme süreci ve göç zincirleri adıyla oluşturduğu kuramlarda kademeli şekilde yapılan zincirleme bir göçten söz etmektedir. Doğrudan göçte ise, yer değiştirme hareketi uzun süreli olmaktadır. Basamaksız ve direkt olarak meydana gelmektedir. Biri kısa mesafeli ve dolaylı, diğeri de uzun mesafeli ve dolaysız olarak yapılan göçlerin ortak noktası ticaretin ve sanayinin geliştiği şehirlere doğru yapılması olmaktadır.

Madde-6) Kırsal kent yerleşimcileri farkı: Ravenstein'a göre, kırsal bölgelerdeki göç eğilimi kentlerden daha fazla olmaktadır. Kentlerde yaşayan insanların kurmuş olduğu yerleşik düzende var olan birçok koşul, kırsal kesimde yaşayan insanlar kadar göçe yönelmelerine engel oluşturmaktadır. Kırsal bölgeden kırsal bölgeye doğru meydana gelen göç, basamaklı bir göçün oluşmasına neden olabilmektedir.

Madde-7) Kadın erkek farkı: Bu kanuna göre kısa mesafeli göçlere erkeklere nazaran kadınlar daha yatkındır. Kadınların, erkeklere oranla daha fazla göç etme eğiliminde oldukları belirtilmiştir.. Erkekler yurt dışı göçlere daha fazla yönelmektedir. 19. yüzyıldan sonraki dönemde küreselleşmenin getirdiği; iletişim, ulaşım, dijitalleşme ve sanayileşme gibi birçok gelişme sonucu ekonomik durumun kötü olduğu çevre bölgelerden merkeze doğru devam eden zincirleme göçler meydana gelmiştir. Castles ve Miller ise, Ravenstein'ın kuramını, bireysel kararlarla bağlı olduğu ve göçmenlerin kararlarına gidecekleri yer için yaptıkları kazanç/maliyet hesabının etkisinin bulunduğu noktasında eleştirmiştir. (Çağlayan, 2006: 71)

Özetlemek gerekirse, Ravenstein'ın göç kuramları, yaşamış olduğu döneme ait ipuçları içermekte ancak günümüzde çeşitlenen ve daha kompleks bir yapı halini alan göç olgusunun neden ve sonuçlarını açıklamak için yeterli olmamaktadır. Ravenstein, göçte bireysel nedenlerle karar verildiğini ifade etmiş,

göçün bireye olan maliyet-kazanç etkisinin önemini vurgulamıştır. Castles ve Miller ise, göçün düşük gelir elde edilen bölgelerden yüksek gelir elde edilen bölgelere doğru gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır.

b. Everett Lee Göç Kuramı - 1966

Bireyleri göç etmeye teşvik eden unsurlar; sosyal, ekonomik, kültürel ve ailevi nedenler olabilmektedir. Olumlu nedenler çekici olumsuz sebepler de itici faktörler olmaktadır. Bu faktörler göç edecek kişinin eğitim, yaş gibi kişisel özelliklerine göre farklılık gösterebilmektedir. Tam teşekküllü bir hastanede sürekli tedavi görmesi gereken bir hasta için göç edilmesi planlanan bölgedeki sağlık imkanları çekici bir unsur olurken, sağlıklı bir insan için bu özellik bir şey ifade etmeyebilir.

Lee, kuramını oluştururken göçmeni ikinci plana atarak temelde göç olgusuna daha fazla odaklanmıştır. Lee'ye göre göç sürecine dört temel faktör etki etmektedir. Bunlar, oturulan yer, gidilmesi düşünülen yer, karşılaşılan engeller ve bireyle ilgili faktörlerdir. Bu unsurlar, itme çekme kuramının işleyiş temelini ve öğelerini meydana getirmektedir. (Yalçın, 2004: 30)

Göç sadece mekan değişikliğinden ibaret olmayıp sosyal çevreyi de değiştirmekte, göç edilen bölgedeki uyum sürecini de kapsamaktadır. Göç edenler oturdukları yerleri terk ederken, yanlarında yalnızca para ve mal gibi maddi değeri olan eşyalarını değil; inançlarını, dil, din gibi kültürel özelliklerini, kişisel yaşamlarından elde ettikleri kazanımlarını da götürmektedir.

Everett Lee bu kuramında, uluslararası göçlerde; bölgeler arası ücret farkları, gelir dengesizliği gibi kişisel olmayan/makro, göçmenin şahsıyla ilgili kişisel/mikro etkenlerden de söz etmektedir. Bunların yanında, göç yollarında coğrafi şartlardan dolayı karşı karşıya kalınan doğal engeller, göç için ayrılacak yol giderleri, devletlerin göç kanunları ve bundan doğan kanuni sınırlamalar gibi engeller de bulunmaktadır. Göçmenler göç sürecinin tüm avantaj ve dezavantajlarını göz önünde bulundurarak göçle ilgili kararını buna göre vermelidir. (Todaro, 1980: 17–18) Göç, bu açıdan bakıldığında göçmenler için büyük riskler taşımaktadır. Göç edenlerin yaşamlarını ve geleceklerini riske atmış olduğu ifade edilebilir. Göçler kişisel ve toplumsal anlamda büyük sorunlara yol açabilmekte, felaketlerle de sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle Lee kuramına

göre,göç eden bireyler tüm makro ve mikro etkenleri göz önüne alarak göçe karar vermekte ya da göç etmekten vazgeçmektedirler. Küreselleşmenin meydana getirdiği sınıfların karmaşık yapısı uluslararası göçler üzerinde sağlıklı tespit yapılmasını engelleyebilmektedir. İç göçlerde itme-çekme faktörlerinin tespiti daha kolay olmakla birlikte uluslararası göçlerde bu mümkün olamamaktadır.

c. Petersen'in Göç Tipleri – 1958

Petersen'in göç tiplerine göre göç, sadece itme çekme faktörlerinin varlığı sonucunda oluşmamış, aynı zamanda göçe yönelten bireysel ve sınıfsal farklılıklar da analiz unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Willam Petersen de diğer göç kuramcıları gibi itme ve çekme faktörlerine eğilmiştir. Ancak Petersen, göçe karar verme sürecinde her insanın aynı davranışları sergileyeceğini ve göçün doğal karşılanacak bir durum olduğunu savunanlara karşı çıkmıştır. Göçe karar verme aşamasında insanların farklı kararlar aldığına vurgu yaparak insanların aynı olmadığını savunmuştur. Toplumu sınıflandırarak ekonomiyi odağına alan Petersen, ekonominin belli sınıflar için ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştır. Bireysel ve sınıfsal farklılıkları da gözeterek, beşe ayırdığı göç tipleri oluşturmuştur. (Çağlayan, 2006: 75)

Petersen temel olarak tarihsel döngünün üzerinde durarak zaman içinde itme faktörü olarak işlerliği olan bir etken durumun çekme faktörüne dönüşebileceğini savunmaktadır. Burada önemli olan nokta itme çekme faktörlerinin altındaki neden olmaktadır.

Doğal çevredeki, sel, deprem, yangın, kuraklık gibi olağanüstü hava şartları ile çevresel koşulların itmesiyle meydana gelen ve toplu şekilde gerçekleştirilen göçler ilkel-primitive göç grubuna girmektedir. Petersen, göçebelerin mevsimlik olarak yer değiştirmelerini de bu gruba dahil etmektedir. Zoraki-forced ve yönlendirilen-impelled göç tipinde Petersen, göçün asıl nedenini sosyal yaşamın getirdiği baskı olarak açıklamaktadır. Petersen tarafından, yönlendirilmiş göç olarak adlandırılan göç türünde, toplum göç edip etmeme konusunda özgürlüğe sahiptir ve karar mekanizması kendine aittir. Potansiyel göçmenler, göç kararı üzerinde inisiyatif kullanma imkanına sahip değillerse, bu göç çeşidi zoraki göçtür. (Çağlayan, 2006: 75)

Başka bir şehir ya da ülkeye çalışmak için göç eden, kentteki emek talebine karşılık veren işçilerin; hiçbir baskı ya da zorlayıcı gücün etkisinde kalmaksızın girdikleri göç süreci serbest-free göçtür. Bu göç çeşidinde, göç eden kişiyi etki ve baskı altına alacak hiçbir etken kabul edilmemektedir. Bu tanım kitlesel göçlerle ilgili olmayıp bireysel göçler için geçerli olmaktadır. Kitlesel-mass göç tipinde, ulaşım yollarının gelişmesi ve dijitalleşme ile birlikte göçün kolektif bir hale gelmesiyle oluşmuştur. Öncü göçmenlerin ardından göç eden kitlelerle büyüyen göç sonucunda kitlesel göç türü ortaya çıkmıştır. (Çağlayan, 2006: 76) 1950 yılından itibaren Almanya'ya giden işçi göçü örneğinde olduğu gibi önce gidenler sonradan çevrelerini de yanlarına alarak göçün büyümesine neden olmuşlardır.

Petersen'a göre ülke ekonomilerinde yaşanan belirsizlik ve dalgalanma toplumun tüm katmanlarını farklı şekilde etkilemektedir. Toplumdaki tüm sosyal statüler bu dalgalanmaya farklı tepkiler vermektedir. Göçün ana nedeninin ekonomik olduğu ifade edildiğinden; ekonomik konjonktürden etkilenen toplumsal sınıflar, farklı göç tiplerini ortaya çıkarmıştır. Bireysel, sınıfsal farklılıklar ve tarihsel döngü göçün kategorize edilmesinde etkili olmuştur.

d. Ekonomik Temelli Göç Kuramları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, savaşın ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılması ve savaş nedeniyle sistem dışına çıkmış emek, işgücü gibi temel faktörlerin tekrar ekonomiye kazandırılması çabaları yoğunlaşmıştır. Bu da uluslararası göçün giderek artarak ivme kazanmasına yol açmıştır. Ekonomi tabanlı ilk göç kuramı, işçi-işgücü arzı ve talebine bağlı olarak ortaya çıkan neoklasik göç kuramlarıdır. (Görgün, 2018: 5) İş ve iş gücü arzı ve talebini etkileyen en önemli unsurlardan birinin hızlı nüfus artışı olduğu söylenebilir. İstihdam kaynakları yetersiz olan bir ülkedeki hızlı nüfus artışı çalışabilir genç nüfus oranını da arttırmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde ise, ekonomi politikalarındaki değişimlerden en çok etkilenenler iktisadi güçlerini daha iyi duruma getirebilme isteğiyle göç eden gruplar olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde sanayileşme sürecine giren Avrupa ülkeleriyle, genç iş gücüne sahip ülkeler arasında yapılan anlaşmalar sonucunda misafir işçilerle başlayan bir göç süreci yaşanmıştır. Bu durum emek göçü hareketlerini beraberinde getirmiştir. (Görgün, 2018: 1157) Neoklasik, yeni

ekonomi ve ikiye bölünmüş emek piyasası kuramlarına göre ekonomik faktörlerin göç ve göçmen kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

i. Neoklasik ekonomi kuramı

Nüfus artışıyla birlikte, yeterli sermaye birikimine sahip olmayan ülkeler, gerekli istihdam koşullarının oluşmaması nedeniyle talebin üzerinde iş gücüne sahip olmaktadır. Çalışma ücret ortalamasının düşük olmasının sebebi iş gücüne yoğun bir talep oluşmamasıdır. Gelişmekte olan ve gelişimini tamamlayabilmek için iş gücüne ihtiyaç duyan ülkelerde de, iş gücü talebine karşı iş gücü arzı düşük kaldığından, ücretlendirme politikası yüksek düzeydedir.

Neoklasik ekonomi kuramına göre; bölgeler ve ülkeler arasındaki ücret farklılıklarının oluşturduğu gelir dengesizlikleri bir bölgeden diğer bölgeye, bir ülkeden diğer ülkeye işçi göçüne yol açmaktadır. Neoklasik ekonomi kuramını makro-kişisel olmayan nedenler ve mikro-kişisel nedenler şeklinde iki farklı açıdan değerlendiren iki kuram bulunmaktadır. (Robinson, 2005: 4-5)

ii. Neoklasik ekonominin makro ve mikro göç kuramı

Neoklasik ekonominin makro göç kuramının, göçü analiz etme sırasında göç ve göçmen olgusu arasındaki tercihini göç tarafında kullandığı görülebilir. Neoklasik görüşe göre, göç birinci, göçmen ise ikinci planda değerlendirilmektedir. Burada göçün hacminin ne büyüklükte olacağını; ücretler, paranın değeri, istihdam olanakları, ülkelerin sahip olduğu enflasyon oranları, vergi yükü gibi makroekonomik değerlerden oluşan faktörler nedeniyle meydana gelen iş gücü arzı ve talebi belirlemektedir. Bu nedenle, göçün nedeni gerek göç veren gerek göç alan bölgedeki iş gücü arzı ve talebi ile oluşan, bölgesel ya da ülkeler arası farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin işçilerine sunduğu istihdam şartları göçün öncelikli nedeni olmaktadır. Bölgeler arasında hareketli olan sermaye ve emek miktarının dengesiz ve eşit olmayan şekilde dağıldığı kabul edilmektedir. Aynı zamanda, ülkelerarası göçün büyüklüğünün ücret farklılıklarıyla ilintili olduğu söylenilebilir. (Robinson, 2005: 4-5) Massey vd, 1993: 433-434) Emek ve sermaye ekonominin en temel faktörlerindedir. Ekonomik yapılarda emek ve sermayenin bir araya gelmesiyle üretim meydana gelmektedir. Toplum refahı için üretim en temel uğraşı olmaktadır. İş gücü oranının düşük olduğu yerlerde

ücretler yüksek, işgücü oranının fazla olduğu yerlerde de ücretler düşük oluşmaktadır. İşgücünün yoğun olduğu yerlerden sermaye yoğun yerlere doğru işgücü akışı meydana gelmektedir. Bunun sonucunda sermaye yoğun yerlerde işçi ücretleri düşmekte, emek yoğun yerlerde ise azalmaktadır. Böylece üretim ve göç konusunda arz talebe bağlı olarak bir denge oluşabilmektedir. Bu noktada, devlet işgücü piyasalarında düzenleyici ve sistemi kontrol edici rol üstlenmektedir.

İkisi de neo ekonomik temellere dayandığından makro ve mikro göç kuramları benzerlik gösterse de, göç eden kişinin tercihi belirleyici olmaktadır. Bireyin göç etmeyi planladığı ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarını öğrenerek bu koşullara karşı farkındalık geliştirdiği kabul edilmektedir. 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan mikro göç kuramının sahibi Todaro ve Borjas'a göre, birey, kişisel özelliklerini de göz önünde bulundurarak gerçekçi bir şekilde, yaşadığı ve göç edeceği bölgenin olanakları ile maliyet hesabı yapmaktadır. Bu hesaplama sonucunda birey artı değer kazanacaksa ve bu durumdan kar sağlayacaksa göçe karar verecektir. (Güllüpnar, 2012: 8)

Mikro göç kuramına göre, göçmen oturduğu yerle göç edeceği yeri tanımakta ve göç hareketinden doğabilecek sosyal ve ekonomik riskleri hesaplayarak buna göre kararını oluşturabilmektedir. Göç eden bireyin göç etme şekli, göç veren ve göç alan yerdeki göç konusunda kanuni sınırlamalar ve cezai işlemlerle ilgili yapılan düzenlemeler de göç eden bireyin fayda zarar analizi yapmasını sağlamaktadır. Birey bu analizi yalnızca bir ülkeyi baz alarak değil, alternatif ülkeler ve bölgeleri de karşılaştırmaya dahil ederek buna göre göçe karar vermektedir.

iii. Yeni ekonomi kuramı

Neoklasik ekonomi modellerinde sadece göç eden bireyin kararı geçerli iken yeni ekonomi kuramında göçe karar veren bireyin ailesi olmaktadır. Karar verilirken ana dil, kan bağı, kültür bağı gibi hususlar dikkate alınmamakta, göç veren yerle göç edilen yer arasındaki ücret farklılıkları önemli olmamaktadır. Ailede kısmi göç gerçekleşmiş olup ailenin göç eden üyesi diğer aile bireyelerine maddi yardımda bulunmaktadır.

Mikro ekonomi modeli olan neoklasik ekonomi kuramı ile yeni ekonomi kuramı arasındaki fark, göç kararının -hane halkı ya da birey- kim tarafından

verildiği, elde edilecek gelirin ve göçten dolayı, ortaya çıkacak olası risklerin nasıl hesaplandığı noktasında ortaya çıkmaktadır. (Bozdağ ve Atan, 2009: 165)

Göç, riskli bir süreci beraberinde getirdiğinden; gelirini ve yol, konaklama gibi giderleri karşılamayı göze alamayan aile üyeleri göç etmekten vazgeçerken, risk ve harcamaları göze alan üyeler göç edebilmektedir. Aile yurt içinde ya da yurt dışında çalışması için bir veya birden fazla üyesini görevlendirebilmektedir. Dışarıdan gönderilen paraların bir kısmıyla tasarruf yapılabildiği gibi yatırıma da kanalize edilebilmektedir. Aile gönderilen paralarla konut edinme, iş kurma gibi alanlara yatırım yapabilmektedir. Bu kurama göre, göçe ailevi ve bireysel çıkarlar düşünülerek karar verilmektedir.

iv. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme sürecinde genç ve kalifiye eleman ihtiyacı doğmaktadır. Bu ülkeler, gelişim sürecini tamamlayabilmek için iş gücü açığını, gelişmemiş ve istihdam sorunu olan ülkelere karşılayabilmektedir. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramına göre ülkelerarası işçi göçünün ana nedeni emek ve arz talebini belirleyen nedenler olmaktadır. Piore'ye göre, modern toplumların iş gücü potansiyeli iki başlıkta değerlendirilmektedir. Bu iki sektör sermaye yoğun ve emek yoğun olarak adlandırılmaktadır. (Güllüpinar, 2012: 12)

Sermaye yoğun olarak isimlendirilen sektörleri yerli işçiler tercih ederken, emek yoğun sektörlerle göçmen işçiler yönelmektedir. Sermaye yoğun sektörlerde işçiler teknolojik donanım ve imkanlara sahip ve vasıflı işlerde çalıştırılmaktadır. İşveren işçiye eğitim vererek emek gücüne yatırım yapmaktadır. Sermaye yoğun işlerde çalışan işçilerin sigorta, sözleşme ve sendika gibi hakları bulunmaktadır. Emek yoğun sektörler ise vasıf aranmayan, ağır şartlara sahip olan, ülkenin kendi vatandaşının tercih etmediği, cinsiyet ve ırk gibi unsurların tercih nedeni olduğu işler olmaktadır. İşçiler vasıfsız ve niteliksiz, düşük ücretlerle çalışmaktadır. Bölünmüş emek piyasası kuramı, iş gücü piyasasındaki bu ayrışmayı açıklamaktadır.

D. Sosyokültürel Göç Kuramları

1. Denge Kuramı

Göçle doğrudan ilintisi olan bu kuramı modernleşme okulu düşünürleri ortaya atmıştır. Göçü denge kuramlarıyla açıklayan bilim insanları arasında konuya pozitif yaklaşımlar olduğu gibi negatif yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ekonomisi ve sanayisi gelişmiş bölgeler ve uluslarla, gelişmemiş ve gelişmekte olan bölge ve uluslararasıdaki nüfus hareketiyle birlikte emek naklinin meydana gelmesi denge kurulmasına neden olmaktadır. (Robinson, 2005: 4-5) Buna göre emek yoğun olan yerlerden sermaye yoğun yerlere akın eden insanların gittikleri yerlerde aldıkları yüksek ücretler sosyokültürel hayatlarına da olumlu etki edebilmektedir. Ülkelerin sahip olduğu emek sermaye kaynaklarının israfını da önleyen bir denge haline ulaşılabilmesi mümkün olabilecektir. Göç eden insanların gittikleri yerlerde aldıkları yüksek ücretler de sosyokültürel hayatlarına olumlu yönde yansıtılabilecektir.

Nitekim, gelişmemiş ülkelerde işgücünün ülkeden ayrılması, zaten az olan üretimi doğrudan etkileyeceğinden, olumsuz etkisi bu noktada görülebilecektir. Gidilen yerden kaynak ülkeye iş karşılığı yapılan para transferi, gelir dengesini daha da bozacağından, sınıf farklılıkları daha da derinleşebilecektir. Göçmenlerin gittikleri yerlerde yaşadıkları sosyal ve kültürel çatışmaların yanında geri döndüklerinde esas yerlerine yabancılaşmaları ayrı bir sosyal sorun oluşturabilecektir. (Bozdağ ve Atan, 2009: 164)

Bu kuramı savunanlar, toplumsal, sosyal ve ekonomik bir dengeden söz etmelerine rağmen geçen zaman içerisinde Türkiye’de görüldüğü gibi, hızlı nüfus artışının, gecekondulaşmanın, yoksulluğun, düzensiz toplumsal hareketlerin, çatışmaların önlenemez yükselişi bu kuramın dayandığı temellerin ekonomi politik yönden eksik olduğunu göstermektedir.

2. Merkez-Çevre/Dünya Sistemi Kuramı

İstihdam problemi, ücretlerin düşüklüğüne karşılık kapitalist batı ülkelerindeki ücretlerin yüksekliği, işsizlik oranının düşük olması, hayat standartlarının yüksek olması göçün çekici faktörlerinin etkin olmasını sağlamaktadır. Köle ticaretinin yaygın olduğu geçmiş yüzyıllarda geçerli olan

sömürgecilik, işgal düzeni gibi kavramlar; yeni yüzyılda yerini küreselleşme olgusu içinde değerlendirilen, demokratikleşme, modernleştirme söylemlerine bırakmaya başlamıştır.

Dünya iki parçalı olup merkez ve çevreden oluşmaktadır. Az gelişmiş, geri kalmış ülkeler çevreyi, sanayileşmiş ve ekonomik yönden gelişmiş olan ülkelerde merkezi oluşturmaktadır. Global göçün durdurulamaması gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkileyerek ekonomilerinde daralmaya yol açmaktadır. Bu kurama göre merkez; çevredeki ucuz iş gücünden yararlanarak sanayiye dayalı ekonominin daha da güçlenmesini sağlamaktadır. Merkeze doğru hareket eden ucuz iş gücü, elde ettiği kazancı çevresine götürmekte, bu değer çevredeki ülkelerin kalkınmasını sağlamakta yetersiz kalıp bölgeler arası gelir adaletsizliği yaratmış ya da var olan gelir adaletsizliğini daha da belirgin hale getirmiştir. (Wallerstein, 1995: 134-135)

Merkez-çevre kuramcılarının, modernleşme okulunun ileri sürdüğü kuramları reddetmelerinin sebeplerinden birinin denge kuramına karşı çıkmaları olduğu söylenebilir. Göç veren ülke, emek ve sermayeden oluşan kaynaklarından göç alan ülkenin yararlanmasını sağlayarak emek gücünden yoksun hale gelmektedir. Emek gücü ve sermaye akışı sonucunda ülkelerin merkezi bölgelerinin sanayi ve ekonomilerinin güçlenmesi bölgeler arası farklılıkları arttırmaktadır.

3. Göçmen İlişkiler Ağı-Network Kuramı

Göçmen ilişkiler ağı kuramı, göçün zaman ve mekanla ilişkisini ele almaktadır. Devletler yaşamlarını sürdürürken sosyal, ekonomik, siyasal v.b. birçok açıdan diğer devletlere ihtiyaç duyabilmektedir. Her devlet kendi refahını gözeterek diğer ülkelerle, ekonomik, siyasal ve beşeri ilişkiler kurmak durumunda kalmakta, ya da geçmişten bugüne süregelen ilişkiler ağını devam ettirmektedir.

İlişkiler ağı, öncü göçmenlerin meydana getirdikleri ağları ifade etmektedir. Bu ağların kendiliğinden oluşarak gelişebilen kendi içinde bir dinamizmi bulunmaktadır. Göçmen ilişkiler ağının, uluslararası göçe ivme kazandıran ve yaygınlaştıran bir sistem olduğu kabul edilebilir. Göç hareketini başlatanlar, ardından göç edenlere rehberlik edecek, hareketli bir ağ oluşturmaktadır. Böylece

göçün risk ve maliyeti minimize edilebilmektedir. Göç hareketliliği olan bölgeler arasındaki kan bağı, etnik köken, komşuluk, akrabalık, arkadaşlık gibi ilişkiler açısından söz edilmektedir. (İnce, 2019: 23-25)

Göçmen ağının göçmenler için en önemli yararlarından biri ilk göçmenlerin etrafında oluşan, göçmen adaylarını maddi ve manevi yönden destekleyen bir yapı olmasıdır. Bu yapının göçmenlere rehberlik etmesi, göçmenlerin kanun dışı yollara yönelmelerine ve insan kaçakçıları tarafından suistimal edilmelerine engel olmaktadır. Göçmen ilişkiler ağı-network kuramı dış göç ve Türkiye gerçekliğinde değerlendirildiğinde, gerek iç göç, gerekse dış göç sonucu göçmen ağlarının oluşumunda, kan bağı, komşuluk, hemşehrilik gibi yakınlaştırıcı özellik taşıyan bağların önemli etkenler olduğu görülmektedir.

İlk göç edenlerin ardından ikincil gidenlerin öncülerden destek almaları sonucu, göçün maliyetini düşüren, riskli durumları büyük ölçüde önleyen bu ağlar sayesinde topluluklar göç konusunda cesaretlenmektedir. Türkiye'den Almanya'ya göç eden işçilerin zaman içerisinde birinci derece akrabalarını yanlarına almaları, böyle bir ilişkiler ağı imkanı olmayanların ise farklı ülkelere turist pasaportuyla ya da illegal yollardan giderek kaçak olarak çalışmaları, bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Merkez-çevre-dünya kuramında olduğu gibi, Almanya örneğinde de iş imkanlarının olduğu merkeze doğru akan iş gücü kalkınmaya destek olurken, göç veren ülkenin iş gücünden yoksun hale gelmesine neden olabilmektedir.

4. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı, dünya sistemleri ile ağ kuramları arasında geçiş özelliği taşımaktadır. Bu kuram, uluslararası göç ve iç göçün, bölgelerarası işgücü arzı ve talebine göre, bölgesel farklılıklardan kaynaklandığını esas almaktadır. Göçmenlerin konumu sadece kazanç yönünden değil bireysel şartlar açısından da değerlendirilmektedir.

Ülkelerin sistematik bir şekilde, mütakabiliyet –karşılıklılık- esaslarına göre göçmen değişimine dayanan, ekonomik ve siyasi temelli olduğunun kabul edildiği bu kurama göre, belirtilen ilişki iki veya daha fazla ülke arasında kurulabilmektedir. Bu sistem ve ilişkiler düzeni, lokasyon olarak yakın iki ülke arasında kurulabildiği gibi, birbirine uzak ikiden fazla ülke arasında da

kurulabilmektedir. Kuram, bireysel kararları ön planda tutmaktadır. (Çağlayan, 2006: 82)

Günümüzde gelişmemiş ülkelerden sanayileşmiş ülkelere doğru bir insan akımı oluştuğu ve bu akımın her iki ülkenin gelişim amaçlarına uygun şekilde, göçmen ağı aracılığıyla sürdürüldüğü söylenilebilir.

Göç hareketinden önce yaşanan ülke ve göç edilen ülke arasında var olan ilişkinin kaynağı kültürel, ticari, ekonomik ya da askeri olabilmektedir. Hollanda, Almanya ve Türkiye arasındaki göç ilişkisi bu ülkelerin emek gücüne ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin Meksika, Vietnam ve Kore ile, İngiltere'nin Hindistan, İtalya'nın Libya ile ilişkilerinin göç hareketliliğine neden olduğu söylenilebilir. (Castles ve Miller, 1998: 23–24)

Göç sistemleri kuramına göre göçle birlikte oluşan toplumsal ve sosyal devinimlerin temel nedenlerinin, bölgesel özellikleri kapsayan makro ve bireysel tercihlerin ön planda olduğu mikro etkenler olduğu savunulmaktadır. Göçmenlerin kendilerini güvence altına aldığı bir ağ kavramının varlığı kabul edilmektedir. Bu ağ sayesinde göç sürecinde yaşanabilecek problemlerin önüne geçilmesi ya da çözülmesi hedeflenmektedir.

Göçe karar verirken sadece elde edeceği kazancı değil bireysel şartları da göz önünde bulunduran göçmenlerin durumunu ele alan Faist kuramının ana nitelikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Göç sistemleri kuramı göçmen üzerinde değil göç sistemleri üzerinde durmaktadır. Göç hemen başlayıp sona eren bir eylem olmamakta, kendini yenileyen bir sürece dönüşerek sürekli hale gelebilmektedir.

Göç sistemleri kuramları, göç veren ve göç alan ülke vatandaşları üzerinden değil, ülkeler arasında kurulan bağlantılar üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlar göç akını başlamadan önce kurulan bağlar olmaktadır. Göç veren ülkeden ayrılanlar geri döndüklerinde göç alan ülke konumuna gelebilmektedir. Bu kuram, ülkeler arası göçlerin başladıktan sonra nasıl süreklilik kazandığını açıklamaktadır.

Göç sistemi kuramcıları, göçü başlatıp devam ettirmek için ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri, hane halklarını kalmaya ya da gitmeye yönelten tercihlerin yarattığı engelleri, göç alan yerlerdeki emek göçünün

karşısında olan göç politikası ve hukuksal normları ortadan kaldırmak için plan ve programlar geliştirmektedir. Göç sisteminin karşısındaki engellerin aşılmasında en önemli etmenlerden biri de, ülke sınırlarını aşan toplumsal ağlar olmaktadır. (Faist, 2003: 82–83)

Küreselleşmenin getirdiği kompleks yapılanmalar, göç ve göçmen ilişkilerine de yansımaktadır. Göç ve göçmen ilişkisini ortaya koyan göç sistemleri kuramına göre bireysel tercihlerin yanında uluslararası ilişkiler, göçe yönelten faktörleri kapsamaktadır.

E. Göç Kavramı Bağlamında Türkiye

Türkiye’de kentlerde ve kırsal kesimde yaşanan toplumsal problemlerin temelinde; kentlerin gelişim sürecinin farklı hız ve nitelikte olması ve kentlerin coğrafi konumları gibi nedenlerin bulunduğu söylenebilir. Nüfusu 50 binin altında olan kentlerin yerleşim alanlarının nüfus kaybının daha yüksek olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu durum, çevreden merkeze doğru göç hareketini örneklendirmekte, az gelişmiş bölgelerden sanayileşmiş ve ekonomisi gelişmiş alanlara doğru akış olduğunu göstermektedir. 1970’te nüfusu 500 bin veya daha fazla olan yerleşim bölgeleri toplam nüfus içinde kendine %10’un üzerinde bir alan yaratmıştır. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007: 11)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun çıkmasıyla birlikte, 2014 yılından sonraki idari yapılanma sürecinde, 30 ilde 16561 adet köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüş, il özel idareleri kaldırılarak kırsal kesime hizmet görevi büyükşehir belediyelerine verilmiştir. (5216 Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004) Bu değişikliğin; köylerin kent formuna getirilmesine, kır ve kentlerde demografik yapının değişmesine, şehir nüfusunun artışı ile birlikte köy nüfusunun azalması gelişmelerine yol açtığı kabul edilmektedir. Öte yandan, hükümetin ve AB'nin aday ülkelere yönelik hibe programları kırsal hayata dönüşü teşvik etse de, tarımsal üretim girdi fiyatlarının artışı, enflasyon, ithal tarım ürünlerinin tüketimi gibi nedenlerle kırsal kesimdeki iş gücünün kentlere yöneldiği ifade edilebilir.

Türkiye’de nüfus artışının kontrol altında olmaması, tarım arazilerinin miras, satış gibi nedenlerle bölünerek küçülmesi ve ekim-dikim normlarının

altına düşmesi, tarımda makineleşme, tarım faaliyetleri için gerekli enerji fiyatlarındaki artış nedeniyle köyden kente göç artış göstermektedir. Köylerdeki altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu, töre ve terör olaylarının güvensizlik yaratması ve mera ve otlakların boş kalması, iş imkanları ve iş alternatiflerinin olmaması, iklim ve yer şekillerinin olumsuz olması gibi nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir.

Köyden kente göç eden kişilerin taşranın sorunlarını kente taşımasıyla birlikte, etnik ayrımcılıklar, bölgelerarası sosyoekonomik dengesizlikler, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin değişkenlik göstermesi, kalabalıklaşan şehirlerde işsizliğin başlaması, arsa ve konut spekülasyonu gibi etmenler kentsel yaşamı zorlu bir sürece sokabilmektedir.

2017 yılına ait resmi kayıtlara göre, Suriye’de yaşanan olağanüstü durum nedeniyle Türkiye’nin kabul ettiği, çoğunluğu şehirlerde yaşamını sürdüren 3.426,786 Suriyeli, 228 bin 568 sığınmacının, yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamak için yardımlar yapılmıştır. Yapılan bu harcamaların ve sığınmacılara ayrılan bütçenin, kişi başına düşen milli geliri azalttığı yönünde iddialar bulunmaktadır. (Göç İdaresi Faaliyet Raporu, 2018)

Türkiye’de 1950’li yıllardan başlayarak bugüne kadar giderek artan, köylerden küçük ya da büyük, uzak ya da yakın yerleşim yerlerine, küçük kentlerden büyük kentlere doğru bir iç göç yaşandığı, iç göçle birlikte gecekondulaşmanın başladığı kabul edilmektedir. Köy nüfusunun azalarak kent nüfusunun artışının, konut sorunu yaratarak gecekondulu sayısının artmasına yol açtığı, bu durumun çevre sorunlarını da beraberinde getirdiği söylenebilir.

1980 öncesinden 1990 yılına kadarki dönemde, köyden kente göç sonucu büyük şehirlerde oluşan gecekondulu mahalleleri ile kent merkezleri; mimari, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler bakımından birbirlerinden kesin ve belirgin çizgilerle ayrılmaktadır. 2000’li yıllarda kentler genişlemeye başlamış, zenginlikle yoksulluğu, çok katlı apartman ve sitelerle gecekondulu ve çarpık yapılaşmayı, lüks hayatlarla sefaleti bir arada gösteren, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri iç içe geçmiş kompleks yapılanmalar oluşmuştur. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007: 11) Gecekondulaşma, kentlerin yalnız görsel bir sorunu olmayıp evrensel etkileri olan ve her ülkenin kendi

sosyokültürel ve ekonomi politik şartlarına göre oluşan bir yapılaşma halini almaktadır.

F. Günümüz Göç Politikaları

İletişim ve ulaşım olanaklarının geliştiği, dijitalleşmenin de etkisiyle küreselleşen dünyada, etkin göçle mücadele politikaları için uluslararası etki alanına sahip bir planlama ve maddi manevi ortaklığın gerekliliğinden söz edilebilir.

Göç tarihinde bilim insanlarının küresel göçlerle mücadelede; neoklasik ekonomi kuramı, neoklasik ekonominin makro ve mikro göç kuramı, yeni ekonomi kuramı, ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, sosyokültürel tabanlı, dünya sistemi (merkez-çevre) göç kuramı, göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı, göç sistemleri kuramı gibi sosyoekonomik tabanlı birçok kuram üzerinde çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Almanya'nın yenik çıkması sonucu Tunus, Pakistan, Hindistan, Libya, Mısır ve Cezayir sömürge olmaktan kurtulmuş; Birleşmiş Milletler, S.S.C.B. önderliğinde Varşova Paktı, ABD öncülüğünde NATO kurulmuştur. Sömürgecilik kavramı güç kaybederken liberalizm güç kazanmaya başlamıştır. NATO tarafında yerini alan Türkiye, 1950 yılından sonra CHP'nin iktidarda olduğu tek partili sistemden ayrılmış, Demokrat Parti iktidara gelmiştir. (Akın, 2017: 121) Liberalizme geçiş döneminde açlık ve kıtlıkla mücadelede ABD'nin, tarımsal üretimin artırılması ve tarımda makineleşmede kullanılması için yapmış olduğu Marshall yardımlarının, gelir dağılımındaki eşitsizliği şehirlerin lehine daha da derinleştirilmesi nedeniyle, köyden kente göçe hız kazandırdığı söylenebilir.

1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Saddam Hüseyin karşıtı muhaliflerle birlikte Irak'ta çıkarttığı, yüksek can kaybına neden olan iç savaşta, İran ve Türkiye'ye zorunlu göç oluşmuştur. Bu göç nedeniyle, komşu ülkelere yerleşerek orada kalan göçmenler olduğu gibi transit olarak Türkiye'den geçiş yaparak Avrupa ülkelerine sığınanlar da olabilmektedir. 1991 yılında göçmen ağı kurulması sebebiyle bu kaynaktan beslenen göç az da olsa devam etmiştir. 2007 yılından itibaren, ABD'nin Iraklı mültecilere kapılarını

açması sonucu, Türkiye'nin bu süreçte etkin rol oynamasıyla birlikte üçüncü dünya ülkelerine yerleştirilen göçmen sayısında önemli miktarda artış meydana gelmiştir. (Danış, vd. 2010: 5) Bir ülkede özellikle kitlesel olarak dış göçler başladığında en fazla etkilenen kesimin komşu ülkeler olduğu bilinmektedir. Irak'ta başlayan göçten en fazla etkilenen ülkeler arasında Türkiye, Irak, Suriye ve Ürdün'ün yer aldığı söylenebilir. Almanya, ABD ve bazı Avrupa Birliği ülkelerinin vasıfsız ve eğitimsiz göçmenleri kabul etmeyen bir göç politikası izledikleri söylenebilmektedir.

Günümüzde, iç ve dış göç, istihdam açığını kapatmakta; ürün ve hizmete olan talebi artırdığı için üretim faaliyetlerini de olumlu etkilemektedir. Vergi ve sosyal güvenlik ödemeleri nedeniyle kamu hazinesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan güvenlik sorunu yarattığı, göçmenlerin milli gelirden aldıkları pay nedeniyle yerli halkın gelirinin azaldığı da düşünülmektedir.

Göçün sermaye hareketliliği yaratması gibi ekonomik kalkınmayı destekleyen bir yönü olmakla birlikte, belli bölgelerde yığılmaya neden olan nüfus, sosyokültürel ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Avrupa ülkeleri göç karşıtı ekonomi politikaları geliştirme ve uygulama eğiliminde olabilmektedir. İstihdam olanaklarının yetersiz kaldığı, ücretlerin düşük olduğu, sosyal ve siyasal baskıların olduğu ülkelere, özgür yaşayabileceklerini düşündükleri ülkelere göç eden topluluklar, göç ettikleri bölgelerin kalkınmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, ABD ve Avrupa ülkelerinin, ekonomilerinin gelişmesi için ihtiyaç duydukları kalifiye iş gücünü kabul etme yönünde bir politika benimsedikleri görülmektedir.

Suriyeli göçmenlerin düşük ücretlerle ve esnek koşullarda çalışmaları, onları tercih sebebi haline getirmektedir. Bu nedenle Suriyeli göçmenler, yerli emek gücü karşısında bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Göçmenler için ayrılan fonların yetersizliği nedeniyle, etkili ve sürdürülebilir bir misafir göçmen politikasının olmadığından söz edilebilir. Sivil toplum kuruluşları, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, belediyeler, özel ve kamu kuruluşlarına, göçmenlerin kayıt altında tutulması, topluma entegre edilmeleri gibi görevler düşmektedir.

Küresel bir sorun haline gelen dış göçler çok yönlü ele alınmalı, göçe neden olan olumsuz koşullar iyileştirilmelidir. Hem göç veren hem de göç alan

ülkelerde meydana gelen olumsuzlukların önüne geçilmesi engellemelerle değil, iki taraflı olarak göçe neden olan olumsuz koşulların düzeltilmesi ile mümkün olabilecektir.

Uluslararası ve şehirlerarası gelir adaletsizliklerinin ortadan kaldırılması, istihdam ve üretimin artırılması için etkin kararlar alınarak yürürlüğe konulması, ekonomik açıdan yıkıcı etkileri bulunan savaş, terör ve insanlık suçlarının önlenmesi, göç dalgasının büyümesinin önlenmesi için gerekli görülmektedir. Göç alan ülkelerde, göçmenleri ötekileştiren ekonomik ve sosyal politikalar izlenmemesi, vasıfsız ve niteliksiz emek gücünün hizmet içi eğitimlerle nitelikli hale getirilmesi, uluslararası akışkanlığı olan sermaye, yatırımcı ve girişimci inovasyonunun sağlanarak göç maliyetinin verimli hale getirilmesinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

İletişim ve işgücünün küreselleştiği dünyada, göçlerin sosyal ve ekonomik açılardan olumsuz sonuçlarının önlenmesi için kolektif tedbirler önemli hale gelmiştir. Göçün ülkelerde yarattığı maddi kayıplar nedeniyle Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü gibi yapılanmalarda fonlar oluşturularak göçlerin finansmanında kullanılması, bu tedbirler arasındadır. (kartepzirvesi.com, 2021) Uluslararası göç ve iç göçlerin en önemli nedenlerinden biri de, gelir adaletsizliği ve dengesizliği olmaktadır. Türkiye’de doğudan batıya doğru göçlerin sebebi olarak gelir adaletsizliği ön plana çıkmaktadır. Bu konuda teşvikler, vergi indirimleri, tarım faaliyetlerini desteklemek gibi alınan önlemler yeterli olamamaktadır. Plansız şekilde gerçekleşen bu göçler, batı bölgelerinde gecekondulaşma ile birlikte çarpık kentleşme gibi problemlere de yol açabilmektedir.

Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde enflasyonun yükselişiyle birlikte alım gücünün düşmesi ve işsizlik gibi nedenlerle göç oranı da artmaktadır. Hangi sektörlerin kaynak ve yatırımla destekleneceği, toplam ekonomik büyüklük içindeki sektörler arası kaynak dağılımının ekonomi politik kurallar dahilinde nasıl yapılacağı önem kazanmaktadır. Devlete, yeni çalışma alanları hayata geçirerek istihdam yaratmak ve sisteme sermaye ve para girişini artırmak gibi görevler düşmektedir. Bütçe açığıyla mücadele eden bir ülkede istihdam potansiyeli düşük kalabileceği için, bu durum göçler karşısında ekonomi politikalarını yetersiz kılabilir.

Günümüz göç politikaları kapsamında; göç konusunda yapılan kanuni düzenlemeler, göç ve göçmen hukuku, Türk hukukunun AB ve evrensel hukukla entegrasyonu, bu konuda kurulmuş olan devlet denetimindeki kamu kurum ve kuruluşlarının etkinliği ayrıca önemlilik göstermektedir.

Avrupa Birliğine üye ülkelerin sayısının artmasının, üye ülkeler arasındaki kanun ve uygulamaların entegrasyonunun zorlaşmasına neden olduğu ifade edilebilir. Ekonomik krizlerin artmasıyla göçlerin de hız kazanması, ortak bir göç politikasının varlığına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

III. TÜRKİYE'DE DARBE DÖNEMİ VE TOPLUMSAL YAŞAM

A. Darbe Öncesi Dönemde Kentleşme Süreci ve Toplum

Devlet yönetimine askeri müdahalede bulunma olarak tanımlanan darbe hareketlerinin; siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta istikrarsızlığa neden olduğu bilinmektedir. Türkiye'de 1960 yılından itibaren gerçekleşen darbe ve askeri muhtıra dönemlerinin, hem darbe öncesi, hem de darbe sonrası özellikler taşıdığı söylenebilir. Darbe dönemlerinden sonra sıkıyönetim ilan edilmesi, toplumun sosyal ve ekonomik hayatının da olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin darbe dönemleri öncesindeki kentleşme sürecinde, gecekonduda yaşayan kesimin kent nüfusundaki payını yıllara göre ifade eden verilere göre, 1955 yılından itibaren gecekondulu nüfusun kentsel nüfustaki payı % 4.7 iken 27 Mayıs 1960 tarihli askeri darbe öncesi 5 yıllık sürede % 11.7 artış göstermiştir. 1960 yılından 1965 yılına kadar % 6.5, 1965 yılından 1970 yılına kadar % 2.5, 1970 yılından 1980 yılına kadar da % 2.5 oranında artış göstermiştir. 1980 askeri darbesinden sonra 1990 yılında, gecekonduda yaşayan nüfus oranı % 7.8 olarak gerçekleşmişken, 1990 yılından 1995 yılına kadarki 5 yıllık sürede % 1.1 gibi bir oranla gerilemiştir. (Keleş, 1996: 386; Yıldız, 2008: 42)

Bu verilere göre, 1960 darbesi öncesinde kentleşme hareketine bağlı olarak gecekondulaşmanın yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. 1971 askeri darbesinden önce gecekondulaşma oranı azalarak % 1.1 olarak gözlemlenmiştir. Gecekondulaşma oranının 1980 darbe döneminden önce de azaldığı görülmektedir. Gecekondulaşmanın köyden kente göçün bir sonucu olduğu bilgisinden hareketle, askeri darbe öncesi dönemlerde gerçekleşen toplumsal, sosyal, siyasal ve ekonomik olayların darbelere zemin hazırladığı gibi göçe de neden olduğu söylenebilir. Darbe yıllarındaki siyasal istikrarsızlığın, şehirlerdeki toplumsal ve ekonomik problemleri arttırması nedeniyle, köyden kente göçün azaldığı ifade edilebilmektedir.

Türkiye’de genel olarak, 1950’li yıllardan başlayarak bugüne kadar giderek artan, köylerden kente, küçük kentlerden büyük kentlere doğru iç göç hareketliliğinin olduğu ve iç göçle birlikte gecekondulaşmanın başladığı bilinmektedir. Türkiye’de meydana gelen, siyasal ve demografik değişimlere neden olan olaylar ülkenin sadece siyasal problemi olmamış, toplumsal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentlerde yol, su, elektrik gibi alt yapıdan yoksun gecekonduya yerleşen insanlar geldikleri yerlerin farklı kültürlerini de beraberlerinde getirdiklerinden şehir ve köy kültürü çatışması içinde olabilmektedir.

1980 darbe dönemi öncesinde ve 1990 yılına kadarki dönemde, köyden kente göçle birlikte büyük şehirlerde oluşan gecekondu mahalleleri ile kent merkezlerinin; yapısal (gecekondu-apartman), ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler bakımından birbirlerinden ayrı konumlandıkları bilinmektedir. Buna karşılık, 2000’li yıllarda Türkiye’de çarpık kentleşmeyle birlikte çok katlı apartmanlar ve sitelerle gecekondu iç içe geçtiğinden, kentlerin ekonomik ve sosyokültürel dokusu kompleks yapılaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Gecekondu, kentleri sadece görsel açıdan etkileyen oluşumlar olarak değerlendirilmemeli; gecekonduların, toplumsal dönüşüm sürecindeki sosyal ve kültürel boyutu da değerlendirmeye alınmalıdır. Büyük şehirlerin gecekondu mahallelerinde, elektrik, yol, su, kanalizasyon gibi alt yapıdan yoksun, devlete ait araziler, illegal gruplar tarafından sahiplenilerek tapu vaadi ile köyden kente göç edenlere tapusuz şekilde satıldığı halde, alt yapısı olmayan ve oturuma uygun olmayan yapılar üzerinde devlet tarafından yıkım faaliyetinin gerçekleştirildiği de bilinmektedir.

Gecekondu yıkımı ile ilgili birkaç olay örneklenerek günümüzdeki yansımaları değerlendirilebilir. 08.07.1979 tarihli Milliyet gazetesi haberine göre, Ümraniye’de bulunan İstiklal ve Atakent mahallelerindeki gecekonduların yetkililer tarafından yıkıldığı, bu yapıların gecekondu ağaları tarafından yapıldığı belirtilmektedir. 04.11.1985 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberine göre, Gazi Mahallesi’nde kiracı konumundayken ev sahibi tarafından çıkarılan 7 nüfuslu Yalçın ailesinin komşuların teşvikiyle yaptığı gecekonduyunun belediye tarafından yıkıldığı belirtilmiştir. Diğer bir örnek ise; Milliyet gazetesinin 16.07.2008 tarihli haberi olmaktadır. Bursa’da gecekondu yapmak isteyenlere boş ve sahipsiz

arazileri satmak isteyen, aralarında rüşvet alan zabıta memurlarının da bulunduğu 15 kişiden oluşan çete yakalanmıştır. Gözaltına alınmalarından sonra Savcılık tarafından Yıldırım mahallesinde incelemenin başlatıldığı, inceleme sonucunda rüşvet alan belediye görevlilerinin, halka sözlü güvence de verdikleri belirlenmiştir. (Çakır, 2011: 218-219)

Barınma ihtiyacını karşılayamayan, maddi yetersizliklere sahip olan ve konut edinmek isteyen kişiler, engellemelere rağmen gecekondularını yapabilmişlerdir. Gecekondu tanımı, ayrı ayrı ve düzensiz konumlanan yapıları kapsamaktadır. Ancak 1 Mayıs Mahallesinde, parseller eşit, cadde ve sokak genişlikleri benzer olduğu için, bu plan ve düzenin de, diğer gecekondu mahallelerinde rastlanan bir durum olmadığı söylenebilir. 2 Eylül 1977’de gerçekleşen yıkım sırasında silahlı çatışmalar meydana gelmiş ve çatışmada insanlar hayatını kaybetmiştir. Ancak, güvenlik güçleriyle gecekonduya yaşayanlar arasındaki çatışmalar ve gecekondu yıkımları devam etse de, hazine arazilerine ev inşa etmenin yasal olmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle yıkılan evler yeniden yapılmaya başlanmış, dönemin İmar ve İskan Bakanı Ahmet Karaaslan tarafından, asgari standartlarda evler yapılarak dağıtılacağı sözü verilmiş, 12 Eylül’ün darbe yönetimi tarafından tapu tahsis belgeleri dağıtılmıştır. (Aslan, 2004: 130–131)

Türkiye’nin doğu ve güneydoğudaki kırsal kesimlerinden kentlere göç eden insanların çarpık kentleşmeye yol açan faaliyetlerde buldukları, 1 Mayıs Mahallesi olaylarının ise, gerek oluşum biçimi, gerekse illegal olarak başlayan bir toplumsal olayın zamanla legal hale gelmesi gibi özellikleriyle farklılıklar barındırdığı görülmektedir. Mahalledeki gecekondular zaman içinde apartmanlara dönüştüğü için mahallenin şehirle bütünleştiği, yıkıma karşı gösterilen toplumsal direniş hareketinin başarılı olması sonucu kentleşme sürecinde toplumsal mücadelelerin önem kazandığı söylenebilmektedir.

B. 1960 Darbe Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hareketler

Türkiye’deki darbe hareketlerinin, iktidarı görevinden almak, toplumsal koşulları yeniden düzenlemek gibi siyasetin alanına giren amaçları olmakla birlikte, darbe hareketleri toplum yaşamına yansımaları olan birer sosyolojik olay olarak da değerlendirilebilmektedir. Toplumsal ve siyasal olayların yarattığı

sarsıntıları yatıştırmak gerekçesi sunularak gerçekleşen müdahaleler, ihtilal ya da darbe olarak da tanımlanmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti tek parti iktidarıyla yönetilse de, Türkiye Cumhuriyeti siyasetinde muhalefetin de söz hakkı olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1945 yılındaki bir konuşmasında, çok partili düzene geçileceğini açıklaması üzerine Demokrat Partinin de aralarında bulunduğu partiler kurularak çok partili düzene geçilmiştir. 1930 yılında feshedilen Serbest Fırka'nın sona ermesinden sonra tek partili rejim nedeniyle 07.01.1946 tarihine kadar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetilen Türkiye Cumhuriyeti 50'li yıllarda Adnan Menderes'i Başbakan olarak seçmiştir. 21 Temmuz 1946 tarihinde cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimi yapılmıştır. Ancak bu seçim açık oy gizli sayım şeklinde yapıldığı için adil bir seçim olarak görülmemiştir. (Albayrak, 2014: 297-312)

Kurulan çok partili sistem, farklı görüşlere sahip, daha fazla seçmen tabanının sandığa gitmesini sağlamış olsa da, açık oy kullanılmasının, seçmen üzerindeki olumsuz etkisinin uzun süre devam ettiği kabul edilmelidir. Adil olarak görülmeyen 1946 seçimlerinden sonra 1950 yılında yapılan seçim gizli oy açık sayım ilkesi benimsendiği için daha demokratik ve şeffaf koşullarda gerçekleşmiştir. Seçim sonucunda yüzde 53 oranında oy alan Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Bu seçim halkı bir tarafı CHP, diğer tarafı da DP tarafında yer alan farklı görüşlere sahip iki gruba ayırmıştır. 1950 yılından itibaren bu iki grup arasında siyasi mücadeleler meydana gelmiştir. Seçimin ardından 1950'lerin siyasal hayatı, görüşleri ikiye ayrılan bir toplumun temsilcileri olan CHP ve DP'nin mücadelesi biçiminde geçmiştir. (Kili, 1998: 37) Bu mücadelelerin halkı gergin hale getirdiği, gruplar arasında çatışmalar çıkmasına neden olarak toplumda huzursuzluğun kaynağı olduğu ifade edilebilir.

1950 seçimlerinden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sona ermiştir. CHP'nin yönetimini alan İnönü, Demokrat Parti'nin uygulamalarına karşı duruş sergilemiş, parti içi eleştiriler ve problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ve DP yöneticilerinin kararlarına karşı çıktığı için, İsmet İnönü'nün siyasal konuşmaları engellenmek istenmiştir. Dönemin iktidarının uygulamaları halkta ve orduda birtakım hareketlilikleri başlatmıştır. DP hükümeti, hükümet karşıtı üniversite öğrencilerini baskı altında tutmak ve

olağanüstü hal uygulaması gibi muhalefeti saf dışı bırakan faaliyetlerde bulunmuştur. (Ataykul, 2007: 174)

Ekonominin kötüye gitmesiyle birlikte halkın çözüm arayışına girmesi gibi gelişmelerin CHP ve halkı yakınlaştırdığı söylenebilir. Böylece, yüksek oy alarak iktidara gelen DP'ye halkın desteği sona erecektir. Akademisyenler, öğrenciler ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanların DP hükümetine karşı eleştirilerde bulunması, darbeden önceki dönemde işçilerin grev hakkı talep etmeleri gibi nedenler, ülkeyi ihtilal ortamına yaklaştıran ve darbeyi savunanların öne sürdükleri gerekçeler arasındadır.

1960 yılında gerçekleşen müdahalede ordu, yönetime el koymasının nedenini toplumda yaşanan siyasi çatışmalar, ülkenin içinde bulunduğu karışıklıklar ve siyasi partilerin uzlaşamaması sebebiyle, partiler üstü bir yönetimin hakemliğinde adil bir seçim yapılmasının gerekliliği olarak göstermiştir. (Turan, 2003: 13) Kısa süre sonra sistemin geri geleceği ve demokratik seçimlerin yapılacağı sözünün verilmesine rağmen gerçekleştirilen birçok reform, halkın darbeci grubun yönetimde kalıcı olacağına inancını güçlendirmiş ve tepkilere neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonucu, idareyi ele geçiren ordu tarafından, Demokrat Parti ve tüm siyasi partilerin örgütleri kapatılmıştır. Bu hamle, halkın siyasi partilere katılımına ve örgütlenmelerine engel oluşturmuştur. (Ete, 2008) Bu dönemde bütün parti ve örgütler kapatıldığından, ortaya çıkan siyasi boşluğun askerler tarafından doldurulduğu, bu durumun da siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu söylenebilir.

İki darbe döneminde, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren'in üst rütbeli askerler olduğu bilinmektedir. Darbe sonucu tüm DP yöneticileri Yassıada'da kurulan mahkemelerde yargılanmışlardır. Sonuçta, aralarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da bulunduğu 15 kişiye idam kararı verilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları Milli Birlik Komitesince onaylanırken, birçoğu çeşitli cezalar almıştır. (Dursun, 2000: 89-91) İdam cezaları ile ülke üzerinde korku iklimi yaratılarak olası ayaklanma ve karışıklıklara karşı önlem alınmak istendiği söylenebilir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin; politikacılar başta olmak üzere halkın birçok kesiminde korku yarattığı, daha darbenin yapıldığı ilk anlarda halka fiziki zararlar verildiği, idamların kamu vicdanını yaraladığı bilinmektedir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini gerçekleştiren Kenan Evren, 1960 darbesinden ders çıkardığını, devlet yöneticilerini gözaltına alırken özen göstermelerini askerlerden istediğini 32.gün – 12 Eylül 1980 Darbesi Nasıl Yapıldı? belgesinde anlatmıştır. (Akt. Çavuşoğlu, 2019: 360-361)

Darbeden sonra kamuoyuna sunularak evet oyu alan 1961 Anayasası ile milletvekilleri ve senatörlerden oluşan ikili sisteme geçilmiştir. İşçilere verilen temel hak ve özgürlükler genişletilerek grev yapma ve sendika kurma hakkı tanınmıştır. Üniversitelere verilen özgürlükler artırılmıştır. Anayasa Mahkemesi kurulmuş; yürütme, yasama ve yargı erkleri birbirinden ayrılmıştır. Bütün bunlara rağmen halkın öncelikli talebi, haklarının ihlal edilmediği özgür bir ortam olmuştur. (Nalbantoğlu, 2008: 29) Darbe rejimi nedeniyle ülke ekonomisinin kötüye giderek ithalat ve ihracatta daralmaya neden olduğu ifade edilebilir.

1961 Anayasası, toplumdaki karışıklıkları ve düzeni değiştirmek için hazırlanan, temel hak ve özgürlüklerin genişletildiği bir anayasa olmakla birlikte, 1960 askeri müdahalesiyle yönetime gelenlerin, zaman içinde temel hak ve özgürlükleri ihlal eden bir konuma geldiği görülmektedir. (Aybay, 1978: 77) Ancak, 1982 Anayasasından daha demokratik olduğu söylenen 1961 Anayasası ile; ekonomide istikrarın sağlanması için Devlet Planlama Teşkilatı, ordunun siyasetten çekilmesini sağlamak ve ülkenin milli güvenliği ile ilgili etkin kararlar almak için Milli Güvenlik Kurulu, yargının bağımsızlığını sağlamak için Anayasa Mahkemesi ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulmuştur. (TBMM Tutanak Dergisi, 1973: 7)

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile halk, siyasi ve askeri teşkilat arasındaki ilişkinin olumsuz yönde etkilendiği, darbe öncesinde kamuoyunun desteğini almak için halkın yanında duran güçlere karşı, darbe gerçekleştikten sonra vatandaşların güven kaybı yaşadığı ifade edilebilir.

C. 1980 Darbe Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hareketler

Darbe dönemlerinin ortak noktası, her alanda kendini hissettiren baskı ve şiddet unsurları olmaktadır. 1960 darbesinden sonra ülkedeki siyasal istikrarsızlığın, en başta ülkede yaşayan vatandaşlar ve siyasiler arasındaki güveni yok ettiği bilinmektedir. Güven eksikliği nedeniyle partiler arasında huzursuzluklar meydana gelmesinin, siyasal ve toplumsal hayatta yaşanan kargaşaların, meclisin etkinliğinin azalmaya başladığını gösterdiği söylenebilir.

Seçimler sonucu hükümet kurma yetkisinin en fazla sandalyeye sahip partiye ait bir hak olduğu, bu nedenle, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, 1960 Anayasasının kabulünün ardından yapılan genel seçimler sonucu, 173 sandalye kazanan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye hükümet kurma yetkisi verdiği bilinmektedir. CHP yapılan mutabakat sonucu 158 sandalyeye sahip AP ile birinci ve ikili koalisyon hükümetini kurmuştur. Bu koalisyon hükümeti sırasında yapılan 1962 yılındaki kısmi senato ve yerel yönetim seçimlerini AP kazanmıştır. Koalisyon hükümeti sürdürülememiş, AP hükümetten çekilmiştir. İnönü diğer küçük çaplı partilerle tekrar koalisyon hükümeti kurmuştur. 1963 yerel seçimlerinde İsmet İnönü'nün görevini bırakması sonucu hükümet kurma yetkisi AP başkanı Ragıp Gümüşpala'ya geçmiştir. Ancak bundan da sonuç alınamamış, CHP'nin kurduğu azınlık hükümeti 1965 yılına kadar devam edebilmiştir. Devletin hükümsüz kalmaması adına, seçimlere kadar ülkeyi yönetmesi için Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya geçici kabine kurma yetkisi verilmiştir. (Zürcher, 2001: 363-365)

Türk siyasi tarihine bakıldığında, çok partili sistemin demokrasi açısından getirdiği en büyük çıkmazlardan birinin, meşru seçimlerden sonra hiçbir partinin yeterli sandalyeye sahip olamamasından dolayı ideolojileri ve siyasi tabanları zıt partilerin birleşerek koalisyon hükümetleri kurması kaynaklı olduğu söylenebilir. Başlangıçta uzlaşan ve birleşen bu partilerin ideolojik tabanları ayrıştıkları için, kısa zaman içinde siyasi istikrarsızlıklara neden olmuş, hatta ülkeyi dönem dönem ekonomik krizlerin eşiğine getirebilmişlerdir.

1966 yılında ilan edilen genel af sonucu, darbe döneminde Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar ve hapiste bulunan DP'liler tahliye edilmiştir. (Zürcher, 2001: 366) Bu tahliyelere rağmen, siyasi atmosferdeki gerginlik nedeniyle, Adnan

Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesinin toplum psikolojisi üzerinde korku iklimi yarattığı söylenebilmektedir. O sırada ağır bir hastalık dönemi geçiren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in yerine Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 28 Mart 1966 Cumhurbaşkanlığı seçimini Orgeneral Cevdet Sunay'ın kazanarak seçimin ordunun lehine sonuçlanmasıyla birlikte, ordunun siyaset üzerindeki baskısı da bu şekilde ortaya çıkmıştır. (Kongar, 1999: 166)

Üniversitelerde, bir tarafta Amerikan emperyalizmini eleştirenlerle, diğer tarafta komünizmi tehlike olarak gören kesim arasında gruplaşmalar olması çatışmalara dönüşmektedir. Üniversite öğrencilerinin eğitim sistemindeki problemler ve işsizlik gibi gerekçelerle boykot ve işgallere başlamasının ve iktidarda bulunan AP'nin sağ grupları desteklemesinin; çatışmaları derinleştirdiği ve şiddeti artırdığı söylenebilir.

Siyasi karışıklıklar nedeniyle ekonominin kötüye gitmesi sonucu 1970 kriz yılı ilan edilmiştir. Üniversitelerde şiddet eylemleri ve fabrikalarda grevler yapılmıştır. Adalet Partisi içerisinde çözümler başlamış, bu çözümler Süleyman Demirel'in istifasıyla hükümetin düşmesine sebep olmuştur.(Çalışkan, 2003: 226) Siyasetteki istikrarsızlığın ilk etkilediği alan ekonomi olmaktadır. Siyasetteki istikrarsızlığın etkisinde Türk parasının değer kaybetmesi ve dış ödemeler dengesi ülkenin belli başlı sorunları arasında yer almıştır. Dünya ekonomisini etkileyen petrol kriziyle birlikte oluşan yurt içi ekonomik sorunlar ve 24 Ocak kararları; 1980 darbesinin yapı taşlarını oluşturan unsurlar arasında yer almıştır. (Oran, 2003: 661)

Huzursuz toplumsal yaşam 12 Mart muhtırasını getirmiş, sıkıyönetim ilan edilmesine neden olmuştur. 1971 yılında Süleyman Demirel istifa ettiğinden CHP Milletvekili Nihat Erim Başbakan olmuştur. Nihat Erim hükümeti döneminde üçüncü beş yıllık kalkınma planı hazırlanmış ancak hükümet uzun ömürlü olmadığından Ferit Melen hükümeti tarafından onaylanmış, bu hükümet de istifa ettiğinden uygulanamamıştır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planının onaylanarak uygulanması Bülent Ecevit hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. (Tokgöz, 1999: 151-152) Ardından tüm partiler bir araya gelerek 1977 yılına kadar sürecek olan birinci milliyetçi cephe hükümetini kurmuşlardır. Seçimlerde hiçbir parti iktidar olmak için yeterli sandalyeye sahip olamamıştır. En çok oy alan parti lideri Ecevit'in, hükümet kurma görevini üstlenmiş kurduğu azınlık kabinesi güvenoyu

alamamıştır. Süleyman Demirel ikinci milliyetçi cephe hükümetini kurmuş, ekonomideki kötü gidişat nedeniyle birçok milletvekili görevinden ayrılmıştır. Verilen gensoru önergesi 1977 yılının sonunda hükümeti düşürmüş, Ecevit'in kurduğu koalisyon hükümeti de uzun süreli olmamıştır. 1979 yılında Ecevit seçimlerle birlikte istifa etmiş, gazeteci ve siyasetçilere siyasi suikastler yapılmıştır. Demirel tekrar kabineyi kurarak başbakan olmuştur. (Emre, 2002: 173) 24 Ocak kararları olarak anılan ekonomik önlem paketini yürürlüğe koymuş ancak bu kararlar etkili olmamıştır. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar arttığından, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından Cumhurbaşkanı bir mektupla yazılı olarak uyarılmıştır. Dikkate alınmayan bu uyarı mektubu darbe sürecini çabuklaştırmıştır. (Kongar, 1999: 184-190)

24 Ocak kararlarıyla atıl kapasiteyle çalışan ancak zararları devlet tarafından sübvansede edilen Kamu İktisadi Teşebbüsleri bütçe açığını arttırmış, atıl üretim kapasitesini harekete geçirmek için işçi ve memur ücretleri arttırılarak halkın reel gelirleri yükseltilmiş, tüketim yoluyla üretimin arttırılması denenmiş fakat olumlu sonuç alınamamıştır. 1973 yılı genel seçimleri sonucu Bülent Ecevit başbakanlığında daha sonra Kıbrıs Barış Harekatı'nı düzenleyen Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi arasında koalisyon hükümeti kurulmuştur. Başbakan Ecevit'in Eylül 1974'te istifası üzerine 1977 genel seçimleri ve kurulan hükümetler ülkedeki istikrar ve huzuru sağlayamamıştır. 1980 yılında TBMM, Cumhurbaşkanı seçememiştir. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesiyle birlikte CHP Genel Başkanı, Başbakanlık görevinden istifa etmiş ve 7 aydan fazla süren krizle birlikte sağ ve sol olarak ayrılan grupların gerçekleştirdiği ayaklanmalar artmaya başlamıştır. (Ahmad, 1996: 196-199)

Reel gelirlerin arttırılması şeklinde yürütülen ekonomik politikanın bir sonucu olarak göreceli olarak yaşam standartlarının gelişmesi, insanların sosyal yaşamlarına da yansımaktadır. 1970'li 1980'li yıllarda ivme kazanan köyden kente göç zaman içinde arabesk kültürü ve yabancılaşmayı doğurmuştur. Kendilerini Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu diye tanıtan örgütün yaptığı terör eylemleri ve şehirlerde kurtarılmış bölgeler diye adlandırdıkları bazı mahalleleri ablukaya almaları, 11 vilayete sıkıyönetim ilan edilmesini gerektirmiştir. (Birand, vd. 1994: 191, Kayalı, 2015: 176-177) Bu durum, birçok gençlik ve meslek örgütleriyle birlikte gazetelerin kapatılmasına, işçi-işveren haklarının

kısıtlanmasına neden olmuştur. İstanbul'da İsrail konsolosunun kaçırılması baskı ve yasakları artırmış, tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Cumhurbaşkanlığına aday olarak gösterilen eski Kara Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler tüm siyasi partiler tarafından kabul görmediğinden ılımlı liberal görüşe sahip Fahri Korutürk TBMM tarafından Reiscumhur olarak seçildikten sonra Naim Talu hükümeti kurmuştur. Sağ ve sol gruplar arasında çatışmalar çıkmaya başlamış, 1977 yılında can kayıpları ile sonuçlanan 1 Mayıs olaylarını, Çorum, Kahramanmaraş, Sivas, Malatya ve Bingöl olayları takip etmiştir. Bu iç çatışmaları Adem Yavuz, Abdi İpekçi gibi gazetecilere yapılan suikastler de derinleştirmiştir. (Ahmad, 1996: 178-185)

19 Aralık 1978'de yaşanan çatışmalar sonucu 105 kişinin ölümü, 28 Mayıs 1980'de Çorum'da dini tartışmalar sebebiyle 57 kişinin ölümü, 9 Temmuz 1980'de Belediye Başkanı Fikri Sönmez'in tutuklanmasıyla sonuçlanan Fatsa olayları iç karışıklıkları derinleştirmiştir. Necmettin Erbakan'ın Ankara hipodrom alanında düzenlenen 30 Ağustos Zafer Bayramı törenine katılmayarak Karadenizli bir tarikat şeyhinin cenazesine gitmesi, MSP'NİN 6 Eylül 1980'de Konya'da düzenlediği Kudüs'ü kurtarma yürüyüş ve mitingi, toplumda infiale neden olan olaylar arasında yer almıştır. (Ruscuklu, 2008: 34) Özetle; 1980 yılında askeri müdahale meydana gelmeden önce gerçekleşen olayların darbeye zemin hazırladığı söylenebilir. Bu gelişmeler arasında; TL'nin değer kaybı nedeniyle meydana gelen devalüasyonlar, 24 Ocak kararları ve ekonominin bozulması, iç ve dış güvenlik sorunları, Alevi-Sunni çatışmaları sonucu evlerin yakılması ve iş yerlerinin tahrip edilmesi gibi olaylar gösterilebilir.

12 Eylül 1980 tarihinde; demokrasinin, ülkenin birlik ve bütünlüğünün ve iç güvenliğin tehlike altına girdiğini öne süren Orgeneral Kenan Evren idaresindeki Milli Güvenlik Konseyi ülke yönetimine el koymuş, yürürlükte olan Anayasa askıya alınmıştır. Partilerin kapatılması, parlamentonun ve kabinenin feshedilmesi, grev, toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin yasaklanarak demokratik hakların kısıtlanması, gazete, yayın faaliyetlerinin durdurulması, meclisin yetkisinde olan yasama erkinin MGK tarafından kullanılması gibi birçok karar alarak yetkiyi bünyesinde toplayan askeri yönetim, basına da sınırlamalar getirmiştir. Ayrıca, bazı siyasileri de yargılayarak idam cezası dışında cezalar

verdirmişlerdir. 1982 Anayasası referanduma sunulmuş halkın % 92 oyuyla kabul edilmiştir. (Tılıç, 1998: 273)

1980 öncesinde devlet müdahalesi ile faaliyetlerini yürüten ekonomik sistemin 1980 sonrasında serbest sisteme evrilmesi sonucu, ekonomisi ithalata bağlı olan Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin bozulmasına bağlı olarak döviz sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Hayata geçirilen 24 Ocak kararlarıyla, daha önce istisnai durumlar hariç yasak olan döviz alım satımı serbest bırakılmış, ortaya çıkan bankerler krizi ile halk mağdur olmuştur. Bankerler krizi nedeniyle dönemin Başbakanı Turgut Özal ve Maliye Bakanı Kaya Erdem istifa etmek zorunda kalmıştır. (Uyar, 2003: 101-102)

Piyasanın ekonomik koşullarının yeniden düzenlenmesi, döviz ve TL cinsinden mevduata uygulanan faizin serbest hale getirilmesi, vergilerin kısmen azaltılması, mali piyasalar ve bankacılık üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması gibi uygulamaların piyasayı rahatlatmaya yönelik gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemde ekonominin temel sorunları üzerinde durulmayıp tüketimin uyarılması yoluyla üretimin artırılmasına yönelik teşviklerin başarılı bir kalkınma politikası olduğu söylenememektedir.

Türkiye'de darbe sonrası normalleşme süreci başlamış, kapatılan siyasi partilerin yerine yeni partiler kurulmuştur. Siyasi yasaklar referandum yapılarak kaldırılmış, Cumhurbaşkanı yetkileri arttırılmıştır. Yüksek Öğrenim Kurulu oluşturulmuştur. 1983 yılında yapılan seçimleri Turgut Özal'ın partisi ANAP kazanmıştır. Birçok kurum ve kuruluş yeniden yapılanma sürecine girmiştir. (Tokgöz, 2001: 192-193)

Türkiye'de ekonomiden siyasete ve sanata kadar birçok alandaki gelişmeler, 80 öncesi ve 80 sonrası olarak anılmaya başladığından, 1980 darbesinin bir milat haline geldiği söylenebilir. Darbe sonrasında siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda oluşan olumsuz koşullar, beyin göçü ve sermaye çıkışı gibi unsurların Türkiye ekonomisinde kayıplara neden olduğu ifade edilebilmektedir.

12 Eylül 1980 darbesinin basın özgürlüğüne ve işçi haklarına kısıtlamalar getirmesinin yanında; Vatandaşlık Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve daha birçok kanunda değişiklik yapılmıştır. Memur, asker gibi kamu görevlilerine ve öğrencilere siyasi partilere kaydolma

yasağı getirilmiş, toplumun büyük bir kesimi siyasetten uzaklaştırılmıştır. (Birand, Bila, v.d,1999: 135)

Hükümet 1982 Anayasasının getirdiği anti demokratik hükümleri değiştirmek için adımlar atsa da, Meclis'te üçte iki çoğunluk sağlanamadığı için gerçekleştirilmek istenen her değişiklik hayata geçirilememiştir. (Kongar, 1999: 229)

650.000'den fazla kişinin gözaltına alınması, 210 bin davanın açılması, 230 bin kişinin yargılanması, 98.404 insanın örgüt üyesi olarak yargılanması, 388.000 kişiye pasaport verilmemesi, 14.000 kişinin vatandaşlıktan çıkarılması, 30.000 kişinin mülteci olarak yurt dışına gitmesi, 300 kişinin kuşkulu şekilde ölmesi, tüm grevlerin yasaklanması, 23.677 derneğin faaliyetinin durdurulması, 937 filmin sakıncalı bulunduğu için yasaklanması, filmlerin sansüre uğraması, 30.000 kişinin işten çıkarılması, 3.854 öğretmen, 120 akademisyenin ihraç edilmesi, gazetelerin 300 gün yayın yapamaması, 3 gazetecinin silahla öldürülmesi, 1980 darbesinin sonuçları arasındadır. (sabah.com.tr, 2021)

Yaşanan olayların ülkenin sadece siyasi problemi olmaktan çıktığı ve toplumsal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Türk siyasi tarihindeki sancılı dönemlerde ortaya çıkan politik sorunlar ekonomik ve toplumsal hayata da yansımış, yolsuzluklar ve çıkar ilişkilerinin halkın siyasetçilere olan güvenini etkilediği görülmektedir.

D. Darbe Sonrası Dönemde Türkiye'de Darbe ve Göç İlişkisi

İç göçün nedenleri arasında; köy nüfusundaki kontrolsüz yüksek artış, miras nedeniyle tarım topraklarının bölünmesi ve bu durumun geçim sıkıntısına neden olması, kuraklık, erozyon gibi nedenlerden dolayı tarımdan verim alınamaması, makineleşme ile birlikte iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve işsizlik problemi, kent yaşamının cazip gelen sağlık, istihdam ve sosyal imkanları sayılabilir.

Türkiye'nin, 1960 yılından başlamak üzere iki kez askeri darbeyle karşı karşıya kalmış olmasıyla birlikte oluşan siyasi istikrarsızlığın, ekonomik problemlere de neden olduğu görülse de, köyden kente göçler ve askeri darbeler arasında somut bir bağ olduğu söylenememektedir. Darbe hareketlerinin;

kentlerdeki huzur üzerindeki etkileri düşünülürken, köyden kente iç göç üzerinde caydırıcı etkide bulunduğu ifade edilebilir. Askeri darbeler sonucunda toplumlarda korku endeksinin yükseldiği gözlemlenmektedir. Siyasi ve sosyolojik açıdan toplumu etkileyen askeri darbelerin ülkede hakim dengeleri değiştirmesi, ekonomik kayıplara neden olması, dış ülkelerin eğitimli insan gücünü ülkelerine kabul etme eğiliminde olmaları nedeniyle darbe ve dış göç arasında etkileşim olduğu söylenebilir.

1980 darbesinden 1990'lı yıllara kadar olan dönemde Türkiye'deki göç hareketleri incelendiğinde, Türkiye'den yurt dışına giden sığınmacı sayısında artış gözlemlenmektedir. Darbe döneminin baskıcı uygulamaları, tutuklamalar, iç karışıklıklar ve siyasi otoritenin sarsılması gibi nedenlerle birlikte, dış ülkelere sığınmacı başvuruları artmıştır. Bu dönem Türkiye'den yaklaşık 350 bin sığınmacının yurt dışına gittiği belirtilmektedir. Avrupa ülkelerine sığınmacı olarak giden Türk vatandaşlarının sayısı, 1980'li yılların başından sonlarına dek 5 kat artmıştır. 1980'den 2000'li yıllara kadar Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden sığınmacı sayısı giderek artış göstermiştir. 1999 yılında Türkiye'den yurt dışına sığınma talebiyle göç edenlerin yarısından fazlası Almanya'ya, ortalama %20'si ise Fransa, İsviçre ve Hollanda'ya gitmiştir. Avrupa'ya göç eden Türk vatandaşları tarafından en çok tercih edilen ülkeler; Almanya, Fransa, Norveç, Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç, İsviçre ve İngiltere olmuştur. (İçduygu vd, 2014: 198)

Darbe sonrası dönemde yaşanan beyin göçü ve vasıflı-eğitimli iş gücü kaybı nedeniyle gerçekleşen demografik hareketlerin, ekonomik ve sosyal gelişim için de engel oluşturduğu söylenebilir. Bu durum, sanayi ve üretimi de olumsuz etkilemektedir. 1980 sonrası Türkiye'de neoliberal ekonomik yapılanmayla birlikte göçün niteliği de değişmeye başladığından sermayenin kentleşmesi kavramı da bu noktada ele alınmalıdır. Sermayede yeni karlılık alanları oluşturmak için, kent merkezindeki arazilerde kurulu gecekondualarda yaşayan kişilere tapu dağıtılarak bu kişiler de kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmektedir. Kentsel dönüşüm, bu dönemdeki göç hareketlerinin bir parçası olarak düşünülebilir.

Darbe döneminin Türkiye'de sanayileşmenin önünde engel oluşturması, ekonomik krizlerle birlikte işçilerin ücretlerinin düşüşü ve konut sorunu

yaşanmasının, Türkiye'ye göç hareketlerini azalttığı söylenebilir. Bu durumun, dış ülkelerden göçü durdursa da, iç göç için engel oluşturmadığı ifade edilebilir. Doğu ve Güneydoğu illerinden göç hareketleri, bölgesel koşullardan da büyük ölçüde etkilenmektedir.

1990'ların başlarına gelindiğinde kırsal kesimde yaşanan sorunlar, köy baskınları ve çatışma ortamı, Doğu illerinden batıya göç hareketlerinin ülke gerçeklerinden soyutlanmış şekilde sürmesine ve göçün niteliğinin değişmesine neden olmuştur. 1980 darbe dönemi öncesi köyden kente nüfus akışı nedeniyle, atıl olan şehir dışı alanlarda oluşan gecekondu, darbe döneminden sonraki yıllarda şehirle birleşerek sermayeyi kendine çeken rant kaynağı haline gelmiştir. (Çakır, 2011: 214) Müteahhitlerin alan arayışı, depreme dayanıklı konutların inşasının zorunlu hale gelmesi ve sosyal devlet olma anlayışının bir gereği olarak halka hizmetlerin ulaştırılabilmesi için siteler inşa edilmektedir.

İstanbul'un Ümraniye semtinde bulunan, darbe dönemi öncesindeki adıyla 1 Mayıs Mahallesi, günümüzde Mustafa Kemal Mahallesi adıyla bilinmektedir. Darbe dönemi öncesinde Ağrı, Diyarbakır, Erzincan, Malatya, v.b. doğu illerinden gelen insanlar tarafından oluşturulmuş, dönemin tek gecekondu mahallesi olmuştur. (Aslan, 2004: 30) 1980 darbesi öncesinde gecekondulardaki sağlıksız yaşam koşullarında hayatlarını idame ettirmeye çalışan, köy-kent kültürleri arasında bir yaşam benimsemiş olan insanların fuhuş, uyuşturucu gibi sorunlarla karşılaşmalarının temel nedeninin 1980 darbesi sonrası kentleşme süreci olduğu ifade edilebilir.

Mustafa Kemal Mahallesi Güzelleştirme Derneği tarafından Haziran 2003'te yayımlanan ve mahalle halkını göreve çağıran bildiri; mahallede uyuşturucu kullanımı, hırsızlık gibi sorunların yaşandığı ve yaşamın zorlaştığı belirtilmiştir. Mahallenin muhtarı Cuma Kara, 2000 yılından sonra mahallenin en önemli sorununu tinerciler olarak ifade etmiştir. (Aslan, 2004: 89-90) Modern kentin sorunları tanımlanırken vurgulanması gereken en önemli özelliklerden biri de, farklı toplumsal kesimler arasındaki çelişki ve çatışma olmuştur.

1 Mayıs Mahallesindeki gecekondulaşmanın başladığı günden itibaren bugüne kadar yaşanan süreç; siyasal, kültürel ve sosyoekonomik açıdan, Türkiye'nin toplumsal değişim sürecine örnek oluşturmaktadır. Sağlıklı konutlar

üretilmesi adına, Türkiye’de büyük kentlerde dikey yerleşimin benimsenerek gecekonduların çok katlı apartmanlara dönüştürülmesinin sosyoekonomik sorunları tam olarak çözemediği bilinmektedir. Büyük şehirlerin etrafına inşa edilen ve zaman içinde şehir merkezleriyle birleşen konutlar da, kentsel dönüşüme konu olan alanlara dahil olmaya başlamıştır. Kentleşme sürecinde, büyük şehirlerde geçici olarak kiralar üstlenilerek, daire vaadiyle ellerinden evleri alınan konut sahiplerinin müteahhitler tarafından mağdur edildiği görülmektedir. Ekonomik konjonktür nedeniyle artan konut maliyetleri, bankaların ve kamunun yaşadığı finansal problemler de süreci desteklemektedir. 1980 darbesi sonrası giderek ağırlaşan ve çözüm üretilemeyen olaylara Fikirtepe sorunu örnek verilebilir.

Fikirtepe sorunu:

İstanbul’da kentsel dönüşüm için merkez seçilen bölgelerden Kadıköy’ün Fikirtepe Mahallesi’nde, müteahhitlerle anlaşan mülk sahiplerinin binaları boşaltması ancak müteahhitlerin yıkıma başlamaması, boş kalan evlerin güvensizlik yaratması ve suç alanlarına dönüşmesine neden olmuştur. İnsanlar boş kalan evlerine girememiş, evsizler, suç örgütleri ve tinerciler boş evleri mesken edinmiştir. Tinercilerin yangın çıkarması, suç örgütlerinin bu evlerde yaşaması mahallelerdeki güvenlik sorununu arttırmıştır. Müteahhitlerin vaat ettikleri kiraların ödemesini yapmaması, yıkılmayan boş evlere yerleşen kişilerin elektrik ve su parası ödememesi, arsa sahiplerini zora sokmuştur. (milliyet.com.tr, 2021) Kentsel dönüşüm uygulanan diğer büyük illerde de benzer olayların yaşandığı bilinmektedir.

Günümüzde, göç ile birlikte gecekondulaşma sorunu halen sürmekte ve eski konutlar yenilenmeye devam etmektedir. Sorunun çözümü için gerekli olan finansal gücün yanında, devletin denetimi ve gözetimi altında yapılacak planlı kentleşme ilkelerinin benimsenmesinin gerekliliği öne çıkmaktadır.

IV. TÜRKİYE'DE ÇEKİLEN GÖÇ FİLMLERİNİN ANALİZİ

A. Türk Sinema Tarihine Kronolojik Bir Bakış (1896-1950)

Türkiye'de çekilen göç filmlerinin analizine başlamadan önce göçün sosyolojik, ekonomik ve toplumsal nedenlerini araştırmak amaçlanmıştır. Kaynak taraması yapılarak göçün temel sebepleri analiz edildiğinde göçün ekonomi politik ve sosyokültürel nedenlerden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Göç kuramları ve dönemin toplumsal ve siyasal olayları araştırılarak filmlerdeki göç olgusunu irdelemek amaçlanmıştır. Türkiye'nin geçmişten bugüne kırsal bölgelerden kentlere ve kentlerden yurt dışına göç hareketliliği ve darbe dönemleri arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Göç ve darbe arasında bir ilişki kurulamamış; ancak toplumdaki istikrarsızlık, siyasi baskılar, ekonomik dalgalanmalar gibi unsurlar sebebiyle darbe ve göçün sonuçları arasında benzerlik olduğu söylenebilir.

Toplumun duygu ve düşüncelerini zenginleştiren ve aynı zamanda endüstrinin bir kolu olan sinemanın tarihsel öğeler içermesi nedeniyle toplumsal hafızayı temsil ettiği söylenebilir. Sinema toplumun tüm katmanlarından beslendiği için, Türk sinema filmlerinin konuları ve alt metinleri de tarihsel süreçten etkilenmiş; göç, darbe, savaş gibi toplumsal olaylar da sinemada yer edinmiştir.

Sinema tarihçisi Nijat Özön, sinema dönemleri ayrımını yaparken 1910-1922 yılları arasını ilk dönem, 1922-1939 yılları arasını tiyatrocular dönemi, 1939-1950 yılları arasını geçiş dönemi, 1950-1970 yılları arasını sinemacılar dönemi, 1970 ve sonrasında ise genç/yeni sinemacılar dönemi olarak nitelendirmiştir. Bu bölümde inceleyeceğimiz, Türk sinema tarihinin 1896-1950 yılları arasını kapsayan dönemi; ilk dönem, tiyatrocular dönemi ve geçiş dönemlerini kapsamaktadır. (Özön, 1985: 333) Sinemanın dönemlere ayrılmasında teknolojik, kültürel, hukuki, ekonomik gelişmelerin ve topluma yön veren siyasi olayların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Sinemanın kitle iletişimi alanında da kullanılan etkin bir propaganda aracı olması, en önemli özellikleri arasında sayılabilir. Sinemanın Osmanlı İmparatorluğuna giriş tarihi 1896 yılı olmaktadır. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid, dönemin medya araçları dergi, gazete, telefon ve telgrafın yanında sinema üzerinde de kontrolü sağlamak istemiştir. Devlet yöneticilerinin hakimiyetlerini sürdürmek ve otorite alanlarını genişletmek için sinemadan faydalandığı görülmektedir. (Scognomillo, 1996: 12-13)

Sinema salonlarının henüz açılmadığı bir dönemde, halka açık ilk sinema gösteriminin 1895 yılında, Grand Cafe-Paris isimli mekanda Fransız Lumiere Kardeşler tarafından yapıldığı, bu sıralarda Amerikalı mucit Thomas Alva Edison'un da telgraf, fonograf ve sinema ile ilgili çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Sinema, coğrafi konumu sebebiyle Amerika ile olan ilişkiler zayıf olduğundan Türkiye'ye Avrupa'dan gelmiştir. Halka açık olarak yapılan ilk film gösteriminden sonra sarayda ilk film gösterimleri 1896 yılında Fransız Bertrand tarafından başlatılmıştır. II. Abdülhamit'in sarayında gösterilen bu filmler belgesel ve güldürü tarzında kısa filmler olmuştur.(Onaran, 1994: 11-12) Bu dönemde, gösterimi yapılan filmlerin niteliğini; sahip olunan dini inançlar ve gelenek göreneklere olan bağlılığın belirlediği sonucuna ulaşılabilir.

Sinemanın halkın ilgisini çekmesi üzerine 1908 yılında, Alman Weinbeg tarafından yaptırılan Pathe sineması, özellikle ticaretle uğraşan, gelir düzeyi yüksek, Avrupa kültürüne sahip zengin Hıristiyanların oturduğu Pera-Beyoğlu semtinde inşa edilmiştir. Ardından, aynı semtte, Palas ve Majik sinemaları yaptırılmıştır. (Özuyar, 2008: 13) Sinemanın ekonomik sistemlerin içerisinde doğan, büyüyen, gelişen bir olgu olduğu düşünülebilir. Tüketim toplumu düzeninde, sinema ürünlerine olan tüketici talebi film üretimini etkilerken film kalitesinin yükselmesinde de etken olabilmektedir.

1900'lü yılların başında, sinema ürünleriyle tüketicinin buluştuğu sinema salonlarının yapılmaya başlanması, Türk sinemasının gelişmesinin ilk ve önemli adımları arasındadır. Sinemayla Türk seyircilerin ilk buluşması Beyoğlu'nda olmuştur. (Scognamillo, 1991: 7-9-21)

İlk Türk filminin, Fuat Uzunkınay'ın 1914 yılında çektiği Ayastefanos'taki Türk Abidesinin Yıkılışı isimli 150 metrelik belgesel olduğu bilinmektedir.

Muhsin Ertuğrul'un çektiği Halıcı Kız bilinen ilk renkli Türk filmidir. Ateşten Gömlek Kurtuluş Savaşı'nı konu alan ilk Türk filmi olmaktadır. Türk sinemasının ilk ortak yapımı; Mısır, Yunan ve Türk yapımı olan İstanbul Sokaklarında ilk sesli Türk filmidir. Korku-gerilim türünde ilk Türk filmi olan, Aydın Arakon'un yönettiği Çılgılık filminin günümüzde ulaşılabilen bir kopyası bulunmamaktadır. Türk sinemasının ilk komedi filmi 1921 yapımı Bican Efendi Vekilharç filmidir. (Özgüç, 1990: 23)

Yönetmen Yılmaz Atadeniz'in araştırmalarına göre, ilk Türk filminin senaristi ve yönetmeni Sedat Simavi olan, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti adına yapılan Pençe isimli filmi olduğu bilinmektedir. Pençe'de, evlilik hayatındaki kadın erkek ilişkisi işlenmiştir. İkinci yapılan film yine Sedat Simavi'nin senaryosunu yazdığı ve yönetmenliğini yaptığı İkinci Dünya Savaşı'nda bir casusluk öyküsünü anlatan Casus filmidir. Her iki filmin de kayıp olduğu ileri sürülmektedir. 1916 yılında Muhsin Ertuğrul'un Berlin'de çektiği Kara Lale Bayramı filminin senaristinin kim olduğunun bilinmediği için ilk Türk filmi olmadığı düşünülmektedir. 1925-1926 yılları arasında Spartaküs, Tamilya, 5 Dakika isimli üç filmin yönetmenliği ve senaristliği Muhsin Ertuğrul'a aittir. Yılmaz Atadeniz'in açıklamalarına göre, Mümtaz Osman takma adıyla Nazım Hikmet Ran'ın senaryosunu yazarak yönetmenliğini yaptığı Güneşe Doğru, Kanlı Nigar isimli filmler çekilmiştir. (youtube.com, 2021)

Sansürlenmiş ilk Türk filmi unvanı, Hüseyin Rahmi'nin aynı adlı eserinden, Ahmet Fehim tarafından sinemaya uyarlanan, senaristi Yaşar Kemal olan Mürebbiye filmine aittir. Mürebbiye filmi senaryo dalında ödül aldığı halde sansüre uğramıştır. (Özgüç, 1990: 23) Filmin sansürlenme gerekçesi, bir Osmanlı konağında yaşayan ve konaktaki erkekleri baştan çıkaran Fransız mürebbiye karakteridir. Fransız mürebbiyenin ahlaki değerlerine ve işgal kuvvetlerine yapılan göndermeler, Fransız Generali Franchet d'Esperey'in filme sansür uygulamasına neden olmuştur. (Koçak, 2018)

Cumhuriyetin ilanından önce, Muhsin Ertuğrul döneminin bir bölümünü de içine alan süreçte, Müslüman ve Türk kadınların sahneye çıkması, şarkı söylemesi ve filmlerde oynaması yasak olduğundan, 1923 öncesinde azınlıklardan oluşan kadın oyuncular filmlerde rol alıyordu. (Sevim, 2016: 6)

Medeni Kanun ile birlikte Türk kadınına seçme-seçilme hakkı gibi temel hak ve özgürlükler tanınması, sinemaya da etkide bulunmuş, cumhuriyetin ilanı ve Medeni Kanun'un kabul edilmesinin ardından Türk kadınlarının da filmlerde oynamaya başladığı görülmektedir. Toplumda yaşanan dönüşümle birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinin; kadını tiyatro, müzik ve sinema gibi sanat dallarına yaklaştırdığı anlaşılmaktadır.

Muhsin Ertuğrul, Türk kadın oyuncuların yer aldığı ilk Türk filmi olan Ateşten Gömlek filminin ardından, 1928-1940 yılları arasında Ankara Postası, Söz Bir Allah Bir, Aysel Bataklı Damın Kızı, Şehvet Kurbanı filmlerini çekmiştir. Şehvet Kurbanı filmi, Cahide Sonku'nun oynadığı ilk filmidir. Cahide Sonku'nun, 1933 yılında Söz Bir Allah Bir filmini yöneterek Türk sinemasının ilk kadın yönetmeni olduğu belirtilmektedir. Ancak filmin reklam afişlerine önce filmin başlangıçtaki yönetmeni Seyfi Havaeri'nin isminin Cahide Sonku ile birlikte yazılması, film gösterime girmeden önce Seyfi Havaeri adının tamamen çıkarılması, tartışmalı bir konu olmuştur. (Evren, 2005: 77). Yapımcıların jeneriğe isim eklemesi ya da jenerikten isim çıkarması gibi keyfi uygulamaları; sinema endüstrisindeki güç çatışmaları ve sinema çalışanları için güvensiz bir çalışma ortamının olduğunu göstermektedir.

Türk sinemasının gelişim sürecinin öncülerinden biri olan Muhsin Ertuğrul'un, sinemayı halk ile buluşturarak geniş kitleleri etki altına aldığı söylenebilir. Bazı çevreler tarafından eleştirilse de, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda; kadınların sinemaya girişi, şehir tiyatrolarından sinema sektörüne oyuncu yetiştirmesi ve tarihi olaylara yer vermesi özellikleriyle Türk sinemasına yön verdiği düşünülmektedir. Eleştirilerin yönü ne olursa olsun; Muhsin Ertuğrul döneminden sonra kadının sinemadaki konumu güçlenmiş olup Türk sineması; Müjde Ar, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Fatma Girik gibi önemli kadın oyuncular kazanmıştır.

B. 1950-1960 Dönemi Türk Filmleri

Türk sinemasının ilk ürünlerini vermesinin ardından yarım yüzyıl geçmesiyle birlikte, sinema üzerinde tiyatronun etkisinin azalmaya başladığı, sinemanın tiyatrodan ayrışmasının da, sinemanın anlatı yapısını ve biçimsel özelliklerini dönüştürmeye başladığı söylenebilir. Tiyatro oyunlarının çekildiği

bir dönemin geride bırakılmasıyla, filmlerin yapım kalitesinin de arttığı görülebilir. Buna rağmen, sinemaya uyarlanan tiyatro oyunları nedeniyle, tiyatrocular dönemi olarak da adlandırılan Muhsin Ertuğrul döneminin, sonraki dönemler için de temel oluşturduğu söylenebilir.

Lütfi Akad; anılarını anlattığı, Işıkla Karanlık Arasında adıyla yayımlanan kitabında, Damga filminin gişe başarısı kazanmasından sonra, Vurun Kahpeye filminin de seyircinin ilgisini topladığını ifade etmiştir. Bu iki film; 2. Dünya Savaşı'nın sona erdiği, 1950-1960 yılları arasını kapsayan sinemacılar döneminin ilk ürünleri olmuştur. 1948 yılında belediye eğlence vergisinde yapılan indirim, yapımcıların ve filmlerin artmasına yol açmıştır. 1949-1959 yılları arasında - günün koşullarına göre çok sayıda- 553 adet film çekilmiştir.(Lüleci, 2020: 38)

Sinemacılar döneminin II. Dünya Savaşı'nın bitimine rastlamasının; roman ve hikaye yazarlarının, savaşın yarattığı tahribatın toplumdaki etkilerini konu edinen birçok esere imza atmasına neden olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmenin hızlanması, köyden kente göçü yoğunlaştırmış ve karayollarının gelişmesiyle kentleşme hızlanmıştır. (Bostan, 2017) Köyden kente göç edenlerin kentteki tüketim kültürünün bir parçası olacağı fikrinden hareketle, kentlere göç edenlerin film izleme sayısını arttırdığı ve Türk sinemasına ekonomik ve sosyal açıdan katkıda bulunduğu söylenebilir.

Kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte melodram ve bilim-kurgu filmlerinin yanında şehir hayatını işleyen filmler de Türk sinemasında yer almıştır. Ö. Lütfi Akad, Kanun Namına filminde şehir hayatındaki yozlaşmayı konu edinmiş, Beyaz Mendil filmi ile de kırsal hayatı anlatmıştır. Bir cinayet olayını konu edinen Kanun Namına filminin başrollerini Ayhan Işık, Gülistan Güzey, Muzaffer Tema paylaşmıştır. Ayhan Işık'ın üne kavuşmasını sağlayan film, Türk sinemasına önemli bir jön kazandırma özelliğiyle Lütfi Akad'ın başyapıtları arasında yer almaktadır. Dış sesle başlayan Kanun Namına filminde deniz görüntüsü, fakir barakalar eşliğinde gösterilmektedir. Ördek kötü olayların habercisi olarak okunabilecek bir metafor olarak kullanılmıştır. Hayatın içinden karakterler, doğal mekanlar, gündelik olaylar, açık havada çekilmiş sahnelere yer verilmesi gibi unsurlar, İtalyan yeni gerçekçi akımı ile benzerlik taşımaktadır. Sinemacılar döneminde Türk sinemasının kendine özgü bir dil yaratmaya başladığı söylenebilir. Diyalog ve kurguların, tiyatro geleneğinden uzaklaşıldığı

için sadeleştiği görülmektedir. Türk sinemasının toplumsal gerçekçiliği yansıtan yeni anlatım dilini Ö. Lütfi Akad filmlerinde görmek mümkün olmaktadır. Kanun Namına ile başlayan bu sürecin devamı niteliğinde olan filmlere Yalnızlar Rıhtımı örnek gösterilebilir.

Yazar Kerim Nadir'in uyarlaması olan Hıçkırık filminin ardından, Atıf Yılmaz'ın senaryosunu yazdığı, Oğuz Özdeş'in aynı adlı romanından uyarlanan Aşk İstiraptır melodramları çekilmiştir. Yapımcılığının yanında senaryo yazarı da olan Osman F. Seden'in Düşman Yolları Kesti ve Namus Uğruna filmleri, sinemacılar döneminin sonuna rastlayan filmlerdir. Aşık Veysel'in, Sivas'ın Sivrialan köyündeki sıkıntılar içinde geçen hayatını konu alan Karanlık Dünya isimli film, Yönetmen Metin Erksan tarafından 1952 yılında çekilmiştir. Film sansüre uğradığı için, revize edildikten sonra 1953 yılında gösterime sunulabilmiştir. Metin Erksan'ın Cingöz Recai, Yolpalas Cinayeti, Dokuz Dağın Efesi ve Şoför Nebahat filmlerindeki konu ve karakterler ise, 1960 dönemi sonrası filmlerinde rastlanan mahalle kızı-delikanlısı, eşkıya-efe, katil, dolandırıcı, kabadayı tiplerine ait ipuçları vermektedir. 1950-1960 yıllarında sinemaya 39 roman uyarlanmıştır. (Onaran, 1994: 61)

Atıf Yılmaz tarafından senaryolaştırılan, Kerime Nadir'in romanı olan Hıçkırık, melodramatik bir anlatıya sahiptir. Türk sinemasında işlenen ana temalardan olan zengin kız fakir erkek aşkı klişesi bu dönemde Kerime Nadir uyarlamaları olan Atıf Yılmaz filmleriyle başlamıştır. (Çerkeşli, 2017: 47) Bu dönemde roman uyarlamaları Türk sinemasının öne çıkan özellikleri arasındadır.

Atıf Yılmaz'ın Kanlı Feryat filmi, dönemin önemli sinema ürünleri arasında sayılabilir. Türk filmlerinde oyuncu, yapımcı ve yönetmen gibi birçok meslek dalında çalışmış olan Memduh Ün de, dram ve melodram tarzı filmlerin yapımında yer almıştır. Memduh Ün'ün 1950-1960 döneminde, Yetim Yavrular, Ana Hasreti, Yetim Ömer, Ayşe'nin Çilesi, Üç Arkadaş filmleri bulunmaktadır. Zeynep'in Gözyaşları-Kara Efe, Yetimler Ahı, Gülmeyen Yüzler, Yedi Köyün Zeynep'i, Köy Canavarı, Dertli Gelin Şirvan, Vicdan Azabı, Dağlar Şahini Yörük Efe, Muharrem Gürses'in yönettiği filmler arasındadır. (Şimşek, 2017: 15-22)

1950-1960 dönemi dram-melodram filmlerinin ana imgesi; göç, gecekondu v.b. kentsel yaşam öğeleri olup filmlerde köy yaşamının özelliklerine de

değininlmektedir. Bu dönemde savaşın toplumda yarattığı tahribatın ve sanayileşme sürecinin sinemaya da yansdığı görülebilmektedir. Sanayileşme sürecinin hızlanması sonucu köyden kente doğru nüfus hareketinin ivme kazanması ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan göç kavramı Türk sinemasında sıklıkla konu edilmiştir. Uyarlama filmlerin sinemayı konu arayışından kurtardığı ve ünlü yazarlara ait romanları popüler kültür ürünü haline getirdiğı ifade edilebilir.

C. 1960 Darbesi ve Filmlerde Göç Olgusu

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde meydana gelen, askeri müdahale ya da ihtilal olarak adlandırılan, ülkenin meşru silahlı kuvvetleri tarafından, seçimle gelen yönetimlere el koyma hareketi olarak tanımlanabilecek darbe olayının; toplumun gündelik yaşamını, ekonomik ve kültürel faaliyetleri olumsuz etkilediğı bilinmektedir. Göçün, darbenin doğrudan sonucu olduğı söylenemese de, darbe ve göçün sonuçlarının benzer özellikler taşıdığı ifade edilebilir.

Köyden kente göç eden insanların geçmişten günümüze; kente geldikleri zaman yaşamlarını şehirlerin varoşlarındaki yeni kurulan mahallelerdeki derme çatma, yol, su, elektrik gibi alt yapı sorunları olan evlerde sürdürmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bu mahallelere göç eden insanlar, gelenek göreneklerini ve alışkanlıklarını beraberlerinde getirmektedirler. Bu şekilde yerleşim kurulan bölgeler, kendi kültürlerini ve müziklerini yaratan insanların yaşadığı alanlara dönüşmüştür. Göç, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük şehirlerde konut açığı yaratmaktadır. Göçmenler, şehirlerin dışındaki sahipsiz arazilere gecekondular inşa etse de, konut açığını kapatmak için yeterli olmamaktadır. Gecekondulaşmanın, göçün bir sonucu olduğı gerçeğinden hareketle, gecekondulardaki yaşamın anlatıldığı filmler de göç filmleri kategorisinde değerlendirilebilir.

1960'lı yıllardan itibaren Türk sinemasında göç temasını işleyen filmlerin çoğunun jeneriğı Haydarpaşa Tren Garı merdivenlerinden elinde tahta bavuluyla inen başrol oyuncusunun görüntüsüyle başlamaktadır. Türk sinemasında taşı toprağı altın olarak söz edilen İstanbul, boğazdan geçen gemileri, Sarayburnu ve boğaz manzaraları ile tanıtılmıştır. İstanbul'un büyüüne kapılan Anadolu insanı için göç cazip hale gelmiştir. (Ateş, 2020: 134) Anadolu'dan umutlarla gelerek

ayakkabı, kot, tekstil v.b. atölyelerde geçimini sağlamaya çalışan, kentin çevresindeki derme çatma gecekondualarda yaşayan ailelerin hayat hikayeleri Yeşilçam filmlerine konu olmuştur.

1960'lı yıllarda iç göç ve buna bağlı olarak gecekondulaşmayı ön plana alan Yeşilçam filmlerinden de kısaca söz etmekte fayda bulunmaktadır. Yönetmen Atıf Yılmaz'ın; Sadri Alışık ve Ayla Algan'ın başrol oynadığı Ah Güzel İstanbul filmi, eski bir İstanbul beyefendisi olan Haşmet ve büyük şehirde şarkıcı olmak isteyen Ayşe'nin öyküsüdür. Turgut Özakman'ın Ocak isimli oyunundan sinemaya uyarlanan Gurbet Kuşları filminde, Kahramanmaraş'tan İstanbul'a göç eden ailenin oğlu Beyoğlu'nun gece hayatına, kız kardeş ise zenginlerin hayatlarına özenmekte, bu nedenle de lüks semtlerdeki eğlencelere katılmaktadırlar. Filmde, ailenin küçük bir yerden İstanbul'a göç etmesiyle oluşan kültür farklılıkları nedeniyle yaşadıkları problemler işlenmektedir.

Köyden kente göçü anlatan ilk film olma özelliği taşıyan Gurbet Kuşları'nda, zengin olma ve sınıf atlama hayaliyle İstanbul'a gelen ailenin kentte tutunma çabası, ancak başarılı olamayıp doğup büyüdükleri yere geri dönmesi anlatılmaktadır. Aile, köyden kente göçün bir sonucu olarak şehre uyum problemi yaşamaktadır. Savaş, göç v.b. toplumsal olaylardan en çok etkilenen ve en çok zarar gören kesimin kadınlar olması gibi, Gurbet Kuşları'nda da Fatma sorunlar karşısında çaresiz ve bastırılmış bir karakter olarak intihar etmektedir. Fatma'nın aldatıldığını öğrendiği anda değil, ağabeylerinin onu bulduğu anda intihar etmesi; ailesiyle ve ahlaki yargılarına ters düşmesiyle yüzleştiği an ölmeyi tercih ettiğini göstermektedir. Kadının yerinin çalışma hayatı ve sosyal hayat olmayıp ev olduğu vurgulanmaktadır.

Yönetmenliğini Ertem Göreç'in yaptığı, senaryosunu ise Vedat Türkali'nin yazdığı Otobüs Yolcuları filminde, Güvenevler adı altında kurulan bir kooperatif ortaklığına para yatırarak konut sahibi olmak isteyen insanların yaşadıkları olaylar anlatılmaktadır. (Daldal, 2005: 110) İnsanları kurtarmaya çalışan bir otobüs şoförü ile müteahhitin kızı arasındaki aşk hikayesinin arka planındaki mağduriyet olayı işlenmektedir. Gecekonduyan dikey yapılaşmaya geçiş ve köyden kente göç eden insanların şehir hayatına uyum süreci anlatılmaktadır. Kentteki yapılaşma sürecinden kimi kesimin menfaat sağlamaya çalıştığı, bunun için ahlaki normlardan uzaklaştıkları görülmektedir.

Ticari faaliyetlere liberal ekonominin piyasa şartları hakim olmaya başlamış, tek partili sistemden çok partili döneme geçiş gibi ekonomi politik ve sosyokültürel alanda birçok değişim yaşanmıştır. 1950 yılından 1960 yılı başlarına kadar olan dönemdeki yaşam sinema filmlerine yansımıştır. (Kara, 2015) İnsanlar, iş sahibi olabilmek, sınıf atlamak için kentlere göç etmekte ancak umduğunu bulamayanlar geldikleri yerlerden daha kötü durumlara da düşebilmektedir.

Siyah beyaz çekilen Bitmeyen Yol filmi; işsizlik, emek sömürsü, sınıf atlama çabası, sosyal güvenlik sorunları, köy ve kent ayrımı, işçi hakları konularını işleyen, sinemacılar dönemine ait bir filmidir. Gerçekçi ve politik sinema özellikleri taşıyan film, köylerinde geçim kaygısı yaşayan 6 arkadaşın, para kazanıp köylerine dönmek umuduyla İstanbul'a göç edişini ve İstanbul'da bekledikleri gibi gitmeyen hayatlarını anlatmaktadır. Köyden kente göç eden kişilerin; İstanbul'a geldiklerinde eğer paraları varsa Sirkeci'nin 3. sınıf otellerine, paraları yoksa onlardan önce İstanbul'a gelen akrabalarının, tanıdıklarının yanlarına sığındıkları; bunların hiçbirine sahip değillerse sokakları, parkları mesken tuttıkları bilinmektedir.

Ezan sesi ve gecekondu görüntüleri ile başlayan filmde tek odalı gecekondu evinde iki kızı ve torunlarıyla yaşayan Güllü Bacı sabah namazı için abdest almakta kızı ve torunları uyumaktadır. Güllü Bacı gelenek göreneklerine bağlı ve dindar bir kadın karakterini canlandırmaktadır. Sirkeci Tren Garı'na yanaşan trenden inen, yırtık ve yamalı elbiseleriyle 6 köylünün ve yolcu karşılamak için bekleyen insanların düzgün kıyafetli görüntüsü, köylü, kentli ayrımını görsel açıdan ortaya koyan bir kontrast oluşturmaktadır. 6 erkek, gecekondu mahallesinde buldukları hemşerilerine köyde Karabucaklardan Musa'nın vurulduğunu, Kulaksız'ın 7 kızı olduğu halde erkek çocuk sahibi olmak için bir kızının daha olduğunu haber vermektedir. Altı kişiden biri olan Ahmet, "Gettikçe kötülüyor torpak, doyurmaz gayrı köyü." diyerek köydeki sefaletten söz etmektedir. Filmin ilk sahnelerinde kan davası, Anadolu'da istenmeyen kız çocukları ve bilinçsiz nüfus artışı konusuna değinilmektedir.

Güllü Bacı Ahmet'i mutlulukla karşılar ve sarılırlar. Kızlarından biri Fatma, zengin bir kadının evinde temizlikçi olarak çalışmaktadır. Kocasını Sabri onun yüzünden cinayet işlemiş, cezaevindedir ve 10 yıl daha hapis hane kalacaktır.

Fatma, yanında çalıştığı kadın evden ayrıldığında onun elbiselerini giyip mücevherlerini takmaktadır. Ayna karşısında sınıf atlama düşleri kurmaktadır. Eve döndüğünde şehirli kadınlara benzemeye çalıştığı için annesi ve Ahmet tarafından tepki görmektedir. Onlarla sürekli çatışma içinde oluşu, köy-kent kültürü arasındaki kültür ayrımını anlatan unsurlardan biri olarak gösterilmektedir. Fatma, Cemile ve Ahmet'in ortak amacı, sosyal ve ekonomik hayatın kötü olduğu çevreden uzaklaşıp şehir merkezindeki, hayat şartlarının daha iyi olduğu yaşama dahil olmaktır.

Erkek torunun okula gitmesi ve aileyi kurtaracağına yönelik duyulan inanç, geleneksel ve ataerkil aile yapısının kentte de sürdürüldüğünün göstergesi olmaktadır. Her iki kızın da şehirde yaşayanlar gibi giyinerek işe gitmesi ve her fırsatta kent yaşamına özenmelerinin yanında, anneleri Güllü Bacı'nın gelenekselliğini koruması, ev içinde konumlanmasından kaynaklanmaktadır. Şehirde işsizlik yaygındır. İş bulmaları konusunda umutlandıkları hemşerilerinin ise bir desteği olmamaktadır. Altı arkadaş iş aramaya başlar. Sokakta yürürken bile arabaların arasında kaybolmaktan korkmaktadırlar. Geldikleri şehre o kadar yabancıdırlar ki birbirlerinden ayrılamamaktadırlar. İş aramaktan yorulmuş olarak ekmele karınlarını doyurmaya çalışırlar. Kentte yedikleri ekmeğin lezzetini, köy ekmeği ile kıyaslayıp yüceltmeleri, sorunlarıyla başa çıkabilmek için, göç kararı almalarını mantığa dayandırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Büyük şehirde bir tarafta sanayide ağır ve tehlikeli işlerde çocuk işçiler çalıştırılmakta, diğer tarafta da iyi giyimli insanlar eğlence yerlerinde dans edip eğlenmektedir. Çocuk işçiler, küçük yaşta para kazanabileceği bir meslek edinmesi için tamirhanelerde, atölyelerde çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Ahmet yolda yürürken arabaların üzerinden geçtiği asfalt üzerindeki "Petrol millileştirilecektir. Türk-İş" yazısını heceleyerek okumaya çalışırken mobil yazan tankerin altında kalıp ezilmekten zor kurtulur. Ne yazı ne de tanker arasında bağlantı kuracak bilgisi olmadığından buna bir anlam verememektedir. Hakkının yenilmesine ve iş güvenliği sorunlarına rağmen çalışmaya devam eden işçilerin patronlarının, iş kazası yaşadıklarında dahi işçilerin hayatlarını önemsememesi, toplumun maddi çıkarlarının karşısında insan yaşamının değersizliğini vurgulamaktadır.

Ahmet kazandığı paraları biriktirerek kendine bir çift ayakkabı ve pazardan yeni elbiseler satın alır. Ayakkabılarını boyatırken kendini şehirli gibi hissederek gururlanır. Ahmet'in yeni ayakkabıları, yeni giysisi ile ayakkabı boyacısına ayağını uzattığı sahnede sınıf atladığını hissettiği söylenebilir. Ahmet rüyasında Cemile ile kendisini kentte yaşayan insanların giydikleri kıyafetlerle gazinoda görür. Sahneye folklor ekibi çıkmakta, Cemile ve Ahmet de oynamaktadır. Ardından Fatma'nın sahnede batı müziği eşliğinde dans etmeye başladığı gösterilmektedir. Filmde batı müziği rahatsızlık veren ve gürültülü bir şekilde yansıtılmaktadır. Bireyin öz kültürünün huzur ve mutluluk kaynağı olmasına karşın, bireye yabancı bir kültür olduğu için batı kültürünün huzursuzluk getirdiği ifade edilmektedir. Gelenekselliğe duyulan bağlılık ve batı kültürüyle yaşanan zıtlık ve çelişki anlatılmaktadır.

İstanbul'un, hem insanların istediği herşeyi özgürce yapabileceği, mahalle baskısı olmayan bir kent olduğu imajı verilirken, diğer taraftan da dikkatsiz davranışların karşılıksız kalmayacağı yansıtılmaktadır. Finalde ise, Cemile'nin patronunun kanlı yüzü gösterilmektedir. Ardından Ahmet, Cemile'nin patronunun odasından idareci koridoruna hızla yönelerek labirent şeklindeki merdivenleri koşarak çıkmaktadır. En üst merdivene geldiğinde birçok insan karşısına çıkmış; Ahmet de merdivenlerden tekrar aşağıya doğru inip sokağa çıkarak hızla koşmaya başlamıştır. Cemile, Ahmet'in katil olduğunu öğrendiğinde şehrin ona zarar verdiğini fark edip şehre doğru bakarak ağlamıştır. Ahmet'in şehrin sorunlarıyla baş edemeyerek katil oluşu, Cemile'yi hayal kırıklığına uğratmıştır.

Özetlemek gerekirse; daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak ve sınıf atlamak için köydeki yoksul yaşamdan kaçan ancak bu kez de kentin zorluklarıyla mücadele etmek durumunda kalan insanların yaşadıkları problemler sinemaya yansımıştır. Göçmenler; kente yakın ancak kentin dışındaki yerleşim alanlarında karşılaştıkları zorlu yaşam koşulları, kültür-inanış ve davranış biçimleri sebebiyle kent kültürü ile çatışma içinde olmuşlardır.

D. 1970 Dönemi ve Filmlerde Göç Olgusu

İç göç filmlerinde; göçü artıran etkenler arasında sayılabilecek; köylerde tarım ve hayvancılıkla geçinen halkın, kaynakların yetersiz hale gelmesi nedeniyle geçimini sağlayamaması, kentlerin sahip olduğu eğitim, sağlık

imkanları ve sosyoekonomik koşulların vurgulandığı ifade edilebilir. Köylerinden göç ederek kentlerde yaşayan insanlar; fabrika ve imalathane gibi yerlerde ve kötü şartlarda çalışmak durumunda kalabilmektedir. Ülke ekonomisinde liberal politikaların izlenmeye başlanması, enflasyonun yükselişi, devalüasyonlar ve toplumun çok kültürlü yapısı, göçün nedenleri arasında yer almaktadır.

1950’li yıllardan itibaren başlayan iç göç hareketlerinin toplum üzerindeki sonuçlarının ortaya çıkarak daha da belirgin hale gelmesi 70’li yılların başlarına rastlamaktadır. Türk sinemasında gecekondular sadece bir dekor olarak kullanılmamış, derme çatma gecekondularla apartmanların yarattığı zıtlık bir arada sunulmuş, gecekonduların sosyolojik yönü gerçekçi bir üslupla ortaya konulmuştur. (Özer, 2004: 53) 1980 yılına kadar terör, siyasetteki başarısız koalisyon dönemleri ve 24 Ocak ekonomik istikrar tedbirleri nedeniyle ülkenin yaşadığı sosyoekonomik problemler Türk sinemasına da yansımaktadır.

1980 darbesine kadarki dönemde macera filmleri, arabesk ve seks konulu ikinci sınıf B film furyası, filmlerdeki kalitenin de düştüğünü göstermektedir. (Özmenek, 1988: 4)

1980 öncesinde devlet müdahalesinin etkin olduğu ekonomik sistemin; yerini dövizin piyasadaki serbestliğine bırakması filmlerin maliyetini de etkilemiştir. Film yapım maliyetleri arttığı için; sinema salonları western, macera ve seks filmleriyle doldurulmaya çalışılmış, düşük maliyetlerle yapılabildikleri için uzun şarkı ve türkülerin yer aldığı filmler çekilmiş, Türk sineması bu şekilde ayakta kalabilmiştir. Kadın seyircilerin sinemaya ilgi duyabilmesi için arabesk filmler ve melodramlar, erkek seyircilerin sinemaya yönelmesi için ise macera ve seks filmlerinin çekimine hız verilmiştir. (Aşıkoğlu ve Uçtum, 1992: 1504)

Köyden kente göç hareketi ve köy nüfusunun azalması, tarımsal üretim faaliyetlerinin gelişmemesine ve üretim potansiyelinin büyümemesine neden olmaktadır. Kırsal kesimden kentlere iç göç ve Ortadoğu ülkelerinden mülteci göçünün yaşandığı Türkiye; buğdaydan samana, etten nohuta kadar birçok tarım ve hayvancılık ürününü ithal eder hale gelmiş bulunmaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri bölgelerdeki toplumsal hayata alışamaması ve uyum problemi, köy ve kent kültürü çatışmasından kaynaklı sorunlar yaşamaları, yabancılaşmayı ve arabesk bir kültürü ortaya çıkarmıştır. Gecekondulaşma sorunu bir tarafta devam

ederken, buna metropollerdeki kentsel dönüşüm kaynaklı toplumsal sorunlar eklenmektedir.

Köyden kente göç edenlerin, büyük şehirlerde gecekonduculardan oluşan mahallelerde yaşamak zorunda kalmaları kent ve köy kültürü arasında sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır. Bu şartlar altındaki yaşam, göç eden insanları geldikleri kente yabancılaştırmasıyla birlikte şehirlerin kendi arabesk kültürünü de yaratmıştır. (Orta, 2005: 131) Köyden kente göçün bir sonucu olarak şehirlerin etrafında kurulan mahallelerde yaşamını sürdüren, vasıf aranmayan ağır işlerde çalışarak geçimlerini sağlayan insanlar, gecekondu yaşamının getirdiği sosyokültürel sorunlarla da başa çıkmaktadır.

Şark bölgelerine özgü tınılara sahip olan, bestecisi ve söz yazarı bilinen, prozodi hatalarına sahip olan, gecekonducularla birlikte ortaya çıkan arabesk müzik türünün ilk mekanları minibüsler olmuştur. (Makal, 1994: 27-28) Arabesk müzik köyden kente göç eden insanların sığınağı halini almıştır. Dolmuşlarda sıklıkla bu müzik tarzı duyulduğundan halk arasında arabesk müzik, minibüs müziği diye de adlandırılmıştır. Hatta, Tibet Sultan filminde, gecekondu-minibüs müziği-arabesk müzik arasındaki ilişki yansıtılmaktadır. Bu filmde arabesk müzik minibüsün ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Diğer taraftan, 1975 yılından 1982 yılına kadarki dönemde çöküş yaşadığı ifade edilen Türk sineması hedef kitle olarak kentin varoşlarında yaşamayı benimsemiş, şiddet ve seks temalı filmlere ilgi duyan erkek seyirciyi; zengin fakir ayrımının ortaya konulduğu, fabrikatör, müteahhit gibi tiplerin etrafında oluşturulan göç ve gecekondu yaşamının konu edildiği arabesk filmlerle ise kadın seyirciyi etkilemeyi hedeflemiştir. (Yaylagül, 2018: 32) Umutsuzluk, karamsarlık, kader, alın yazısı, ezilme, hor görülme, mutsuzluk, isyan gibi motifler arabesk filmlerin konusunu oluşturmaktadır.

Gecekondu kaynaklı kentsel sorunların işlendiği ilk film olan Akad, Bir Teselli Ver filminde, fabrika işçisi Orhan ile fabrikatör kızı Nermin arasında geçen aşk hikayesi anlatılmaktadır. Orhan bu yüzden işten kovulmuş, Nermin de zengin hayatını bırakarak Orhan'la birlikte gecekonduya yaşamaya başlamıştır. Nermin'in ailesi, Orhan ile Nermin'in evlenmesine karşı gelerek Nermin'i başka biriyle evlendirmek ister. Mahalle sakinleri ve Orhan, Nermin'i ailesinden

uzaklaştırarak bu duruma engel olurlar. Orhan ve Nermin mahallede yapılan düğünle evlenirler. Film, gecekondulu hayatıyla kentsel yaşam arasındaki, gelenek ve görenekleri anlama ve kavrama farklılıklarını ortaya koymaktadır. Filme ismini veren Bir Teselli Ver ve gecekondulu kültürünü yansıtan Hasret, Ümit Şarkısı, Tanrıya Feryat, Hor Görme Garibi adlı arabesk şarkılara yer verilmiştir.

Akad, filmlerinde toplumun gerçeklerinden kopmamış, siyasi yorumlardan uzak kalmış, film kahramanlarının hayatlarını titiz bir şekilde inceleyerek sinemaya gerçeğe yakın şekilde aktarılmasına çaba göstermiştir. (Kayalı, 1994: 139) İç göçün en önemli nedenleri arasında, köydeki arazilerin miras nedeniyle bölünerek üretim faaliyetlerinde kullanılamaz hale gelmesi, kuraklık, kıtlık, nüfus artışı yer almaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı ekonomik problemler yaşayan insanlar para kazanmak için köyden kente göç etmektedirler. Ömer Lütfi Akad'ın ana teması göç olan Gelin, Düğün ve Diyet film üçlemesinde, göçün temel sebepleri işlenmektedir. Akad, Düğün filminde, babası öldükten sonra babasının dükkanının satılmasıyla birlikte zor durumda kalan Urfalı İbrahim'in göç ettiği İstanbul'daki ekonomik mücadelesi anlatılmaktadır. Filmde gecekondulaşma konusu işlenmekte ve İbrahim'in mücadelesinin bir anlamda üst sınıfa geçme mücadelesi olduğu söylenebilmektedir. Gelin filminde ise, Yozgat'tan göç ederek bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başlayan, ağalık sisteminin hakim olduğu bir kültürde yetişmiş olan bir kadının iş hayatındaki varlığı ve ailesiyle olan ilişkileri yansıtılmıştır. Akad Diyet filminde de, sendika ve işçi örgütlenmesine vurgu yapılmaktadır. Gelin filminde, ailede küçük çocuğun ölmesi, dükkan açmak isterken gelini ve çocuğunu unutmaları, ataerkil aile yapısına özgü olan dededen toruna ailenin bir evde yaşaması ironik bir üslupla eleştirilmektedir. (Gökmen, 1973: 149) Her üç filmde de geleneksel ve muhafazakar yanı ağır basan, ataerkil aile düzeninde yaşayan insanların göç ettikleri İstanbul'da karşı karşıya kaldıkları güçlükler sosyokültürel ve ekonomik etkenlerle birlikte değerlendirilmektedir.

Gelin filminde ailenin her bir üyesinin 1950 yılından sonra gerçekleşen toplumsal değişimi farklı yönleriyle simgelediği söylenebilir. Hacı İlyas, feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinin toplumsal sancılarını simgelemekte, İlyas'ın para hırslı aile üyelerini dahi görmezden gelmesine neden olmaktadır. (Dorsay, 2013: 104) Hacı İlyas ve ailesi, feodalitenin değerlerine bağlı ve saygılı görünse de, kapitalizmin ve yeni düzenin getirdiği içi boşaltılmış değerlere uyum

sağlamışlardır. Bayram geleneklerinin korunması, büyüklerin sözüne saygı duyulmasının yanında ailenin para hırsına kapılması, Meryem'in hasta oğluna karşı takınılan düşmanca tavır, toplumun sağlıklı gelişmemesinin bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir. Meryem olayların merkezindedir. Çünkü benliğini kaybeden aile üyeleri arasında para hırsına kapılmayan ve oğlu Osman'ın hastalığını önemseyen tek kişidir. Osman, çarpık kentleşmenin ve kapitalizmin parçaladığı, yok ettiği değerleri simgelemektedir. Kapitalizmin etkisi altına giren aile, sevgi, saygı, yardımlaşma gibi duygulardan uzaklaşmıştır. Düğün filminde ise, ailenin en büyük üyesi Halil için, kardeşini başlık parası karşılığında vermek normal bir durumdur. Evliliklerin aileye ekonomik katkıda bulunması için başlık parası ile yapılan evlilikler olumlu karşılanabilir.

Akad, filmlerinin birçoğunu olaysız kurguluyor; çevre ve kişilerin tanıtılmasına sıklıkla başvuruyor. Filmlerde İstanbul'un gündelik yaşamı, kişilerin yeni yaşam koşulları karşısında şekillenen hayatları, olaylara bakış açıları ve tutumları işleniyor. Türk sinemasında mekânsal betimlemelere yer vermesi yönüyle, Akad filmleri gerçekçi bir bakış açısı ortaya koyuyor. (Dorsay, 2013: 106) Gelin ve Düğün filmleriyle başlanan seri, Diyet ile tamamlanarak Akad'ın üçlemesini oluşturur. Üç filmin ortak özelliği, Türkiye'de kırsal bölgelerde yaşayan insanların merkezi bölgelere göç etmesi sonucu yaşanan olaylar dizisini anlatması, statü atlama isteğiyle insanların göç etmesi ve para kazanma hırsıyla insani değerlerinden kopma süreçlerini anlatmasıdır.

Fatma Bacı filminde, Akad filmlerinde işlenen, göçün ekonomik ve kültürel nedenlerinin yanında, kan davası konusu da işlenmiştir. Kan davası olduğu kişilerden kaçarak 3 çocuğuyla İstanbul'a gelen ve kapıcılık yaparak ailesine bakmaya çalışan Fatma ve çocuklarının yaşadığı olaylara, dramatik bir anlatı yapısıyla yer verilmiştir.

Sultan filminde Sultan 4 çocuğuna tek başına bakmaya çalışan bir kadındır. Mahallede yaşayan Kemal ve Bahtiyar, Sultan ile evlenmek istemektedir. Dört çocuğuyla hayata tutunmaya çabalayan bir kadının öyküsünün anlatıldığı filmde, gecekonduda yaşayan halkın karşılaştığı sorunlar ve kentte konut sahibi olmanın imkansızlığına değinilmektedir.

Taşı Toprağı Altın Şehir filminde Ökkeş ve ailesi, İstanbul'a göç edip hayat koşullarını düzelterek memleketlerine dönen komşularına özenerek traktör satın almak için Adıyaman'dan İstanbul'a göç etmişlerdir. Fatma şarkıcı bir kadının evinde hizmetçilik yapmaya başlamıştır. Fatma, bu kadının yanında çalışırken şehrli bir kadın olabilmek için değişmek istemektedir. Ökkeş hamallık, seyyar meyve satıcılığı, Mehmet kahvede çaycılık yapmaktadır. Cemal ise çalıştığı işyerinde kendini sevdirmeyi başarmıştır. Traktör almak için para biriktirirler ancak traktör almaya gittiklerinde zam geldiğini görüp alamazlar. Taşı toprağı altın olarak yansıtılan İstanbul'da yaşamının kolay olmadığını anlamışlardır.

Güldürü türünde çekilen Kibar Feyzo filminde, Feyzo askerliğini bitirdikten sonra Gülo ile evlenmek istemektedir. Yüksek başlık parasını kazanabilmek için şehre çalışmaya gitmiştir. Parayı biriktirebilmek için birçok işte çalışmıştır. Köyden kente göçün sebeplerinden olan başlık parası kavramı işlenerek ağalık sistemine ve sahte din hocalarına göndermeler yapılmaktadır.

Aile içi şiddetin psikolojik yansımalarını ortaya koyan, yönetmenliğini Yılmaz Güney ve Şerif Gören'in yaptığı, başrollerini Yılmaz Güney, Tuncel Kurtiz, Gülsen Alnaçık'ın paylaştığı Umut filmi, 1970'li yıllarda Adana'da yaşayan yoksul bir ailenin yaşam mücadelesini anlatmaktadır. Yılmaz Güney bu filmin senaryosuna kendisinin ve babasının yaşamından da kesitler katmış olmakla birlikte, toplumdaki sınıf ayrımcılığını da ortaya koymaktadır. Yılmaz Güney'in memleketi olan Adana'da çekilen filmde yer alan mekanlar ve kişiler gerçektir.

Cabbar faytonculuk yaparak ailesinin geçimini sağlamaktadır. Çocukların tek eğlencesi paraları olduğunda kiraladıkları bisiklete binmektir. Cabbar'ın kızı Cemile eğitimine devam edememiştir. İngilizce soruları cevaplayamadığı için ağlayan Cemile öğretmenine arkasını dönmüştür. Bu sırt çeviriş eğitim sistemindeki eksiklere yapılan bir gönderme sayılabilir. Cabbar ve Hasan iki iyi arkadaştır. Sürekli çalışmalarına rağmen yeterince para kazanamamaktadırlar. Yılmaz Güney'in diğer filmlerinde olduğu gibi Umut filminde de aile içi şiddet ön plana çıkmaktadır. Cabbar'ın karısı, aile içi şiddete maruz kalan ve bu yüzden etrafına beddua gibi kötü sözler söyleyen bezgin bir karakterdir. Cabbar'ın oturduğu ev köyden kente göç eden insanların Adana'ya geldiklerinde

yerleştikleri derme çatma, sefalet içinde gecekondular evlerden biri olarak gösterilmektedir.

Fakir-zengin arasındaki farkı vurgulayan objelerden biri bu ev ve Cabbar'ın yırtık ve yamalı giysisi olmaktadır. Zenginlik ve fakirlik arasındaki bu zıtlık, çoğunlukla Cabbar'ın şehirde iş aramak için fayton sürmesi sırasında gösterilen ve zenginliği vurgulayan apartmanlar, faytonun yanından gelip geçen lüks arabalarla ortaya konulmuştur. Cabbar, piyangodan para çıkması konusunda umutlanmış, ardından arkadaşı Hasan'ın anlattığı define arama hikayesine inanmıştır. Din hocası olduğunu iddia eden kişiye bir miktar para vererek birlikte define aramaya başlarlar. Cabbar'ın travma yaşamasının, piyangodan para çıkmaması ve define arayışından istediği sonucu alamaması sebebiyle olduğu söylenebilir. Umut büyük kentlerin varoşlarında sefalet içinde yaşayanların çaresizliklerini ortaya koyan bir film olarak kabul edilebilir. Cabbar'ın faytonuna çarpan araba, atının ölmesine de neden olur. Araç sahibiyle Cabbar karakola giderler. Zengin araç sahibi, karakol amirine sigara ikram edip bir yandan da çayını içerken davacı olmadığını söylemektedir. Ayakta bekletilen Cabbar ise, atı öldüğü için davacı olduğunu söylemesi üzerine karakoldan dışarı atılmış, Cabbar'ın kendini savunmasına bile izin verilmemiştir. Suç durumunun oluşması halinde bile, para ve statünün suçun ortadan kalkmasını sağladığı mesajı verilmektedir. Kamuda görevli bir kişinin dahi zengin-fakir ayrımı yaparak zenginlerin kamu hizmetlerinden yararlanma konusunda ayrıcalıklı olduğunu kabul etmesi, devletin ötekileştiren yüzünü göstermektedir. Cabbar karakoldayken, faytonuna çarpan zengin kişinin komisere tuttuğu sigara, Cabbar'ın şalvarının yırtık olması, yoksulluk içindeki evi ve arabanın çarptığı faytonun geldiği durum, içinde bulunduğu ekonomik yoksunluğu gösteren bir mizansen oluşturmuştur. Atı ölünce parasız kalan Cabbar, tanıdığı insanlardan borçları yüzünden para istemeye başlamıştır. Onunla aynı köyden olan bir tanıdığından borç para istediğinde ona yardım etmemesi, köyden kente göçün, insanı, geldiği yere, sahip olduğu kültüre ve insanlara nasıl yabancılaştırdığını göstermiştir. İncelenmesi gereken diğer bir diyalog da, bakkal ile müşteri arasında geçmektedir. Müşterinin, Cabbar'ı kastederek bakkala “borcunu ödemezse kızını alırsın” demesi, ataerkil toplum düzeninde kadına parayla alınıp satılabilir gözüyle bakıldığını ifade etmektedir.

Filmin yasaklanmasının nedeni, Yılmaz Güney'in Faytoncu Cabbar tiplemesindeki yoksulluğu sembolize eden giyim tarzı sebebiyle, otomobiliyle faytonuna çarpan zengin adama kanuni takibat yapılamayacağı duygusunun yaratılması, Cabbar tarafından Amerikalı bir siyahinin soyulması, sabah namazının güneş doğarken, -dinen namaz kılınmasının yasak olduğu anlarda-kılınmasının sakıncalı bulunması olmuştur. (Tugen, 2014: 171-174)

Türk sinemasının içinde bulunduğu toplumsal gerçeklikten etkilendiği ve muhalif, toplumsal çarpıklıkları çekinmeden yansıtan yönetmenler arasında yer alan Yılmaz Güney ve sinemasının çok sayıda genç yönetmene örnek olduğunu, Yılmaz Güney filmlerinin, Türk sinemasının gelişiminde oldukça önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir.

E. 1980 Darbesi ve Filmlerde Göç Olgusu

Darbeler gibi göç olgusunun da ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıktan beslendiği söylenebilir. Askeri darbelerin etkisiyle bozulan ekonomik ve siyasal yapı, iç ve dış güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bozulan yapıyı eski haline getirmek için toplum düzeninin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de 1960 yılından itibaren 30 yıllık sürede iki askeri darbe olmuş, ülke yönetiminde önemli etkisi olan bir de askeri muhtıra verilmiştir. Bu süreç içerisindeki ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki gelişmelerin sinemaya yansıdığı görülmektedir. 1980 yılından sonra Türkiye, ithalata dayalı üretim ve ihracat modelini benimseyerek ekonomisini bunun üzerine yapılandırmıştır. Teknoloji, ithal edilebilen bir unsur olduğu için sinema da ekonomik yapı içinde yer almış ve kendi içinde bir piyasa oluşturmuştur. Filmler artık başrol oyuncularıyla değil yönetmenlerin adıyla anılır hale gelmiştir. (Güngör, 2019: 345) 1980 darbesiyle birlikte Türk sineması, seks filmleri nedeniyle kadın seyirci kaybına uğramış, seyircisini yeniden kazanmak için de aşk filmlerine ağırlık vermiştir. Bu filmlerde toplum tarafından benimsenen sanatçılar oynamış, 1980 darbe sürecinin kaotik ortamının katarsisi niteliğinde, filmin sonunda daima iyilerin kazandığı, toplumu düşünmemeye ve rahatlamaya iten filmler yapılmıştır. (Güçhan, 1992: 89)

1970’li yıllarda başlayan göç ve gecekondu yaşamı üzerine kurgulanan, kendi müziğini ve kültürünü de beraberinde getiren arabesk filmlerin yapımına devam edilmiştir. Arabesk müzik denilince akla gelen Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, Müslüm Gürses gibi sanatçıların oynadığı arabesk filmler çekilmiştir. (Yaylagül, 2018: 32) Bu bölümde Züğürt Ağa filminin incelenmesine geçmeden önce 1980 darbesi sonrası Türk sinemasında çekilen göç konulu bazı filmlere kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır.

12 Eylül 1980 yılında yaşanan darbenin getirdiği kısıtlamalara rağmen; At filminde; Hüseyin oğlu Ferhat’ı okutabilmek için, onunla birlikte İstanbul’a gelir. Pazarda seyyar satıcılık yapacağı alan yüzünden çıkan kavga sonucu bıçaklanarak öldürülür. Hüseyin’in arkadaşları aralarında para toplayıp At almak hayaliyle İstanbul’a babasıyla gelen Ferhat’ı köye göndermiştir. (Yıldız, 2008: 191; Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 980). Film eğitim sorununa değindiği gibi İstanbul’a çalışmak için gelen kişilerin işportacılık, çaycılık, garsonluk, inşaat işçiliği gibi ağır işlerde çalıştığı ve çalışanların karşılaştıkları zorlukları gözler önüne sermektedir. Filmin ana teması köyden kente göç ve yoksulluktan kurtularak üst sınıfa geçme çabaları olmaktadır.

Bir Yudum Sevgi filminde de kocası ve 4 çocuğuyla İstanbul’a göç eden Aygül’ün yaşadıkları anlatılır. Kocası iş bulamayan Aygül, çocuklarını büyütme için büyük bir çaba içine girmiştir. Bir fabrikada iş bulur. Kendisine ve çocuklarına hiçbir şekilde yardımcı olmayan kocasından ayrılıp başka bir eve taşınır. Zamanla ona fabrikada iş bulma konusunda yardımcı olan Cemal’den etkilenmeye başlamıştır. Aygül, İstanbul’un zor ve güvensiz koşulları karşısında ayakta kalmaya çalışmaktadır. Filmde, ekonomik özgürlüğü olmayan bir kadının evlenmesi gerektiği algısı yaratılarak ekonomik özgürlüğünü kazanamamış çok çocuklu ailelerin dramatik yaşamları anlatılmaktadır. Ailenin yaşadığı yer sağlıklı yaşam koşullarını sağlayamayan bir gecekondu olup, çocukların oyun oynadıkları yerler de mezarlık ve çöp toplama alanları olmaktadır. Atıf Yılmaz bu filminde, ataerkil yapıdan kaynaklanan değer yargılarına göndermede bulunmaktadır. (Esen, 2002: 58) Kadının toplumsal hayatta özgürlüğünü kazanmasının, ekonomik özgürlüğü sayesinde olabileceğini vurgulamaktadır.

Bir Avuç Cennet filminde ise; Emine ile Kamil iki çocuklu mutlu bir ailedir. Daha iyi yaşam koşulları olduğunu düşündükleri İstanbul’a akrabalarının

yanına sığınmak için geldiklerinde yakınlarının öldüğünü öğrenmişlerdir. Göçmenlerin büyük kentlere geldiklerinde karşılaştıkları ilk ve en önemli sorunlar arasında barınma sorunu yer almaktadır. İlk gün sokakta kalan ailede kavga çıkmıştır. Parasız oldukları için ev tutamayan aile, hurda bir otobüsü bir eve dönüştürmüşlerdir. Otobüs daha önce sokaktaki evsizlerin barınma yeri olmuş, Kamil onlara para vererek oradan uzaklaştırmıştır. Bir gece otobüseye girerek parasını çalmaya çalışan hırsız Kamil yakalayıp parasını geri almıştır. Ancak hırsızın aç olduğunu anlayınca onun karnını doyurması, Kamil'in yaşadığı ikilemi göstermektedir. Kamil iş bulmasına rağmen kazandığı parayla geçimini sağlayamamaktadır. Göç sonucu oluşan barınma ihtiyacı ve bu konuya yönelik neoliberal politikaların; kırsal kesimde yaşayan halkı kentlere yönlendirdiği ancak kentlerde yaşam olanağı sunmadığı söylenebilir. Kentlerde giderek yoksul hale gelen topluluklar, iş bulamayanlar, evleri olmayanlar alkole sığınmakta, sokağın güvencesiz yüzüyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sinemanın, Türkiye'de kentleşmenin bir parçası haline geldiği ifade edilebileceği gibi, göç kavramını ve gecekondu yaşamını anlatan yapıtlarda; Türkiye'de 1980 sonrası yaşanan değişimlerden izler bulunduğu da söylenebilir. Bu dönem itibarıyla bireyin yaşadığı problemlerin toplumdan ayrı değerlendirildiği ve yasaklanma girişimlerine rağmen arabesk kültürün egemen olduğu görülmektedir. (Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 621)

Senaryosu Yavuz Turgul'a ait bir bölümü İstanbul'da, bir bölümü de Şanlıurfa'nın Sultantepe köyünde çekilen Züğürt Ağa filminin kahramanı, köy halkının iyiliğini düşünen alçak gönüllü bir ağa karakterini sergilemektedir. Böyle olmasına rağmen köyü satıp göç etmek zorunda kalmıştır. Marabalık ve şeyhliğin hüküm sürdüğü köyde kuraklık başlamıştır. İnanişe göre, yağmur duasına çıkmak gerekmektedir. Şeyh yağmur duasına çıkmak için ağanın onun elini öpmesini şart koşmaktadır. Çünkü Züğürt Ağa şeyhin otoritesine ve gücüne engel olmaktadır. Şeyh cennette tapu dağıtacak kadar dini kullanan, çıkarıcı bir karakteri temsil etmektedir. Köylüler de bağınaz ve tutucudur. Köylü kendine iyilikle yaklaşan ağanın partisine değil, şeyhin partisine oy vermiş, sözlerini tutmamışlardır.

Muhafazakar dini görüşe sahip, cahil ve bağınaz halkın kırsal kesimdeki etkinliği fazladır. Kuraklık nedeniyle zaten az olan ürünleri ağa kışın köylünün ve

kendisinin mağdur olmaması için depolamaktadır. Ancak köylüler ambardaki ürünleri çalıp satarak İstanbul'a kaçmıştır. Bu aşamadan sonra ağa köy hayatının dışına itilmeye, kendi çevresine, doğup büyüdüğü köyüne yabancılaşmaya başlamaktadır.

İnsanların yaşamak için yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyacı duyması, kırsal kesimde toprağın verimsizleşmesiyle geçimini tarımla sağlayan halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmesi, kuraklık, sel, yangın, deprem gibi doğal afetlerin olması, kan davası ve geçimsizlik, iş imkanlarının olmayışı, gelenek göreneklerden kaynaklanan çevre baskısı gibi nedenlerle iş imkanlarının daha iyi olduğu ya da daha iyi olduğuna inandığı yerlere göç ederek ve gittiği yerlere uyum sağlamaya çalışarak ailelerini geçindirmek zorunda kalmışlardır. Züğürt Ağa'nın da, karısını ve çocuklarını yanına alarak İstanbul'a göç etmekten başka çaresi kalmamıştır. Ağa da topraklarını satar ve İstanbul'a giderler. Kahyası ve köyde hanımının işlerine yardım eden Kiraz'ın aileyi terk etmemesi, ağanın gücünü kaybetse dahi saygınlığını kaybetmediğini göstermektedir. Züğürt Ağa'nın, mülkiyetindeki köyü satması, nihayetinde bütün köy halkının da İstanbul'a göç etmesine neden olması, filmde ağalık sistemi ve mülkiyet hakkına yapılan belli başlı vurgulamalar arasındadır.

Züğürt Ağa, köyünün adını taşıyan Haraptar Kahvesi'nde buğdayını çalan köylüleri bulur. Köydeki hırsızlığın azmettiricisini öğrenip köylülerle barışır. Köylüler çay ısmarlamak ister ancak "ağa varken marabaların çay parası verdiği nerede görülmüştür" diyerek onlara çay ısmarlamakta ısrar eder. Ev aradığını söylediğinde köylüler ona yardım etmek isterler.

Köyden kente göç eden insanların, gittikleri yerlerde kendi mahallelerini kurup o mahallelerde, geldiği yerlerin adını taşıyan kahvehanelerde dayanışma ve yardımlaşma alanları açtıkları bilinmektedir. Filmin kahvehane sahneleri bu duruma göndermede bulunmaktadır. Züğürt Ağa'nın köyde Jandarma, şehirde polis vurgusu yaparken kapıda polisin olmaması köyde ya da şehirde olsun, güvenliğin önemini göstermektedir. Güreşin de ağalığın da artık köyde kaldığını söyleyen Züğürt Ağa'nın bu söylemi ise, toplum yaşamını içselleştirdiğini ve uyum sağlamayı kabullendiğini göstermektedir.

Köyden kente göç eden ve bir vasfi olmayan kişiler, kentlerde garsonluk, hamallık, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, badana-boya işçiliği gibi işlerde, düşük ücretle çalıştırılmaktadır. Köydeki ağalık sisteminin kentlerde de bir karşılığı-benzeri bulunmaktadır.

Züğürt Ağa İstanbul'da bocalamakta ve ne iş yapacağını bilememektedir. Bu yüzden ağalık kimliği ile maraba kimliği arasında sıkışıp kalmaktadır. Kentte kendi işini kendi kurmak çabası içerisine girmiş, ancak köye göre çok daha karmaşık olan kent yaşamında girdiği işlerden başarısızlıkla çıkmıştır. Kiraladığı gecekondunun kirasını ödeyemez. Ekonomik sıkıntılara dayanamayan ağanın karısı çocuklarını da alarak ailesinin evine döner. Filmin bu bölümünde köyden kente gelerek barınmak için gecekonduyu kiralayan insanların kazançlarının kirayı ödemeye dahi yetmediği ifade edilmektedir.

Züğürt Ağa bir kamyonet alarak kahyayla birlikte mahalle aralarında domates satmaya başlar. Yanlış yere park eden aracı trafik görevlileri çeker. Ağa ve kahya kamyoneti ceza ödeyerek park yerinden teslim alır. Kamyonetteki domatesler çürümüştür. Oldukça eski olan kamyoneti çalıştırmaları ancak kamyonet yanarak kül olur. Ağa ve kahya canlarını zor kurtarır. Züğürt Ağa cebinde kalan son parayı da kahyaya vererek onu serbest bırakır. Filmin bu bölümünde de, köydeki ilişkilerin yalınlığı karşısında, şehir hayatının ve getirdiği sorunların çok daha kompleks olması vurgulanmıştır.

Eve geldiğinde Kiraz Züğürt Ağa'yı beklemektedir. Ona aşık olduğunu söyler. Kötü günler için sakladığı altınlarını Züğürt Ağa'ya verir. Altınları bozduran ağa, camii avlusunda abdest alırken ceketini ve ceketinin cebindeki altınları yankesiciye kaptırır. Eve üzgün bir vaziyette döner. Kiraz üzülmemesini söyler. Filmde, Züğürt Ağa'nın kahyası ve Kiraz ile arasında, kırsal kesimdeki gelenek göreneklere bağlı olarak gelişen sadakat üzerine kurulu manevi bağın, kentte gelişen ilişkilere göre daha kuvvetli olduğunu ortaya koyması bakımından önemli mesajlar verdiği söylenebilir.

Aile düşünür ve ağaya yeni bir iş bulurlar. Kiraz'ın yaptığı çiğ köfteleri Züğürt Ağa satarak geçimlerini bu şekilde sağlayacaklardır. Film Züğürt Ağa'nın köyden kendisi gibi İstanbul'a göç eden kahvehanede oyunla vakit geçiren marabalarına çiğ köfte satmasıyla sonlanmaktadır. Filmin ana mesajı, köyden

kente göç edenlerin öncelikle kendisine yabancılaşması, yaşadıkları bireysel değişimlerin toplum yaşamına göre şekillenmesidir.

1980 yılı ve sonrasında, gündelik yaşamın içinden ve iş hayatından kesitlere yer verilen Türk sinemasında iç göç, dış göç, kentsel dönüşüm, işsizlik, köy-kent arasındaki kültür çatışması, sınıf farklılığı, işçi-işveren çatışması ve aile içi sorunlar ana temalar olmuştur. Züğürt Ağa, bu yönüyle toplumun gerçekliğini işlemekte, göçle birlikte gerçekleşen toplumsal dönüşüm sürecinin şehir yaşamının değerlerini yok ettiğine vurgu yapmaktadır.

F. Zübük Filminin Güneş Motel 11'ler Olayı Bağlamında Değerlendirilmesi

Aziz Nesin'in 1961 yılında kaleme aldığı Zübük romanından ve 1977 yılında gerçekleşen 11'ler Güneş Motel Olayı'ndan esinlenilerek senaryosunu Atıf Yılmaz'ın yazdığı, komedi tarzındaki Zübük filminde, Kemal Sunal, Nevra Serezli, Ali Şen, Bülent Kayabaş, Nubar Terziyan oynamıştır. Askeri müdahale tarihinden hemen önceki bir siyasi olayın anlatıldığı, 12 Eylül 1980'de çekilen film, olağanüstü halin devam ettiği yıllarda da sık sık TRT televizyonlarında gösterilmiştir. Ünlü yönetmen ve yapımcı Türker İnanoğlu, CNN Türk TV'ye verdiği röportajında, belirtilen dönemde siyasetin yozlaştığını, otelde 10 milletvekili satın alındığını, Aziz Nesin'in, Zübük romanını film yapma isteğini kabul ettiğini, zaman içinde davranışları birbirini tutmayan siyasetçi tipinin filme konu olduğunu, filmin sık sık TRT'de darbeden sonrada izlenime sunulduğunu ifade etmektedir. (youtube.com, Erişim tarihi: 05.04.2019)

Zübük filminin jeneriğinde, İbrahim Zübükzade ile ilgili ulusal gazete manşetlerinde yer alan kısım, 1977 yılı sonlarında, Türkiye genel seçimlerinde gerçekleşen, 11'ler Güneş Motel Olayı adıyla Türk siyasi tarihine geçen olaya işaret etmektedir. Gazeteci Yaşar patronunun talimatıyla Zübükzade İbrahim'in otobiyografisini çıkarmak için inceleme yapmaya başlamıştır. Gazeteci Yaşar, Zübükzade İbrahim'in memleketi Gülören'e gitmek için bindiği minibüste rastladığı motel sahibi Satılmış'a, Zübükzade'yi sorar, minibüste bulunanlar panik olur ve Zübükzade'ye kızgınlıklarını ortaya koyan sözler söylerler. Gazeteci Yaşar'la sohbete başlayan kasabalılar, Zübükzade İbrahim'in babasının kasabaya gelerek kendisini Koşulu Efe'yi vuran, 9 dağın efesi Zeybekzade Kara Yusuf Efe olarak tanıttığını, bu yüzden halkın ona mal ve mülk bağışladığını, bir

gün çarşafı olarak girdiği kadınlar hamamında yakalandığını, halkın da artık ona Zeybekzade değil Zübükzade demeye başladığını, Zübükzade İbrahim'in de bu kişinin oğlu olduğunu söylemektedir.

Zübükzade İbrahim kasabada katip olarak rüşvet almadan mühür basmamaktadır. Rüşvet alırken yakalanmış, amirini de suça ortak etmek istemiş fakat işten kovulmuştur. Zübükzade “namuslu insanlarla çalışmayacaksın ki zengin olasın” diyerek kendine suç ortakları yaratmaktadır. Filmin bu bölümünde, Zübükzade İbrahim'in dedesi ve babası gibi sahtekar bir karakter olduğu ön plana çıkarılarak suç işlerken bir yandan da kendine taraf toplamaya çalışan kurnaz karakter yapısına dikkat çekilmekte, aileden kazandığı kişilik yapısı gösterilmektedir.

Partilerin bulunduğu binada Huzur Partisi ile Destek Partisi İl Merkezleri karşı karşıya bulunmaktadır. Önce Huzur Partisi kapısından girmek ister ama kararsız kalarak vazgeçer. Destek Partisi'nin kapısına yönelir. “Yeni bir parti Ya Allah” diyerek kapısından içeri girer. Partililer coşku içinde “Yaşasın Demokrasi” diye bağırırken, Zübükzade de onlara katılır. Çok fazla öne çıkınca ismini en başa yazıp ocak başkanı yapmak isterler. Muhelif Kadir ustanın dışında Belediye Başkanı dahil büyüklerin desteğiyle ocak başkanı olmuştur.

Muhtarın yayla sorununu “vergini verme rüşvet ver” diyerek, para karşılığında halledeceğini söyleyerek para alır. Terzinin kardeşinin yatılı okul sorununu çözeceğini söyleyerek kıyafetler diktirir. Demircinin dükkanının yıkılmamasını sağlayacağını söyleyerek para alır. Verdiği sözleri yerine getirmez. Bu şekilde dolandırdığı kişiler toplanarak Zübükzade'yi öldürmek için baskın yaparlar. Jandarma komutanı olay yerine geldiğinde Zübükzade'nin yaptıkları ortaya çıkar ve Zübük kaçmaya başlar. Zübükzade'yi mezarlıkta yakaladıklarında bir anda namaz kılmaya başlar. Fakat Zübükzade'nin namazı bir türlü bitmez ve boş bir anı bulunca tekrar kaçmaya başlar. Muhelif Kadir'in evine sığınır. Akıl danışmak için geldiğini söyleyerek “Milletvekili olmamı istiyorlar namuslu mu olayım yoksa milletvekili mi?” diye sorması, siyaset sisteminin çarpıklığını göstermektedir.

Serbest piyasa ve liberal ekonomi şartlarının geçerli olduğu ve insanların isterlerse kolaylıkla zengin olabileceği mesajı verilen filmde, Türkiye'nin

gerçekleri arasında bulunan, şehir ya da kasaba gibi yerleşim yerlerinde mahalli imar planlarında yapılan değişikliklerin rant yarattığı, yöneticilerin ise bu alandan haksız kazanç sağlayabildikleri şeklindeki yolsuzluklar ve toplumdaki çarpıklıklar yalın bir dille anlatılmaktadır.

Zübükzade, kasabanın ileri gelenleriyle konuşurken yabancı sermayeyi ülkeye getireceklerini, Suudi Arabistan'ın cami, Amerika'nın baraj, Japonya'nın fabrika projesine yardım edeceğini söyler. Ağır sanayi hamlesine kimsenin engel olamayacağını, olanları ezeceklerini, Süleymaniye'den daha büyük camii yapacağını söyler. Gerçek hayatta olduğu gibi bu filmde de, seçim öncesi vatandaşa verilen vaatler seçim bittikten sonra yerine getirilmemiş, yapılmaya başlanan işler, atılan temeller yarım bırakılmıştır. Zübükzade milletvekili olduktan sonra Ankara'ya giden Muhelif Kadir ve arkadaşlarının, Ankara Ulus meydanında Atatürk heykelinin olduğu yerde polisler eşliğinde makam arabasının geçişini uzaktan izlemeleri, milletvekillerinin seçildikten sonra halktan koştukları gerçeğini ortaya koymaktadır.

Zübükzade'nin gözü önce bakan, sonrasında da başbakan koltuğundadır. Koltuğa sıkı sıkıya otururken "İyi oturalım ki kaldırması zor olsun" der. Fakat başbakan koltuğu dediği koltukta tutunamaz, yere yuvarlanır. Bu sahne, koalisyon hükümetlerinde tutunulması en zor koltuğun başbakanlık koltuğu olduğuna gönderme yapmaktadır. Siyaset basamağını şahsi gelecekleri için kullanan ya da kullanmak isteyen siyasetçilerin, demokrasi ya da halka hizmet gibi söylemlerin arkasına saklanmak suretiyle sıklıkla kullandıkları siyaset dili eleştirilmektedir.

1975 yılında meydana gelen Kıbrıs Barış Harekatı ile birlikte CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit bir gecede halk kahramanı olmuştur. Bu olumlu havadan istifade ederek tek başına ülkenin başına geçebilmek düşüncesiyle Başbakanlıktan istifa etmiştir. Ancak, sağ partiler aralarında anlaşırılar, 8 ay sürecek kriz döneminde sokaklar karışır ve terör eylemleri başlar. (Ahmad, 1999: 196-199)

11'ler için yeni Devlet Bakanlıkları kurulmuş, bu Bakanlık görevleri Hasan Korkut, Enver Akova, Ali Rıza Septioğlu isimli vekillere verilmiştir. İşlevsiz olduğu iddia edilen bu bakanlıklara kamu kurumları bağlanarak işler hale getirilmiştir. Bunlardan Ali Rıza Septioğlu'na bağlanan Meteoroloji Kurumu halk ve siyaset çevresinde eleştiri konusu olmuştur. 11'ler olayı darbenin tek nedeni

olmasa da, geçici koalisyon hükümetlerinin de etkisiyle oluşan iç karışıklıklar, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar 12 Eylül 1980 darbesine ortam hazırlamıştır. (Duran ve Aksu, 2009: 142) Filmde ise, Zübükzade İbrahim'in Fuzuli İşler Bakanı yapılması, siyasetçilerin iktidara gelmek ve ülkeyi yönetmek için kamu kaynaklarını nasıl israf ettikleri, kendi menfaatleri için liyakati, eğitim imkanlarını ve kamu kaynaklarını yerinde ve verimli bir şekilde kullanma ilkelerinin dışına nasıl çıktıkları anlatılmaktadır.

Kendini kasabaya Zeybekzade Kara Yusuf Efe olarak tanıtan Zübükzade İbrahim'in babası da kasabaya başka bir yerden göç etmiş ve geldiği yerde kabul görmüştür. Zübükzade İbrahim de milletvekilliğini kazanarak geçici de olsa Ankara'ya gitmiştir. Göçe yönelmelerinin temel sebepleri, Zübükzade İbrahim'in milletvekili, bakan ve ardından başbakan olma isteği; karısı Yekdane'nin de, milletvekili eşi olma statüsüne kavuşarak şehrli kadın olma ve sınıf atlama istekleridir. Zübükzade İbrahim ve karısı Yekdane, yaşadıkları kasabadaki sosyokültürel etkenlerle Ankara'ya gelerek kasabayı kendi geleneklerine uydurmaya çalışırken çatışmaya girerek sistem dışına itilmişlerdir.

Zübükzade İbrahim siyasi amaçlarına tam olarak ulaşamamakla birlikte, ekonomik açıdan amaçlarına ulaşmış, kasabaya holding patronu zengin biri olarak dönmüştür. Bu durum tersine göç olarak değerlendirilebilir. 1950 yılında Aziz Nesin'in kaleme aldığı romandan esinlenen Zübük filminin güncelliğini yitirmeyerek bugüne kadar gelmesi, Zübük'ün geçmişten bugüne ulaşan bir toplumsal karakter olduğunu göstermektedir.

G. Güneş Motel (11'ler) Olayı

Güneş Motel (11'ler) Olayı adıyla Türk siyaset tarihine geçen olayın oluş zamanı 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonrası, 12 Eylül 1980 darbesi öncesi gibi kritik bir zamana rastlamaktadır. 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeden itibaren Türkiye'de siyasetteki dengelerde meydana gelen bozulmanın siyasi istikrarsızlığın yanında ekonomik, sosyal ve toplumsal istikrarsızlığı da beraberinde getirdiği ifade edilebilir.

Askeri vesayet altında hazırlanan 1961 Anayasasının yetersiz kaldığı ifade edilebileceği gibi, çok partili sistemde yapılan her seçimde yeterli sandalyeye

sahip olamayan partiler tek başlarına iktidar olamamışlardır. Bu açık, partilerin bir araya gelmesiyle kurulan koalisyon hükümetleriyle kapatılmaya çalışılmışsa da partiler iktidarda uzun soluklu kalamamışlardır. Hükümet değişikliklerinde partilerinden istifa ederek başka partilere geçen ya da bağımsız kalan milletvekilleri meclisteki dengelerin değişmesine yol açarak tepkilere neden olmuştur. (Keleş, 1996: 386; Yıldız, 2008: 42)

Güneş Motel, İstanbul Florya'da bir turizm tesisidir. 1977 yılında, koalisyon hükümetleri döneminde ortaya çıkan hükümet kurma konusundaki karışıklıktan kurtulabilmek için CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in, Adalet Partisi'nden istifa eden 12 milletvekilini partisine kazandırma hedefiyle gerçekleştirdiği görüşmelerin bu mekanda yapılmasından dolayı bu olay Türk siyaset tarihine Güneş Motel 11'ler Olayı olarak geçmiştir. Çok partili seçim sistemlerinin en kötü taraflarından biri seçime katılan partiler seçimlerde yeterli sayıda sandalyeye sahip olamadıkları için ülkenin hükümete kalması ve otorite boşluğu oluşmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi 1977 yılındaki seçimlerde birinci olmuş, ancak mecliste çoğunluğu sağlayamadığı için tek başına iktidar olamamıştır. CHP meclisten yeterli sayıda evet oyu alamayarak hükümeti kuramamış, diğer partiler üçlü koalisyon hükümetini kurmuştur. 1977 yıl sonunda yapılan yerel seçimlerin CHP tarafından kazanılması üzerine o günkü siyasette dengeler yeniden değişmiştir. Partilerden kopmalar başlamış, CHP lideri Bülent Ecevit hem kendi partisinden hem de Adalet Partisi'nden istifa eden milletvekilleriyle temas kurmuştur. Bülent Ecevit, 12 kişiden oluşan Adalet Partisi milletvekilleriyle ilk önce Darıca Bayramoğlu'nda bir otelde görüşme yapmıştır. Görüşmelerin basına sızması üzerine, Güneş Motel'de toplantıya katılan ve partisinden istifa ederek bağımsız olan 11 milletvekiline Ecevit, kendilerine destek mukabilinde Bakanlık önermiştir. 10 milletvekili bu teklifi kabul etmiştir. CHP'nin vermiş olduğu gensoru sonucu ikinci üçlü koalisyon hükümeti yıkılmıştır. Gensoru oylamasına 12 milletvekilinden biri katılmamıştır. Bu nedenle 11'ler olayı ile Bülent Ecevit hükümet kurarak güvenoyu almış, 10 milletvekiline de Bakanlık verilmiştir. Fakat Ecevit'in milletvekili transferiyle Bakanlar Kurulu oluşturması o zamanın siyasi hayatında rahatsızlık yaratmıştır. (ntv.com.tr, 2021)

H. Göç ve Türk Sineması İlişkisi

Yurt dışına çalışmak için giden göçmenler, giderken gelenek göreneklerini, inanışlarını, yeme-içme alışkanlıklarını, davranış biçimlerini ve kültürlerini de beraberlerinde götürmektedir. Bu faktörlere bağlı olarak göç alan yerlere uyum sağlamada güçlük çeken vasıfsız işçiler gittikleri yerlerde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görerek ağır ve tehlikeli işlerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmaktadır.

Dış göçün itici nedeni sosyokültürel temelli olsa bile ekonomik problemler de temel nedenler arasındadır. Hem iç göçte hem de dış göçte; insanların doğup büyüdüğü, yaşadıkları yerlerdeki hayat şartlarının zorlaşması, yoksulluk, kişi başına düşen gelirin nüfus artışına oranla düşük ve yetersiz kalması etkili nedenler arasındadır.

Göç, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak, süreli-süresiz, daimi-geçici gibi birçok ayrıma tabi tutulabilirse de, içgöç ve dış göç diye ikiye ayrılmaktadır. 1950'li yıllarda başlayan, 1970'li yıllarda, petrol kriziyle birlikte duraksayan dış göç, dünyadaki sanayileşme sürecine paralel olarak ivme kazanmıştır. 1974 yılında Almanya'daki hukuki düzenlemeler sonucu artan kanuni göçler nedeniyle de, göçmenler Avrupa ülkelerinde yavaş yavaş yerleşik düzene geçmeye başlamışlardır. 1980'li yıllara gelindiğinde, kapitalist liberal sistemin devresel krizleri, bölgelerarası gelir dengesizliği, istihdam olanaklarının bazı ülkelerde kısıtlı olması, bölgesel ve uluslararası çatışmalar ve terör nedeniyle dış göç giderek artmaya devam etmiştir. (Yıldırımoglu, 2005: 14)

Bu şekilde 1960 yılından itibaren Alman sanayisinin gelişmesi için başta Almanya olmak üzere, Belçika, Hollanda, Avustralya gibi dilini dahi bilmedikleri ülkelere giden Türkler, göç ettikleri bölgelerin yaşam kültürlerine uyum sağlamak isterken, kendi kültürlerine de yabancılaşmaya başlamışlardır. Göçmenlerin daha göç ederken yolda karşılaştığı sorunlar, başka ülkelere göç eden işçilerin ve ailelerinin gittikleri yerlerde zor yaşam koşulları, etnik kökenleri farklı olan göçmen işçi ve ailelerine karşı yapılan ayrıştıracı, ötekileştirici, ırkçı hareketler dış göç filmlerine konu olmaktadır. (Tüfekçi, 2002)

Alman ve Türk ailelerin aynı sosyokültürel ortamda bir arada yaşamaları, ataerkil yapıdaki Türk ailelerinin Alman kültürüne adaptasyon çabaları ve bir

tarafından da öz kültürlerinden kopmamaları durumunun yarattığı yabancılaşma, dış göç temalı filmlerde işlenmektedir. Bu her iki tarafa da ait hissetmeme durumunun, Türk ailelerin eğitim, iş hayatı ve sosyal hayatta problemlerle karşılaşmalarına neden olduğu söylenebilir.

1960'lı yıllar Türk sinemasında Malkoçoğlu, Karaoğlan gibi tarihsel kişiliklerden esinlenen kahramanların maceralarını anlatan serilerin yanında Sadri Alışık ile özdeşleşen Turist Ömer kurgusal karakterinin olduğu seri filmler yapılmıştır. Turist Ömer film serisinden biri olan 1960 yılı yapımı Turist Ömer Almanya'da filminde, Turist Ömer'in Alman kızıyla olan aşkı anlatılırken, film konusu içinde Almanya ile kültür çatışması güldürü tarzında sunulmaktadır. (Akpınar, 2014: 41)

Alman Dış Göç Filmleri;

Yönetmenliğini Tevfik Başer'in yaptığı, başrollerini Yaman Okay-Özay Fecht'in paylaştığı 40 Metrekare Almanya filminde, Almanya'ya yaşanan işçi göçü döneminin toplumsal sorunlarını yansıtan Dursun ile Turna'nın öyküsü anlatılmaktadır. Yine, yönetmenliğini Tevfik Başer'in yaptığı, başrollerini Zuhal Olcay, Ayşe Altan, Serpil İnanc'ın paylaştığı, Sahte Cennete Veda filminde, Almanya'da kocasını öldürerek hapse giren Elif'in dışarıda intikam için kocasının kardeşlerinin beklemesiyle gelişen olaylar hikaye edilmektedir. Yönetmenliğini Thomas Arslan'ın yaptığı başrollerini Tamer Yiğit, Savaş Yurderi, Serpil Turhan'ın paylaştıkları Kardeşler filminde, günlük hayatın akışında, üç kardeşin çatışmaları, hayalleri, hayal kırıklıkları anlatılmaktadır. Yönetmenliğini Kadir Sözen'in yaptığı, başrollerinde Shihab Adam, Alptuğ Atasoy-Ani İpekkaya'nın oynadığı Winterblume filminde, karısı ve çocuğuyla Köln'de yaşayan Mehmet Umut'un oturma izni bittiğinde sınır dışı edilmesiyle başlayan umut ve tehlike dolu yolculuğu hikaye edilmektedir. Yönetmenliğini Fatih Akın'ın yaptığı, başrollerinde Mehmet Kurtuluş, Aleksandr Jovanovic, Adam Bousdoukos'un oynadığı Kısa ve Acısız filminde, göçmen Türk ailesi olan ve Almanya'da yetişen Gabriel'in, Türkiye'ye yerleşmesini kabullenemeyen arkadaşları Sırp Bobby ve Yunanlı Costa arasındaki ilişki anlatılmaktadır.

Yönetmenliğini Thomas Arslan'ın yaptığı, başrollerinde Tamer Yiğit, İdil Üner, Birol Ünel'in oynadığı Bayi filminde, bir mağazanın deposunda çalışan

Can, sevgilisi Jale ve uyuşturucu satıcısı Hakan arasında geçen olaylar hikaye edilmektedir. Yönetmenliğini Fatih Akın'ın yaptığı, başrollerinde Fatih Akın, Moritz Bleibtreu, Christiane Paul'un oynadığı Temmuz'da filmde, öğretmen olan Daniel'in aşık olduğu Melek'in peşinden Türkiye'ye gelerek yaşadığı olaylar konu edilmektedir. Yönetmenliğini Ayşe Polat'ın yaptığı, başrollerini Özay Fecht, Özlem Blume, Hilmi Sözer'in paylaştığı Yurt Dışı Turnesi filmde, şarkıcı olan Zeki'nin, eski arkadaşı Mahmut'un ölümü üzerine Hamburg'a gitmesi konu edilmektedir.

Yönetmenliğini Thomas Arslan'ın yaptığı, başrollerinde Serpil Turhan, Bilge Bingöl, Florian Stetter'in oynadığı Güzel Gün filmde, oyuncu olmak isteyen, dublörük yapan 21 yaşındaki Deniz'in, erkek arkadaşından ayrıldıktan sonra tanıştığı Diego'yla olan ilişkisi hikaye edilmektedir. Yönetmenliğini İdil Öner'in yaptığı başrollerini İdil Üner, Fatih Akın, Gürsel Erdoğan'ın paylaştığı Osman'ın Otelindeki Aşıklar isimli filmde, Berlin'deki otele konaklamak için gelen çifte otel sahibi Osman'ın ilginç planlar yaparak bunları uygulaması anlatılmaktadır. Yönetmenliğini Buket Alakuş'un yaptığı başrollerini Birol Ünel, Nursel Köse'nin paylaştığı Anam filmde, Almanya'da ailesi ile birlikte yaşayan 40 yaşındaki eşinin bir başkasıyla ilişkisi olduğunu ve oğlunun uyuşturucu kullandığını öğrenen kadının girdiği mücadeleler anlatılmıştır.

Yönetmenliğini Fatih Akın'ın yapmış olduğu, başrollerinde Fatih Akın, Klaus Maeck'in oynadığı Aşka Ruhunu Kat filmde, kaza geçirmesi ve sevgilisinin Şanghay'a gitmesiyle birlikte işleri kötüye giden Aşçı Zinos'un, yeni bir aşçı olarak işlerini düzeltmesine rağmen, sevgilisinin peşinden Şanghay'a gitmesi şeklinde gelişen olaylar anlatılmaktadır.

Yönetmenliğini Feo Aladağ'ın yaptığı başrollerinde Sibel Kekilli, Derya Alabora'nın oynadığı Ayrılık filmde, Almanya'da yaşarken evlenerek İstanbul'a yerleşen Umay'ın, eşinden şiddet görerek Berlin'e geri dönmesi, evini terk ettiği için ailesinin Umay'ı istememesi ve hayat mücadelesinde tek başına kalması anlatılmaktadır.

Yönetmenliğini Fatih Akın'ın yaptığı, başrollerinde Diane Kruger, Denis Moschitto, Numan Acar'ın oynadığı Paramparça filmde de, eşi Nuri ve oğlunu teröristlerin saldırısı sonucu patlamada kaybeden Katja'nın, teröristlerin kim

olduğunu öğrenmek için mahkemeye başvurması üzerine, teröristlerin Neo-Nazi olduğunun ortaya çıkması ancak mahkemenin delil yetersizliğinden şüphelileri serbest bırakması, bunun üzerine Katja'nın teröristlerin peşine düşmesi hikaye edilmektedir.

Almanya'da doğup büyüyen, eğitimini orada tamamlayan ya da uzun süredir Almanya'da yaşayan Türk asıllı yönetmenlerin genel itibariyle Türklerin Almanya'ya uyum sorununu anlatan filmler yaptığı görülmektedir. Almanya ve Türkiye'nin hukuki ve sosyal düzen konusundaki farklılıklarını anlatan filmlerde, göçmenlerin sosyokültürel özellikleri ve davranışlarının toplum tarafından özümsemediği söylenebilmektedir.

Küreselleşme, son 30 yılda dünyadaki siyasi, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte birçok sanat dalını etkilemektedir. Kitleleri etkisi altına alması ve ticari açıdan getirisi olması sebebiyle film endüstrisi de küreselleşme kapsamında değerlendirilebilir. Bu bağlamda; gelişmiş ülkeler sinemayı ticari bir alan olarak ele alırken, aynı zamanda propaganda aracı olduğunu da ifade etmektedir. Sanayileşme, ulaşım ve dijitalleşmenin gelişmesiyle birlikte, dünyanın fiziksel olarak küçülmesine karşılık, savaş, kıtlık, göç, bölgesel çatışmalar gibi nedenlerden dolayı evrensel sorunlar giderek artış göstermektedir. Sinemada yerel konu ve sorunlara çok fazla yer verilmesi, sinema salonlarının azlığı, 100 yıl boyunca gerçekleştirilemeyen endüstrileşme, sinema alışkanlığının gereken düzeyde olmaması ve tanıtım eksikliği gibi etkenler Türk sinemasının küresel bir sinema olmaktan çok bölgesel ve yerel bir sinema olarak kalmasına neden olmaktadır. (Ormanlı, 2013: 27) Türk sinema tarihinde hakim konular arasında kan davası, başlık parası, toprak kavgası, köy ve/veya şehir yaşamındaki sorunlar yer almaktadır. Evrensel bir sorun olan göç olgusunun Türk sinemasında yerel motiflerle sinemaya yansıtıldığı, evrensel boyutun göz ardı edildiği söylenebilir.

Her ülkenin sinemasının, inanç, gelenek-görenek ve toplumsal yapıya göre oluşan karakteristik özelliklerle birbirinden ayrıştığı bilinmektedir. Evrensel bir sanat olan sinema, işitsel, görsel ve taşınabilir özelliği nedeniyle, bir taraftan resim, heykel, müzik, tiyatro, dans, edebiyat ve yapı diye adlandırılan sanat dallarını da içine alarak gelişmekte, ortak yapımlar aracılığıyla ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırabilecek güce sahip olabilmektedir. (Ormanlı, 2013: 27)

Türkiye'nin gelişmekte ve sanayileşmekte olan ülkeler arasında sayılması, Türk sinemasını dış ülkelere tanıtacak etkin bir pazarlama stratejisinin kurulamaması, diğer ülkelerin sinemalarından yeterince yararlanılamaması, gelenek, görenekler ve dini inanışlar nedeniyle ülkemizde sinema kültürünün gerektiği kadar gelişmemesi, çeşitli dönemlerde evrenselliğe adım oluşturabilecek nitelikteki Türk sineması ürünlerine sansür uygulanması gibi nedenler Türk sinemasını küreselleşmekten uzaklaştırmaktadır.

V. SONUÇ

Göçmenlerin yaşadığı sorunlar, dış göç nedeniyle başka ülkelere giden işçi ailelerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları zor yaşam koşulları, bu zorlu koşulların yarattığı problemler, etnik kökenleri farklı olan göçmen işçi ve ailelerine karşı yapılan ayrıştırıcı, ırkçı hareketler Türk sinemasında göç filmlerine konu olmuştur.

1980 yılından günümüze kadar gelen dönemde, globalleşme ile birlikte dijitalleşen ve iletişim imkanlarının geliştiği dünyada dış ve iç göç önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle, ülkeler arası göç sürecinde, yapısal faktörlerin yanında, sosyokültürel nedenler, bireysel ve ailevi nedenler, etnisite, çevre-merkez ilişkilerinin de değerlendirme ve analizlere katılması gerekmektedir. Bu değişiklik, kırsal kesimde ve kentlerde demografik yapının değişmesine, şehir nüfusunun artışına ve köy nüfusunun azalmasına neden olmaktadır.

Günümüzde, ithal tarım ürünlerinin tüketimi politikası nedeniyle kırsal kesimdeki iş gücü şehirlere göç etmektedir. Ayrıca, tarım arazilerinin miras gibi nedenlerle bölünmesi, arazinin ekim-dikim normlarının altına düşmesi, tarımda makineleşme, kullanılan makinelerin ve enerji fiyatlarının artışı, köylerin altyapı, eğitim, sağlık hizmetlerinin yetersiz olması, töre ve terör olaylarının kırsal nüfusu korkutması, bu nedenle de, mera ve otlakların boş kalması, köylerde iş imkanının olmaması, iklim ve yer şekillerinin olumsuz olması gibi nedenlerle kırsaldan kentlere göçler hızlanarak devam etmektedir.

1950’li yıllardan başlayarak bugüne kadar giderek artan, köylerden küçük ya da büyük, uzak ya da yakın yerleşim yerlerine, küçük kentlerden büyük kentlere doğru durmaksızın bir iç göç yaşandığı, iç göçle birlikte gecekondulaşmanın başladığı bilinmektedir.

Köy nüfusunun azalarak kent nüfusunun hızla artması, konut sıkıntısı yaratarak gecekondu sayısının artmasına yol açmaktadır. Bu durum, çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Köyden kente göç sonucu büyük

şehirlerde oluşan gecekondular mahalleleri ile kent merkezlerinin yapısal (gecekondular-apartman), ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler bakımından birbirlerinden ayrılmasına karşılık, günümüzde nüfusun artışı ve kentlerin yerleşim alanlarının büyümesiyle çok katlı apartmanlar ve gecekonduların bir arada olduğu semtler ve kompleks yapılar oluşmuştur.

Türkiye'nin Almanya olmak üzere Fransa, Hollanda, Belçika, İsveç, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine, ABD, Avustralya gibi ana kara ülkeleri, Libya, S. Arabistan, Kuveyt gibi Arap ülkeleri ve Orta Asya ülkelerine işçi göndermesinin sebebi, 1950 yılından sonra ülkelerin sanayileşme sürecine girmesi ve artan iş gücü ihtiyacı olarak ifade edilebilir.

Günümüzde ise, Almanya, ABD ve bazı Avrupa Birliği ülkeleri, herhangi bir vasfı olmayan ve eğitimsiz göçmenleri kabul etmeme politikasına karşılık, eğitilmiş emek göçünü ülkelere çekmek için teşviklerde bulunmaktadır.

İç ve dış göçün istihdam açığını kapatıp istihdam ve işgücü piyasasını olumlu yönde etkileyerek dengelediği, tüketicinin mal ve hizmet talebini arttırdığından üretimin de artışına sebep olduğu, sermaye ve tasarruf birikiminde artış sağladığı, vergi ve sosyal güvenlik ödemeleri ile kamu hazinesine katkıda bulunduğu gibi gerekçelerle, ülkenin kalkınması için doğru bir hamle olduğu görüşlerinin bulunduğu söylenebilir. Göçün işgücü piyasasını olumsuz yönde etkilediği, güvenlik sorunu oluşturduğu, göçmen toplumun milli gelirden aldığı pay ile yerli halkın gelirini azalttığı ve yük oluşturduğu yönünde zararının daha fazla olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.

Göçün sermaye hareketliliği yaratması, emek ve sermayenin verimli alanlara aktarılması gibi faydaları olmakla birlikte, çoğu zaman göç nedeniyle belli bölgelerde yığılan nüfus, sosyokültürel ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden Avrupa ülkeleri göç karşıtı ekonomi politikaları geliştirmek ve uygulama eğiliminde olmaktadır. Bunun yanında, eğitilmiş ve genç iş gücünün vasıflı hale getirilmesinin maliyetli ve zaman isteyen bir süreç olması sebebiyle, eğitim harcamalarının ülkelerin kaynaklarında önemli bir pay oluşturduğu ifade edilebilir.

İstihdam olanaklarının yetersiz kaldığı, ücretlerin düşük olduğu, sosyal ve siyasal baskıların olduğu yerlerden iyi bir kariyer ve gelecek hedefiyle göç

edenler, gittikleri yerlerdeki refaha katkıda buldukları gibi ekonomilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu yüzden, ABD ve Avrupa ülkeleri, ekonomilerinin gelişmesi için ihtiyaç duydukları belli alanlarda kalifiye işgücünü kabul etmek, bunun dışında belli kalifikasyonlara sahip göçmenleri kabul etmemek gibi bir politikayı benimsemiş bulunmaktadır.

Sinema, Osmanlı Devleti'nin bekasını ve padişahların alanını tehdit eder bir olgu olarak görüldüğü için devlet tarafından sıkı bir denetim altına alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün inkılapları ile birlikte kadına verilen sosyal ve siyasal haklar kapsamında, dini inanışlar, gelenek ve görenekler nedeniyle yalnızca gayrimüslim kadınların oynamasına izin verilen filmlerde Türk kadınları da rol almaya, başrol oynamaya başladıkları anlaşılmaktadır. Türk sinemasında 1922 yılından başlayarak 1940'lı yıllara kadar geçen dönemde yazılan ve sinemaya uyarlanan tiyatro oyunları nedeniyle, Tiyatrocular Dönemi olarak da adlandırılan Muhsin Ertuğrul dönemi, 1940 yılı ve sonrası dönemler için de temel oluşturmuştur.

Göç hareketlerinin İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, 1945 yılında başlayıp 1960'lı yıllarda ivme kazandığı söylenebilir. Göçün belli başlı nedenleri iş bulmak ya da sınıf atlamak olmaktadır. Ancak göçmenlerin genellikle daha kötü koşullarda yaşamak zorunda kalabilmektedir. Türkiye'de ekonomi politik ve sosyokültürel alanlarda meydana gelen değişimlerden kaynaklanan olaylar sinema filmlerine konu olmuştur. Buna karşılık, 1960'lı yıllarda dış göçle ilgili film sayısının az olduğu, 1960-1970 yılları arasında ise, köyden kente, kentlerden diğer büyük kentlere göçler hız kazandığından, gecekondulaşmayı anlatan iç göç filmleri 1960'lı yıllarda yapılmaya başlanmıştır.

Göç, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük şehirlerde konut açığı yaratmaktadır. Göç edenler, geldikleri yerlerdeki konut açığını genellikle şehrin varoşlarındaki sahipsiz arazilere yaptıkları gecekondularla kapatmaktadırlar. Gecekondulaşma göçün en belirgin sonuçları arasındadır. Köyden kente göç eden insanlar geçmişten günümüze; kente geldikleri zaman yaşamlarını şehirlerin varoşlarındaki yeni kurulan mahallelerdeki derme çatma, yol, su, elektrik gibi alt yapı sorunları olan evlerde sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bu mahallelere göç eden insanlar, gelenek göreneklerini ve alışkanlıklarını beraberlerinde

getirmektedir. Bu şekilde yerleşim bölgeleri, kendi kültürlerini ve hatta müziklerini yaratan insanların yaşadığı alanlara dönüşmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren Türk sinemasında göç temasını işleyen filmlerin çoğunun jeneriği Haydarpaşa Tren Garı merdivenlerinden elinde tahta bavuluyla inen, filmin başrol oyuncusunun görüntüsüyle başlamaktadır. Türk sinemasında taşı toprağı altın olarak ifade edilen İstanbul, boğazdan geçen gemileri, Sarayburnu ve boğaz manzaraları ile tanıtılmaktadır. İstanbul'un büyüüne kapılan Anadolu insanı için göçün cazip hale geldiği görülmektedir. Umutlarla Anadolu'dan gelerek ayakkabı, kot, tekstil v.b. atölyelerde geçimini sağlamaya çalışan, kentin çevresindeki derme çatma gecekondualarda yaşayan ailelerin hayat hikayelerinin Yeşilçam filmlerine konu olduğu bilinmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte teknoloji de geliştiğinden ve insanların gelirleri de arttığından, yaşam şartlarıyla birlikte yaşam kalitesi de artmaktadır. Köyden kente göç edenlerin, geldikleri yerden uzak kalarak, büyük şehirlerde gecekonduardan oluşan mahallelerde yaşamak zorunda kalmaları kent ve köy kültürü arasında sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum, göç eden insanların geldikleri kente yabancılaşmasıyla birlikte kendi arabesk kültürünü de doğurmalarına neden olmaktadır. Gecekonduardaki ağır hayat şartlarının aile içi şiddete, alkolizme, kumar ve fuhuşa uygun zemin oluşturabildiği, karşı karşıya kalınan güçlükler, sosyokültürel ve ekonomik etkenler nedeniyle oluşan göçlerde, en fazla ezilen kesimin ise çocuk yaşta evlendirilmeye zorlanan, resmi nikahı olmayan, sağlık, eğitim gibi sosyal, ekonomik güvencelerden yoksun kadınlar ve çocuklar olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında sayılması, Türk sinemasını dış ülkelere yeterli şekilde tanıtacak etkin bir pazarlama stratejisinin kurulamaması, diğer ülke sinemalarından yeterince yararlanılamaması, gelenek, görenekler ve dini inanışlar nedeniyle sinema kültürünün gerektiği kadar gelişmemesi, çeşitli dönemlerde, evrenselliğe adım oluşturabilecek nitelikteki Türk sineması ürünlerine sansür uygulanmasının Türk sinemasını küreselleşmekten uzaklaştırdığı bilinmektedir.

VI. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABADAN, U. N. (2006). **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.
- AHMAD, F. (1996). **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, Hill Yayınları, 1. Baskı.
- AHMAD, F. (1999). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. İstanbul, Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 14. Baskı
- ASLAN, Ş. (2004). **1 Mayıs Mahallesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- BAŞKAYA, F. (2008). “Önsöz”, Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü, İstanbul, Özgür Üniversite Kitaplığı.
- BİRAND, M. A. & BİLA, H. & AKAR, R. (1999). **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1. Baskı.
- BİRAND, M. A. & ÇAPLI, C. B. (1994). **12 Mart İhtilali'nin Pençesinde Demokrasi**, Ankara. İmge Kitabevi, 7. Baskı.
- COŞKUN, E. (2009). **Türk Sinemasında Akım Araştırması**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 1. Baskı.
- CASTLES, S. ve MİLLER, M. J. (1998). **The Age of Migration**, Mcmillan, London, 2. Baskı
- CASTLES, S. ve MARK. J. M. (2008). **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. B. U. Bal & İ. Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- ÇAVUŞOĞLU, H. (2019). **27 Mayıs 1960 Darbesinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma (360-361)**, Türk Siyasal Hayatı, Ed. Hasan Acar, Ankara, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı.

- DALDAL, A. (2005). **1960 Darbesi ve Türk Sineması'nda Toplumsal Gerçekçilik**, İstanbul: Homer Kitabevi.
- DEMİREL, S. (2012) **Darbe Tutanakları**, haz: Veli Özdemir- Mahmut Altınöz, Ankara, Anka Yayınları.
- DORSAY, A. (2013). **100 Yılın 100 Türk Filmi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2. Baskı.
- DURŞUN, D. (2000). **Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1. Baskı.
- EMRE, S. A, (2002). **Siyasette 35 Yıl**, İstanbul, Keşif Yayınları, cilt: II
- ESEN, Ş. (2000). **80'ler Türkiye'sinde Sinema**, İstanbul, Beta Yayınları.
- EVREN, B. (2005). **Yeşilçam'ın Gölgesinde Seyfi Havaeri**, Antalya, Antalya Altın Portakal Film Festivali Yayınları.
- FAİST, T. (2003). **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, Çev. Azad Zana Gündoğan, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- GÖKMEN, S. (1973). **Bugünkü Türk Sineması**, İstanbul, Fetih Kitabevi.
- GÜÇHAN, G. (1992), **"Toplumsal Değişme ve Türk Sineması"** Ankara: İmge Kitabevi.
- KAYALI, K. (1994). **Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması**, Ankara, Ayyıldız Yayınları.
- KAYALI, K. (2015). **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KELEŞ, R. (1996). **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 3. Baskı.
- KARPAT, K. (2015). **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2. Baskı.
- KİLİ, S. (1982). **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2. Baskı.
- KONGAR, E. (1999). **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 19. Baskı.
- LÜLECİ, Y. (2009). **Türk Sineması ve Din**, İstanbul, Es Yayınları.
- MAKAL, O. (1987), **Sinemada Yedinci Adam: Türk Sinemasında İç ve Dış Göç Olayı**, İzmir, Marş Matbaası.

- MAKAL, O. (1994). **Sinemada Yedinci Adam**, İzmir, Ege Yayımcılık.
- NALBANTOĞLU, H.Ü. (2008). **Nedir Mekan Dedikleri, Zaman-Mekan**, İstanbul, Yem Yayınları, 16. Baskı.
- ONARAN, A. Ş. (1994). **Türk Sineması**, Ankara, Kitle Yayınları.
- ORAN, B. (2003). **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I: 1919-1980, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ÖZER, İ. (2004). **Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme**, Bursa, Ekin Kitabevi.
- ÖZGÜÇ, A. (1990). **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, İstanbul, Yılmaz Yayınları.
- ÖZÖN, N. (1985). **Sinema Uygulayımı Sanatı Tarihi**, İstanbul, Hil Yayın.
- ÖZUYAR, A. (2008). **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, Ankara, De KI Basım Yayım Ltd. Şti.
- PERRUCHOUD R. & ROSS J.R. (2020). **Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2. Baskı.
- RUSCUKLU, B. (2008). **Demokrat Parti'den 12 Eylül'e**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1. Baskı.
- SCOGNOMİLLO, G. (1996). **Batı Sinemasında Türkiye ve Türkler**, İstanbul, İnkılap Yayınevi.
- SCOGNOMİLLO, G. (1991). **Cadde-i Kebir'de Sinema**, İstanbul, Metis Yayınevi.
- SHARON, M.S. (1992). **Türkiye Yahudileri**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- SMITH, A. (2016). **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, İstanbul, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları.
- TEZCAN, S. & GÖZEN, B. ÖZNE, B. & ÇELİK, O. (2015). **Kentli Olabilme Mücadelesinin 1960-1990 Türk Sineması Üzerinden Değerlendirilmesi**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokyum Bildiri Kitabı cilt.2. 965-986.

- TOKGÖZ, E. (1999). **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)** Ankara, İmaj Yayınevi, 5. Baskı.
- TOKGÖZ, E. (2001), **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara, İmaj Yayınevi, 6. Baskı.
- TURAN, Şerafettin, (2003). **Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1960-1980)**, İstanbul, Bilgi Yayınevi.
- UYAR, S, (2003). **Bankacılık Krizleri**, Ankara, Beta Basım Yayım.
- WALLERSTEIN, I. & BALİBAR, E. (1995). **Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Göçü Oluşumu, Irk Ulus Sınıf**, (der. Balibar, E. ve Wallerstein, I) İstanbul, Metis Yayınları.
- YALÇIN, C. (2004). **Göç Sosyolojisi**, Ankara, Anı Yayıncılık. 1. Baskı.
- YAYLAGÜL, L. (2018). **Sinema, Toplum, Siyaset**, Ankara, Dipnot Yayınları.
- YILDIZ, E. (2008). **Gecekondu Sineması**, İstanbul, Hayalet Kitap, 1. Baskı.
- ZÜRCHER, E. J. (2003). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları.

TEZLER

- AKPINAR, N. (2014). **“Türk Sineması'nda Kahraman Miti”** Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema Ve Televizyon Anasanat Dalı, Sanatta Yeterlik Tezi
- ATAYKUL, A.A. (2007). **“Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)”** T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- BİÇER, C. (2018). **“Bizans İmparatorluğunun İskân Siyaseti (IV-VII. Yüzyıllar)”** Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Elazığ, S.35
- FİDAN, S. (2002). **“Türkiye’deki ve Dünya’daki Elit Cimnastikçilerin Sosyoekonomik Analizi”**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- ORTA, N. (2005). **“Türkiye’de Yaşanan Sosyal Olaylar ve Türk Sinemasına Yansımaları (1980-2004)”** T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Anabilim Dalı Radyo-Televizyon Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TÜFEKÇİ, S. (2002). Kırsal kesimlerden büyükşehirlere göç ve göçün aile yapısındaki meydana getirdiği değişiklikler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİMŞEK, B. (2017). **“Bağımsız Türk Sineması ve Bağımsız Sinemacı Olarak Onur Ünlü”** Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilim Dalı, Medya ve İletişim Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi.
- VURAL, D. G. (2007). **“Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti”**, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAKALELER

- AKIN, F. (2017). **“İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenidünya Düzeni ve Türkiye”** İş ve Hayat Dergisi, cilt 3, sayı 5, ss.119-135.
- AKTAŞ, M. T. (2015). **“Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir Mi?”** Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. cilt 7, sayı 1. ss. 37-48.
- ALBAYRAK, M. (2014). **“Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk 10 Yılı”** Ankara Baroları Dergisi, sayı 1, ss.297-312.
- AŞIKOĞLU, Y. & UÇTUM, M. (1992). **“A Critical Evaluation of Exchange Rate Policy in Turkey”** World Development, cilt XX, sayı 10, ss.1501-1514
- ATEŞ, M. (2020). **“Sinemada Göç Bağlamında Sınıf, Kimlik ve Mekân: Ömer Lütfi Akad ve Göç Üçlemesi”** Medeniyet ve Toplum Dergisi, cilt 4, sayı 2, s.128-141.

- AYBAY, R. (1978). **Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu,** AÜSBF Dergisi, Ankara, cilt 33, sayı 01, ss.59-82
- BOSTAN, H. (2017). **“Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri”** Coğrafya Dergisi, sayı 35, ss.1-16.
- BOZDAĞ, E. G. & MURAT A. (2009). **“Avrupa’ya Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı”** Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 11, sayı 1, ss.164
- ÇAĞLAYAN, S. (2006). **“Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”** Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 17, ss.82.
- ÇAKIR, S. (2011). **“Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”** SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 23. ss.218-219.
- ÇALIŞKAN, Ö. V. (2003). **“Uluslararası Finansal Krizler, Ekonomik Yaklaşım”** Ankara, cilt 14, sayı 44-46, ss.226.
- ÇERKEŞLİ, E. (2017). **“Hıçkırık Romanının Yeşilçam Sinemasındaki Yeri ve Önemi”** Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt 3, sayı 1, ss.45-65.
- DEMİRTÜRK, S. (2015). **“1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyoekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri”** 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 4, sayı 12, ss.155-182
- DURAN, H. & AKSU, A. (2009). **“Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değiştirmelerinin Tür ve Biçimleri Bağlamında Yeni Türkiye Partisi”** Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 24, ss.141-155.
- GÜLLÜPİNAR, F. (2012). **“Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”** Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 4, ss.56.

- GÜNGÖR, A. C. (2019). “**Geçmişten Günümüze Türkiye’de Devlet-Sinema İlişisine Bakış**” The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, cilt 9, sayı 3, ss.344-357
- İNCE, C. (2019). “**Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme**” Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, cilt 11, sayı 18, ss.2579-2615.
- GÖRGÜN, M. (2018). “**Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri**” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 23, sayı 3, ss.1153-1162.
- KIRIK, A. M. (2014). “**Türk Sinemasında Arabeskin Doğuşu ve Gelişimi**” Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, (E) Dergisi, sayı 3 ss.15.
- KOÇAK, D. (2018). “**Türk Sinema Tarihine Bir Katkı: Tarihsel Süreç İçerisinde Milli Mücadele Konulu Üç Film**” Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Atatürk Dergisi, cilt 7, sayı 2, ss.97-118.
- KÜSEK, G. (2014). “**Türkiye’de Arazi Toplulaştırmasının Yasal Durumu ve Tarihsel Gelişimi**” Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, cilt 29, sayı 1, ss.1-6.
- LÜLECİ, Y. (2020). “**Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) İktidar ve Sinema İlişkileri**” Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, sayı 14, ss.28-46.
- MASSEY, D. S. vd. (1993). “**Theories of International Migration**” A Review and Appraisal, Population and Development Review, cilt 19, sayı 3, ss.431-466.
- ORMANLI, O. (2013). “**Küreselleşme ve Yerellik Bağlamında Günümüz Türk Sineması**” İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - cilt 3, sayı 2, ss.21-28.

- ORTA, N. (2004). **“Türkiye’de Yaşanan Sosyal Olaylar ve Türk Sinemasına Yansımaları”** Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi, sayı 15, ss.125-143.
- ÖZMENEK, V. (1988). **“Kültür Sefalet’inden Ankara 1. Film Şenliği’ne...”**, Bilim ve Sanat Dergisi, sayı 86, ss.4-5.
- ÖZTÜRK, M. (2004). **Türk Sinemasında Gecekondular**, European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue, sayı 1.
- SEVİM, S. (2016). **“Muhsin Ertuğrul: Türk Sinemasının Kurucusu Mu, Yoksa Günah Keçisi Mi?”** İnsan & İnsan, cilt 3, sayı 10, ss.64-83.
- ŞAHİN, B. (2012). **“Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırılması: Kimlik ve Ait Hissetme”** Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 8, ss.227-252.
- TODARO, M. P. (1980). **"Internal Migration In Developing Countries: A Survey"** in: R.A. Easterlin, ed., Population and economic change in developing countries (University of Chicago Press, Chicago, IL). ss.361-402
- TUGEN, B. (2014). **“1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”** 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 3, sayı 7, ss.159-175.
- YILDIRIMOĞLU, H. (2005). **“Uluslararası Emek Göçü “Almanya’ya Türk Emek Göçü”** Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi, cilt 8, sayı 1, ss.129-153.
- YILMAZ, A. (2014). **“Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”** Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic, cilt 9, sayı 2, ss.1685-1705.
- ZAFER, Z. (2020) **“Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 1989 Öncesi Pomak Göçleri”** International Journal of Social Sciences, cilt, sayı 1, ss.13-37.

DiĞER KAYNAKLAR

ADIGÜZEL, Y. (2015). **“Küreselleşme Çağında Göç”** İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Sosyoloji Lisans Programı Ders Notu.

ALTAN, E., (2010) **“Haçlı Seferleri Tarihi”**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih Lisans Programı Ders Notu.

DANIŞ, D. & BAYRAKTAR, D. & ÇATIR, G. & SALİHLİ, E. (2010). **“Irak’tan İrağa, 2003 Sonrası Irak’tan Komşu Ükelere ve Türkiye’ye Yönelik Göçler Raporu”** Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, ss.5.

İÇDUYGU, A & ERDER, S. & GENÇKAYA, Ö. F. (2014), **“Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”** MiReKoc Araştırma Raporları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi. ss.198

Resmi Gazete, “Büyükşehir Belediyesi Kanunu.” (2004), sayı 25531.

ROBINSON, R. (2005). **“Beyond The State-Bounded Immigrant Incorporation Regime: Transnational Migrant Communities: Their Potential Contribution to Canada’s Leadership Role and Influence in “A Globalized World”** The North-South Institute, Ottawa.

TBMM, **Tutanak Dergisi**, (1973), dönem 3, toplantı 4, cilt 38, sayı 7, ss.266-338.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yerleşme-Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2007), Ankara.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, İdare Faaliyet Raporu , (2017-2018)

TILIÇ, L. D. (1996.), “Medya ve Etik”, AEJ Tartışma Programı, (Yayınlanmamış Bildiri – 1998), Utanıyorum Ama Gazeteciyim, İstanbul: İletişim Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

URL-1 <http://www.kartepezirvesi.com/2018/goc-ve-ekonomi> (Erişim tarihi: 03.07.2021)

URL-2 https://www.ntv.com.tr/turkiye/gunes-motelnerede-gunesmotel-olayin-dir-nasil-yasandi-1977,LsTUtfZ_mEGvtrS8zA3jDg (Erişim Tarihi: 01.09.2021)

URL-3

https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2008/09/13/darbeciler_yargilansin_ama_ya_darbeci_zihniyet (Erişim tarihi: 3.07.2021)

URL-4 <https://www.youtube.com/watch?v=JZk-mmJJYKI> (Erişim Tarihi: 02.08.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad: Elif Hande PUSAT

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans: 2015, Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü